

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

əlyazma hüququnda

Abdullayev Nurlan Əfqan oğlu

**“Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunması
problemləri” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.e.d.,prof. M.X.Həsənlı

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n,dos.M.A.Kərimov

Kafedra müdiri:

i.e.d.,prof.Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ – 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş

I FƏSİL. SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİNƏ METODOLOJİ YANAŞMA

- 1.1 Sığortanın yaranma tarixi, iqtisadi mahiyyəti və konseptual əsasları.....6
- 1.2 Sığortanın formaları, növləri və ona təsir edən amillər.....15
- 1.3 Azərbaycanda sığortanın yaranması və təşkili xüsusiyyətləri.....25

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA MİLLİ SİĞORTA BAZARININ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

- 2.1 Sığorta fəaliyyəti, sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi problemləri...
.....35
- 2.2 Milli sığorta bazarının xarici dövlətlərin sığorta bazarları ilə müqayisəli təhlili.....46
- 2.3 Azərbaycanda sığorta sektorunun real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....61

III FƏSİL. İNTEQRASIYA ŞƏRAİTİNDƏ SİĞORTA BAZARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

- 3.1 Azərbaycanda sığorta resurslarının təşkilində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi metodları.....70
- 3.2 Sığorta sektorunda aparılan son islahatlar, dəyişikliklər və sığorta bazarının inkişaf perspektivləri.....82

NƏTİCƏ.....91

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI95

SUMMARY

PE3IOME

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra maliyyə bazarlarının bütün segmentləri kimi sığorta bazarındada yüksək dərəcədə boşluqlar yaranmışdır. Bu boşluqların aradan qaldırılması üçün mövcud hüquqi bazanın yenidən qurulması, yerli sığorta qurumlarının yaradılması, inkişaf etdirilməsi dövlət tərəfindən zəruri addımların atılmasını şərtləndirmişdir. Hal-hazırda, sığorta bazarı mövcud Azərbaycan iqtisadiyyatının reallığını əks etdirmir. Sığorta bazarı elə bir bazardır ki, əmtəə kimi burada Sığorta resursları və xidmətləri əsas rol oynayır. Sığorta bazarının məqsədi sığorta məhsulları və xidmətlərinin səmərəli formada səfərbər edilməsini və sığorta resurslarının ehtiyacı olan iqtisadi subyektlərə ötürülməsini təşkil etməkdən ibarətdir. Sığorta bazarının zəruriliyinin əsas faktorlarından biri sığorta tendensiyalarının qeyri-bərabər bölgüsüdür.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Tədqiqat sübut edir ki, bazar iqtisadiyyatı fəaliyyətində sığorta qurumlarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi proses və istiqamətləri, M.X.Həsənlı, N.N.Xudiyev, M.A.Kərimov və başqaları tərəfindən araşdırılaraq təhlil edilmişdir. Buna baxmayaraq sığorta, həmçinin sığorta qurumlarının inkişaf mexanizmi və dövlət tərəfindən tənzimlənməsi problemləri hələ də aradan qaldırılmayıb və həmçinin yetərli qədər tədqiqat işi aparılmamışdır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Maliyyə sisteminin həlqələrindən olan sığorta bazarı dissertasiya işinin obyektini təşkil edir. Görülən işin predmetini sığorta bazarının ümumi və onun strukturlarının təşkilatı fəaliyyəti, dövlət tənzimlənməsi, sığorta qurumları, cəmiyyətləri və s fundamental təhlilini təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi mövcud iqtisadi durumda sığorta bazarının dirçəlməsi üçün təkliflərin verilməsidir. Dissertasiya işində qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- Sığorta qurumlarının gəlir və xərcləri təhlil olunur,
- Sığorta qurumlarının inkişaf fəaliyyətləri və mövcud bazardakı vəziyyətləri təhlil olunur,
- Sığorta qurumlarının ödəmə qabiliyyəti təhlil olunur,
- Sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi istiqamətləri və dünya təcrübəsinin milli bazara tətbiqi istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiya işində Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatları, Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyasının, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının, Bakı Fond Birjası və Milli Depozit Mərkəzinin rəsmi statistik göstəricilərindən, Avropa Sığorta Cəmiyyətləri Təşkilatlarının və Prezident tərəfindən imzalanmış normativ hüquqi qərar və sərəncamlardan istifadə olunmuşdur. Bundan əlavə olaraq tədqiqat işində internet saytlarından və bir çox ədəbiyyatdan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Aşağıda göstərilən bölmələrdən tədqiqatın elmi yenilikləri əks olunmuşdur:

- Müstəqillik qazanıldıqdan sonra ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin inkişafı mexanizmi mərhələli formada təhlil olunur,
- bazar iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətləri əsas götürülərək sığorta qurumlarının təkmilləşdirilməsi üzrə nəzəri-metodoloji problemləri araşdırılır,
- sığorta qurumlarının dövlət tənzimlənməsinin mənfi və müsbət cəhətləri araşdırılır,
- sığorta qurumlarında maliyyənin formalaşmasında dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri təhlil olunur,
- Respublikanın sığorta bazarının dünya sığorta bazarına inteqrasiya olunmasını şərtləndirmək və beynəlxalq şəkildə standartlara uyğunlaşdırılması üçün təkliflər hazırlanaraq verilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işindən sığorta bazarının fundamental təhlili, respublikamızda iqtisadi subyektlər üzrə bu təhlilin daha da geniş şəkildə yayılması üçün təklif və tövsiyələr verilmiş, həmçinin bu sahə üzrə dövlət tərəfindən hazırlanacaq layihə və proqramlarda istifadə edilə bilər. Dissertasiya işi giriş hissədən, üç fəsildən, nəticə, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən formalaşaraq 96 səhifəni əhatə edir. Dissertasiya işində ümumi olaraq 6 diaqram, 6 cədvəldən, 1 düstür və 1 sxemdən istifadə edilmişdir. I fəsildə sığorta fəaliyyətinə metodoloji yanaşma, sığortanın tarixi, mahiyyəti və ölkəmizdə sığorta sisteminin yaranması və təşkili xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilmişdir. II fəsildə Azərbaycanda sığorta bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi xüsusiyyətləri, xarici dövlətlərin sığorta bazarları ilə milli bazarın müqayisəli təhlili və milli bazarın qiymətləndirilməsi təhlili analiz edilmişdir. III fəsildə isə sığorta bazarının inkişaf istiqamətlərini və onu təkmilləşdirilməsi yolları, dünya təcrübəsinin əsas istiqamətləri və onun milli bazara tətbiqi yolları haqqında geniş biliklər oxucuya verilmişdir.

I FƏSİL. Sığorta fəaliyyətinin təşkilinə metodoloji yanaşma.

1.1 Sığortanın yaranma tarixi, iqtisadi mahiyyəti və konseptual əsasları.

Sığorta ictimai istehsalın ən qədim və ən vacib elementlərindən biridir. Sığorta əsas etibarilə istehsal prosesində yaranan maddi zərərlərin qarşılığının ödənilməsini əhatə edir. Sığortanın ilkin formasının yaranması qədim zamanlara təsadüf edir. Dünyada sığortaçılığa bənzər ilk fəaliyyətə günümüzdən təxminən 40 əsr bundan öncə Qərbi Asiyanın ticarət mərkəzi sayılan Babilistanda yarandığı hesab olunur. Bu sığortaya bənzər fəaliyyət günümüzdəki sığorta fəaliyyətindən fərqlənsə də bəzi oxşar xüsusiyyətləri mövcud olmuşdur. Belə ki, Babilistanda varlı təbəqədən sayılan sərmayədarlar ticarətlə məşğul olan tacirlərə, karvan sahiblərinə borc verir və sonra isə onların ticarət dövriyyəsiindən borc qaytarıldıqdan sonra borc miqdarı üzərindən bir miqdar faiz alırdılar. Əgər borclanan tacir və ya karvan sahibi qarət olunduqda, pulu əlindən zorla alındıqda həmin tacirin və ya karvan sahibinin bütün borcu silinərdi. Bu fəaliyyət növü sığorta ilə oxşarlıq təşkil edirdi. Bir müddətdən sonra bu sığortaya bənzər fəaliyyət Babilistan kralı olan Hammurapi tərəfindən qanuniləşdirildi. Bu qanunda daha çox diqqət cəlb edən məqam isə quldurların hücumuna məruz qalmış karvan sahiblərinə dəymiş zərərin digər karvan sahibləri arasında bölüşdürülməsi olmuşdur. Bu tətbiq sığorta fəaliyyətinin quru nəqliyyatında təhlükənin paylaşılmasının ilk nümunəsi hesab olunur. Sonralar sığorta fəaliyyətinə daha yaxın fəaliyyətlər xüsusi ilə ticarətin bir növü olan dəniz ticarətinin daha fəal çəkildə inkişaf etdiyi şəhərlərdə görülmüşdür.

Bu sığorta növü romalılar, yunanlar, finikiyalılar və s. liman mərkəzləri olan yerlərdə tətbiq edilmişdir. Tədiyyə fəaliyyətli sığorta növü 1250-ci illərdə Florensiya, Genuya və Venesiya şəhərlərində rast gəlinmişdir. Beləki, bu sığorta fəaliyyəti növündə sərmayədarlar ticarət fəaliyyəti göstərən gəmilərə və daşıdığı

yük miqdarında borc verərək həmin gəminin digər limana qəzasız və talanmadan gedib gəldiyi anda verilən borcdan əlavə daşdıqları riskin qarşılığı alınırdı. Bu dövrdə gəmilərdən riskə görə alınan faizlər Kilsə rəhbərliyi tərəfindən xoş qarşılanmadığı üçün qadağan olunur. Buna görə də ola biləcək hər hansı risk qarşılığında alınan borc və qazanılan faiz gəliri zaman keçirdikdə dövlət səviyyəsində rəsmiləşdirilməyə başlanılmışdır.

Qısacası bu günki sığorta fəaliyyəti anlayışına tam şəkildə XIV əsrlərdə rast gəlinmişdir. Bu əsrdə ticarətin ən çox inkişaf edən növü dəniz ticarəti idi. Dəniz ticarəti deyildikdə isə ağla gələn ilk ölkə İtaliya sayılırdı. İtaliyada dəniz ticarəti fəaliyyətində sığorta təminatına ehtiyac hiss edilirdi. Elə ilk dəfə dəniz sığortası anlayışı İtaliyada yaranmışdır. İlk sığorta polisi (şəhadətnaməsi) kimi bilinən müqavilə 1347-ci il oktyabr 23-də Genuya şəhərində Mayorka limanına gedən “Santa Klara”adlı gəmidə daşınan yükə zəmanət verilməsi məqsədilə hazırlanmışdır. Bundan sonra rəsmi şəkildə ilk sığorta qurumu 1424-ci ildə İtanliyanın Genuya şəhərində yaradılmışdır. 1435-ci ildə “Barselona Fərmanı” adı altında qəbul edilən fərman isə sığorta sahəsində qəbul edilən ilk qanun hesab olunur. İngiltərənin paytaxtı olan Londonda 1666-cı ildə olan və 4 gün boyunca davam edən 12900 ev və şəhərin bir çox kilsənin yanmasına səbəb olan yanğından sonra əmlak sığortası anlayışı yaranmağa başlamışdır. Bundan 14 il sonra yəni 1680-ci ildə yaradılan yanğından sığorta qurumu tarixdə ilk dəfə bu sferada yaranan qurum olmuşdur. Zaman keçdikcə sığorta növləri və əhatə dairəsi genişlənir və sığortanın fərqli qolları yaranmağa başlayır. 1700-cü illərdə artıq 3 müstəqil sığorta sahəsi yaranmışdı.

1. Dəniz sığortası
2. Yanğından sığorta
3. Heyvanların tələfatı sığortası

Beləliklə, uzun tarixi inkişaf sferasına malik sığorta münasibətləri sistemi 1900-cu illərdən inkişaf edib genişlənməyə başlamışdır. Bunun müqabilində sığortanın yeni formaları, növləri yaranmağa başlamışdır. 1950-ci illərdə dünyada güclü sığorta sindikatları və korporasiyaları yaranmışdır. Onlardan ən böyüyü 30000 yaxın sığorta qurumunu özündə birləşdirən “Lloyd” şirkətidir. İqtisadi kateqoriya kimi maliyyə sisteminin vacib hissəsi qəbul edilən sığorta vətəndaşların özəl yaşayış fəaliyyətləri ilə bağlı olan hadisələr zamanı və fəvqəladə hallar yarandıqda dəyən ziyanın qarşılınması ilə əlaqədar əsaslı pul vəsaiti fondlarının istifadəsi və yaradılması prosesidir. Sığorta fondlarının yaradılması sığortalıların maddi itgilərinin qarşılınması iqtisadi münasibətlərin köməyi ilə qarşılır. Göründüyü kimi pul vəsaiti fondlarının istifadəsi və formalaşması ilə bağlı olaraq meydana gələn təkrar bölgü sığorta münasibətidir.

Daha geniş mənada sığorta müəssisə və qurumların, fərdlərin vəsaiti hesabına xüsusi ehtiyat pul vəsaiti fondlarının yaradılması və onun nəzərdə tutulmayan hallar, bədbəxt hadisələr, təbii fəlakətlər və digər əlverişsiz hadisələr nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsi və habelə, əhaliyə, onların həyatında müxtəlif hadisələr baş verdikdə sığorta təminatını ödəmək üçün istifadəsini özündə əks edən iqtisadi münasibətlər sisteminin məcmusudur.¹

Sığortanın obyektı kimi sığortalının iş qabiliyyəti, sağlamlığı, həyatı, müəssisələrin, qurumların əmlakları, nəqliyyat vasitələri, əmlak mənafeləri və risklər, məsuliyyət, yüklər və s formada çıxış edir. Sığorta fəaliyyətində iki tərəf iştirak edir: Sığorta etdirən yəni sığortalı və sığorta edən yəni sığortaçı. Bu iki tərəf fəaliyyətləri və bağladlıqları müqavilə şərtlərinə əsasən hərəkət edir. Hər hansı ola biləcək təbii və bədbəxt hadisə, fəlakət və s qorunmasını təşkil edir. Sığorta fəaliyyətində iki tərəfin iştirakı zəruridir: sığorta etdirən və sığorta edən. Sığorta etdirən qismində isə dövlət, qurum, kooperativ, səhmdarlar iştirak edir. Sığorta

¹ <http://www.azrefs.org/azerbaycan-respublikas-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-dovlet-iqti-v6.html>

edən kimi səhmdar, dövlət və ya sığorta fondunu təsis etmək və istifadə etmək səlahiyyətinə sahib olan fərqli sığorta qurumları çıxış edir. Beləliklə, sığorta təminatlarının və anlayışlarının yardımı ilə bütün əsas sığorta formaları təzimlənir və bu sığorta fəaliyyətində iştirak edənlərin hüquqi vəzifələrində və səlahiyyətlərində ifadə olunur. Sığorta təminat və anlayışlarının sığorta sisteminin idarə edilməsi və təşkil olunmasında böyük əhəmiyyətli bir rol vardır. Sığorta sahəsində olan terminlərin və anlayışlar toplusunun çox zəngin olduğuna görə bir neçə mühim terminlərin aşağıdakı şəkildə izahını vermişik:

Sığortalı - qanuna görə sığorta olunmuş fiziki şəxs və hüquqi şəxs, ödədiyi pul qarşılığında həmin şəxsin xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanan və ya sığorta fəaliyyəti göstərən qurumla sığorta müqaviləsi bağlayan yəni sığorta etdirən şəxsdir.

Sığortaçı - fəaliyyət göstərdiyi ölkənin qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılaraq müəyyənləşdirilmiş qanun və qaydada özəl təsdiq almış hüquqi şəxs və bir tək sığorta və yenidən sığorta fəaliyyəti göstərmək üçün yaradılmış olan sığorta qurumu və ya qurumudur.

Yedindən sığorta – hər bir sığorta qurumunun nəznində fəaliyyət göstərən və sığorta qurumunun ölkələrdə məcmuu sığorta fondu toplanılmasına lazımı şərait yaradan bir vasitə kimi yaradılır.

Sığorta riski – ehtimal şəraiti olan hər hansı hadisənin baş verməsinin qarşının alınması və ya baş verdikdən sonra dəymiş zərərin hesablanması və qarşılanması təmin edən sığorta sistemidir. Əsasən sığorta riski hesab olunan hər hansı hadisənin təsadüfi olma ehtimalları da mümkün sayılmalıdır. Sığorta hadisəsi – qanunvericiliyə və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişini, sığorta olunan şəxsə və yaxud 3-cü şəxslərə ödənilməsi üçün əsas hesab olunan haldır;

Sığorta haqqı - iki tərəf arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən sığorta olunanın sığorta qurumuna verməli olduğu pul başa düşülür. Sığorta məbləği -

bağlanılmış sığorta müqaviləsində göstərilən şərtlərə uyğun olaraq sığortalıya dəymiş zərərin natura və ya pul şəkildə qiymətləndirilməsidir;

Sığorta tarifi - hər bir əmlakın qiymətinə uyğunlaşdırılaraq göstərilən sığorta faiz dərəcəsidir.

Sığorta şəhadətnaməsi – iki tərəf arasında bağlanılan sığorta müqaviləsinin əsaslılığını təsdiq edən sənəddir;

Sığorta marağı –burada sığorta fəaliyyətində iştirak edənlərin fəaliyyət mexanizminin və iştirakçılarının əsas maraqlarını təmin edilməsi əsas götürülür;

Sığorta müdafiəsi – birbaşa sığorta olunan obyektə dəymiş zərərin qarşılanmasını təmin edir;

Sığorta məsuliyyəti – iki tərəf arasında bağlanılmış sığorta müqaviləsində qarşılıqlı razılaşdırılmış şəkildə hər iki tərəfində məsuliyyətini dərk etməsi və sığortalıya dəymiş zərərin qarşılığını verilməsini təmin etmək;

Sığorta qiyməti –bu qiymət anlayışında hər hansı dəyəri olan sığorta obyekti başa düşülür və buda əmlak sığortası anlayışına gətirib çıxarır. Bu dəyerdə əvvəlcə sığorta obyektinin dəyəri qiymətləndirilir və sonra o dəyər üzrə müqavilə bağlanılır.

Sığorta müddəti– sığorta obyektinin qabaqcadan müəyyən edilmiş müddətə müqavilə üzrə sığortalanması başa düşülür.

Sığorta sahəsi – obyektin sığorta oluna biləcək maksimum sahəsi aid edilir.Sığorta sahəsi üzrə bağlanılan müqavilədə şəxsi əmlak anlayışına daxil olan işçilər, əmlak vəsaitləri və s anlayışları daxil etmək lazımdır;

Sığorta portfeli – hər hansı ərazidə və ya obyektə sığortalanmış əmlakların və bağlanılan müqavilələrin hazırki miqdarıdır.

Sığorta yaşı - sığorta edilməyə qəbul olunmuş şəxsin müəyyən standart daxilində yaş keçərliliyidir;

Sığorta kovernotu- sığorta bokerinin sığortalananına təqdim etdiyi sənədin və müqviləsinin olduğunu təsdiqləyir.

Sığorta brokerləri və maklerləri – sığortalı və sığortaçı arasında vasitəçilik edərək kompensasiya alan fərdlər və yaxud qurumlar aiddir;

Sığorta polisi – sığortaçının sığortalanma haqqında sığortalananına verdiyi şəhadətnamədir;

Sığorta aktı – baş verən sığorta hadisəsi zamanı bu hadisə boyunca baş verən qəzanın və dəymiş ziyanın qeyd olunduğu bir sənəddir. Bu sənədə uyğun olaraq sığorta qurumu zərər çəkmiş sığorta qurumuna dəymiş zərəri hesablayaraq ödəniş edir;

Sığorta zərəri – iki tərəf arasında bağlanmış sığorta müqaviləsinə əsasən sığortalanan obyektin qiymətləndirilmiş dəyərində dəymiş hər hansı zərərin ölçülməsi aiddir.

İqtisadi kateqoriya olaraq sığorta tərkib olaraq maliyyə sektoruna daxildir. İnsan cəmiyyəti mövcud olduğundan bəri cəmiyyətlə təbiət arasında həmişə ziddiyyətlər olmuşdur. Bu ziddiyyətlərin mövcud olma formaları isə müxtəlif bədbəxt hadisələr və təbii fəlakətlər olmuşdur. Hazırkı şəraitdə ictimaiyyətin öz inkişafında müəyyən hadisələr, proseslər yarana bilər. Bu şəraitdə bazarın dəyişməsi, gözlənilməz hadisələr və s baş verə bilər ki, bunlarında bir qurumun vəsaiti hesabına qarşısını almaq mümkün deyil. Bu hadisələrin qarşısının alınması üçün müəyyən ehtiyat fondlarının yaradılması zərurəti görülürdü. Həmin ehtiyat fondları həm dəyər, həm də natural formasında yaradılır. Hər hansı zərurət olduqda yaradılan natural ehtiyat forması müvafiq dövlət sektorlarına tabe olur. Buna misal göstərsək, Azərbaycan Respublikasında buna bənzər fondların yaradılması, istifadə olunması və idarə olunması həmçinin də bunlara nəzarət mexanizmini tətbiq edən Maliyyə Nazirliyi yanında Sığorta Nəzarəti Komitəsi məşğul olur. İkinci formada isə, yəni əlavə dəyər formasında ehtiyatlarda mövcuddur ki,

onlarında bəzilərinə: dövlətə tabe olan ehtiyat fondu (dövlətin ehtiyatda olan fondları və yerli oqranların büdcələrindən yaranan gəlirin qabaqcadan müəyyən edilmiş faizi hesabına təşkil olunur), valyuta vəsaiti ehtiyatları (Mərkəzi Bank tərəfindən valyutanın dəyərdənin düşməsinə qarşısının almaq və dayandırmaq üçün yaradılır), müəssisələrin, cəmiyyətlərin, səhmdarların, qurumların ehtiyat fondları, kommersiya banklarının və başqaları. Sığorta fərdlərin, müəssisələrin və qurumların öz vəsaiti hesabına özəl ehtiyatda olan pul vəsaiti fondunun təsis edilməsi və gözlənilməyən hallar, təbiət hadisələri, bədbəxt hadisələr və başqa əlverişsiz hadisələr nəticəsində yaranmış zərərin əvəzinin qarşılanması və ictimaiyyətə, sığortalıların həyatında fərqli hadisələr yarandıqda zərərçəkmişin sığorta təminatını qarşılamaq üçün istifadəsini özündə biruzə edən iqtisadi münasibətlərin məcmusudur. Sığortanın obyekt sığortalının iş qabiliyyəti, həyatı, sağlamlığı, qurumların, müəssisələrin, qurumların mənafeləri, nəqliyyat vasitələri, obyektləri, yükləri, riskləri və s formada kimi çıxış edir. Qısacası sığorta iki aspektdən çıxış edir.

Birinci sığortaçı yəni hansısa tələb olunan şeyi sığorta edən qurum və ya təşkilat.

İkinci aspekt isə sığortalı yəni hər hansı dəyər verdiyi bir şeyi sığortalatdıran hüquqi, fiziki şəxs və ya qurum aiddir.

Əsasən sığorta ictimai istehsal prosesində yaranan maddi itkilərin qarşılığının ödənilməsi ilə şərtləndirilir. Normal və davamlı təkrar istehsal prosesində ən lazımlı şərtlərdən birincisi istehsalın davamlılığıdır. Beləki ictimai istehsal porsesi təbiət hadisələrinin və başqa zərərli hadisələrin nəticəsinə dayanırsa, cəmiyyət üçün bu hadisələrdən zərər çəkməmək məqsədilə qabaqcadan qabaqlayıcı tədbirlərin və planlaşdırmaların görülməsi əsasdır. Ona görə ki, ictimai istehsal risk amili daşıyır və bu risk ilkin olaraq mövcudluğunu insanlar və təbiət arasındakı ziddiyyətdə göstərir. Bu cür hadisələr insandan asılı olmayaraq olur və

bu hadisələrin dəhşətli nəticələrini qarşısını almaq üçün sığorta müdafiəsi tələb olunur. Sığorta müdafiəsi ilk növbədə, öz formasını ictimai istehsalın müdafiəsi və ya sığortalanması kimi özünü göstərir. Sığorta iqtisadi anlayış olaraq maliyyə kateqoriyasının tərkibindədir. Beləliklə, ümumiyyətlə maliyyə yığımlarının bölüşdürülməsə və yenidən bölgüsü və gəlir ilə əlaqədar bir sahədirsə, onda sığorta sadəcə yenidən bölgü sahəsini əhatə edir.

Sığortanın iqtisadi anlayış olaraq özünəməxsus cəhətlərini xarakterizə edən mahiyyət formalarını aşağıdakı şəkildə göstərmək olar:

1. Sığorta zamanı pul vəsaitinin yenidən bölgüsü şərti yaranır ki, bu da qeyri-ixtiyari, kənar, güclü və gözlənilməz hadisələrin varlığı ilə əlaqələnilir. Bu hadisələrin yaranması nəticəsində iqtisadiyyata və cəmiyyətə maddi və mənəvi zərərlər dəymiş olur.

2. Sığorta fəaliyyəti həyata keçirildikdə baş vermiş zərərin qarşılınması üçün sığorta iştirakçıları birgə fəaliyyət göstərir. Sığorta iştirakçıları sığortalılarla sığortaçılar başa düşülür. Bu formada yenidən bölgü əlaqələri və standart qaydalarda olaraq ölkə və təsərrüfat bölgəsini deyil, ictimai sahədən həyatın qabaqcadan müəyyən bir hissələrini əhatə edən bir çox zərərin təsadüfi şəkildə xarakter halı alması ilə şərtləndirilir. Beləliklə, sığorta iştirakçılarının sayının nə qədər çox olması onların sığortalanma zamanı dəymiş ziyanın əvəzinin ödənilməsində hər bir sığortaçıya onların saylarının nisbəti qədər az pul düşür. Zərərin aradan qaldırılmasında sığortalama ən perspektivli və səmərəli metoddur. Sığortaçıların və sığortalanan obyektlərin sayı artdıqca qeyd olunan səmərəlilik daha da artmalıdır. Sığorta fəaliyyətindən qazanılan pul vəsaitləri sığorta fondu adlandırılan tək bir fondə yığılır. Sığortaçı maksimum dərəcədə dəymiş zərəri minimum xərclərlə aradan qaldırmaq mümkündür.

3. Beləliklə, sığorta dəymiş zərərlərin ərazilər arasında vaxtında bölüşdürülməsini və əlaqələndirilməsini təşkil edir. Bunun forma üçün bir il

müddətində sığorta fond vəsaitlərinin daha səmərəli vaxt və ərazi bölgüsü üçün daha böyük ərazi ölçüsü və nəzərə çarpacaq qədər sığorta qurumunun olması əsasdır. Zərərlərin tam olaraq müəyyən edilmiş vaxtında aradan qaldırılması gözlənilməz hadisələrin təsadüfi xarakter daşması ilə daha çox əlaqədardır. Belə gözlənilməz hallar demək demək olarki, hər il baş verməkdədir və davamlı şəkildə olmur və onların baş verməsinin tutarlı vaxtı bilinmir.

4. Sığorta fondunda vəsaitində səfərbərliyə alınmış sığorta vəsaitlərinin geri qaytarılmasını şərtləndirən əsas səbələrdən biri ziyanın üstü örtülü şəkildə aradan qaldırılmasıdır. Hər bir sığortalının sığorta fonduna ödədiyi sığorta ödənişlərinin demək olar ki bir məqsədi var, o da müəyyən vaxt müddətində və müəyyən ərazidə zərərin həqiqi qarşılığının pul ölçü vahidi ilə tam şəkildə məbləğinin ödənilməsidir. Sığorta ödənişlərinin tam məbləği dəymiş zərərin qarşılanması formasında geri qaytarılır. Beləliklə sığorta iqtisadi mahiyyəti etibarı ilə yarandığı andan etibarən bu vaxta kimi fəaliyyəti, tətbiq etmə sferası və nəzarət mexanizmi cəhətdən daha təkmilləşdirilmişdir.

1.2. Sığortanın formaları, növləri və ona təsir edən amillər.

Sığorta iki vacib aspektdən: Həyat və qeyri-həyat sığortası sahələrindən ibarətdir. Sığorta qurumları bu sahələrdən birini seçərək və ya iki forması ilə də fəaliyyət göstərə bilər.

Həyat sığortası – sığortalanan şəxsin sağlamlığının, ölümünün, iş qabiliyyətinin əlilliyə yaxud qocalığa görə tamamilə və ya az bir hissəsinin itirilməsi halları üçün tətbiq olunan sığorta növüdür. Həyat fəaliyyəti üzrə sığorta müqaviləsi bağlamış olan şəxsin müqavilə vaxtı qurtardıqda və ya sığorta hadisəsi olduqda həmin sığortalının sığorta məbləği sığorta razılaşması və müqaviləsində qeyd edildiyi kimi qabaqcadan müəyyən edilmiş qaydalarda və şərtə onun varisinə və ya müqavilədə qeyd edilmiş sığortaçıya ödənilir. Əsasən həyat sığortası üzrə bağlanan müqavilə uzun tarixə bağlanılır və bu vaxtı ərzində yaranmış hər hansı inflyasiya sığortalanan şəxsə təminatın verilməsində maneçilik yarada bilər. Bunun üçün sığorta qurumu öz fəaliyyət mexanizmini elə yaratmalıdır ki, sığorta müqaviləsi üzrə öhdəliyinə götürdüyü müqavilə və şərtləri müəyyən edilmiş qaydalar daxilində həyata keçirdə bilsin. Beləliklə, qeyri-həyat sığortası hansısa bir sığorta hadisəsi yandıqda sığortalıya dəyən zərərin ödənilməsilə onun əmlakı, məsuliyyəti və əmlak mənafelei risklərinin sığortasıdır. Qeyri-həyat və həyat sığortasının tətbiq olunma şərtləri və qaydası qanunvericiliyin qaydasına uyğun olaraq sığortalanan və sığortaçı arasında bağlanan müqaviləyə görə müəyyən edilir. Sığortanın növləri icbari və könülü qaydada həyata keçirilir. İcbari sığorta vətəndaşların və dövlətin sosial, iqtisadi maraqlarının qarşılınması məqsədiylə icbari sığorta qanununa əsaslanaraq tətbiq olunur. İcbari sığortanın həyata keçirilmə qaydaları, növləri AR-nın müvafiq sahə üzrə qanunları əsasında müəyyən edilir. Ölkəmizdə hazırda 8 məcburi formada sığorta tətbiq olunur. Dövlət idarə işçiləri, sağlamlığın, əmlakın və həyatın sığorta edilməsi aid edilə

bilər. Buna görə icbarı dövlət sığortası icra hakimiyyəti orqanlarının və nazirliklərin büdcə vəsaiti hesabına yaradılır və həyata keçirilir.

Yuxarıda deyilənlərdən başqa məcburi sığortaya aşağıdakılar da aiddir:

☐ vətəndaşların əmlaklarının məcburi sığortası (bağ evləri, ev, təsərrüfat tikililəri, qarajlar.

☐ icbarı tibbi sığorta; dəmiryolu, dəniz, hava, avtomobil, daxili su nəqliyyatından və s bədbəxt hadisələrdən icbarı şəxsin sığortası;

☐ AR Dövlət Vergi xidmətində fəaliyyət göstərən əməkdaşlarının.

Könüllü sığorta olunan ilə sığortaçı arasında qarşılıqlı qabaqcadan razılaşdırılmış şərtlər əsasında bağlanan müqavilənin əsasında müəyyən edilir. Respublikanın "Sığorta haqqında" qanunda könüllü sığortanın tətbiqi qaydası kifayət qədər geniş şəkildə şəhr olunmuşdur. Sığortanın qanunları və qaydaları sığorta bağlanan müddətdə müəyyən olunur. Azərbaycanda qəbul olunmuş "Sığorta haqqında" qanunda şəxsi sığorta üzrə qabaqcadan müəyyən edilmiş şərtlər əsasında bağlanmış müqavilədə sığorta əsaslarının yeni obyektlərin və mümkün ola biləcək bir çox sığorta halların siyahısı qeyd edilir. Qanuna görə şəxsi sığortanın əsası yəni obyekt sığorta etdirənin sağlamlığı, həyatı, əmək fəaliyyəti və ya əməkçilik təminatı və s ilə əlaqəli əmlak mənfələri ola bilər. Sığorta fəaliyyətinin ən vacib sahələrindən biri olaraq şəxsi sığortanı qeyd edə bilərik. Könüllü sığorta əsasında olan fəaliyyətlərdən biridə şəxsi sığortadır. Qısacası şəxsi sığorta könüllü sığorta fəaliyyət növünün bir hissəsidir. Şəxslər, fərdlər tərəfindən həyatın sığortalanması şəxsi sığorta adlanır. Bu sığortalanmada 3 amil əsasdır:

1. Sığortalanan şəxslərin vətəndaşlığı
2. Sığortalanan şəxslərin sağlamlıq vəziyyəti

3. Sığortalanan şəxsin yaşı

Qabacaqcadan tərəflər arasında razılaşdırılmış qaydaya əsasən sığorta müqaviləsi iki tərəfində istəklərinə uyğun arzu olunan sığorta məbləği ilə bağlana bilər. Tərəflər arasında razılaşdırılmış sığortanın məbləği çox olduqda sığortalanan şəxsin həmin bu məbləğin sığorta ayırmalarını qarşılayacaq səviyyədə imkanının olması vacibdir. Yəni qısacası sığortalanan şəxsin sərvəti sığorta məbləğindən artıq olmalıdır. Qərarlaşdırılmış sığorta məbləğini sığorta müqaviləsində qeyd edilmiş müddət başa çatdıqda və yaxud hər hansı bir qeyri-adi hadisə olduqda tam şəkil sığortalanmış şəxsə verilir. Həmin məbləğin digər şəxsə verilməsi üçün həmin şəxsin əlində sığorta olunan şəxsin etibarnaməsi olmalıdır. Həmin bu etibarnamə rəsmi notarial qaydada qanuniləşdirilməlidir. Beləliklə sığorta müqaviləsi bağlanmış 2 tərəf arasında qəbul olunmuş razılığa əsasən diğortalanmış yəni sığortalanan şəxs öldükdə sığorta müqaviləsində qeyd olunan məbləğ qabacaqcadan müqviləyə əsasən qeyd olunmuş şəxsə ödənilir. Sığorta müqaviləsində sığortalanmış şəxsin vəfat ediyi halda sığortalanan şəsin əvəzləyicisi yəni müqavilyə əsasən müəyyən edilmiş şəxsin məbləği sığortalanan şəxsin ölmündən sonra üç il ərzində sığorta qurumina müraciət edərək sığorta məbləğini istəyə bilər. Sığorta müqavilələri sığorta qurumları və sığortalanan şəxslərin tələblərinə görə 3, 5, 20, 30 il müddətinə kimi bağlana bilər. Ancaq sığorta müqaviləsinə yəni standartlarına görə sığortalanan şəxsin yaş həddi 80 yaşdan yuxarı olmamalıdır. Əsasən sığorta müqaviləsi bağlayan şəxslərin əksəriyyəti sığorta müqaviləsinin 5 il müddətinə bağlanılmasına daha çox üstünlük verirlər. Tərəflər arasında bağlanılan sığorta müqaviləsinin müddəti ilk sığorta ayırması ödənildikdən sonra yəni ilkin ödəniş olunduqdan sonra hər bir ayın 1-dən etibarən başlayır. Tərəflər arasında bağlanmış sığorta müqaviləsinin qüvəyə minməsi başlanması üçün ilk sığorta ayırmasının ödənilməsi gərəkdir. Tərəflər arasında sığorta müqaviləsi

bağlandıqdan sonra həmin bağlanmış müqavilənin fəaliyyətdə olduğu vaxt ərzində sığortalanmış şəxs daimi şəkildə yaşadığı yerini, iş yerini dəyişdikdə həmin şəhər və ya rayonda olan sığorta şöbələrində sığorta ödənişlərini etmək hüququna sahibdir. Bunun üçün sığortalanmış şəxs yeni sığorta müqaviləsi bağlamış şəxs yeni ödəniş obyektinə üçün ərizə hazırlayır və bu ərizəyə əsasən yeni ödəniş yeri üçün lazımi olan hesab və rəqələri hazırlanıb sığortalıya təqdim olunur.

Beləliklə şəxsi sığortanın bir neçə növü vardır.

1. Sərnişinlərin sığortası
2. Nigahın sığortalıması
3. Bədbəxt hadisələrdən sığortalıma
4. Uşaqların sığortalıması

Əsasən şəxsi sığortadan söhbət açarkən əsas qeyd olunması məsələlərdən biridə uşaqların sığortalımasıdır. Bu sığorta sahəsi bütün dünya ölkələrinin çoxsunda istifadə olunur. Bu növ sığortalıma sahəsinə sığortalanan şəxsin sağlanlılığından asılı olmayaraq anadan olduğu gündə 15 yaşına çatana qədər bütün uşaqlar aiddir. Bu sığorta müddət 6 ay ilə 15 il arasında davam edə bilər. Uşaqların sığortası növündə bağlanan müqavilə istəyə görə istənilən sığorta məbləği qeyd oluna bilər. İkinci növbədə cəmiyyətdə ictimai həyatımızda ən mühim sığorta növlərindən biri sayılan nigahın sığortalıması növüdür. Bu nigah sığortalımasına uşaq sığortalımasının oxşar variantı kimidə deyə bilərik. Bu nigah sığortalımasının əsas fəaliyyət mexanizmi belədir. Sığortalanan şəxs müəyyən yaş həddindən nigah yaşına çatan müddətə qədər sığortalınır və həmin şəxs nigah bağladıqda sığorta şirkəti həmin yaşa qədər yığılan sığorta məbləğini həmin şəxsə ödəyir. Belə ki, nigahın sığortalıması növü üzrə bağlanan müqavilənin əsas şərtlərindən biri sığortalanan şəxsin yaş həddidir. Yaş standartlarına görə sığorta müqaviləsi 18-72

yaşına qədər vətəndaşlarla bağlanıla bilər. Beləliklə, sığortalanan şəxs sığorta məbləğini rəsmi nigaha girdiyi andan yəni sığorta məbləği bitdikdən sonra həmin məbləği geri götürə bilər. Bədbəxt hadisələrdən sığortalanmaq üçün hər kəs özünü bədbəxt hadisələrdən fərdi sığorta növündə sığortalatdıra bilər. Bu sığortanın ən şərti 16-75 yaş artası vətəndaşlar qəbul edilir. Sığorta müddəti 1-5 ilə kimidir. Sosial sığorta - əsasən sosial təminatın əsas hissələrindən biri olmaqla sosial sığortanın vacib formalarında biridir. Dövlətin sosial sahədəki əsas siyasətinin ayrılmaz vacib hissələrindən biri olan sosial sığorta müvafiq sığorta fond və cəmiyyətlərinin təşkil olunması və istifadə olunmasında ictimai qurumların və həmkarlar ittifaqlarının fəal rol oynaması əsasdır. Sosial sığortanın ən əsas vəzifəsi əmək resurslarının və sosial həyatın rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək resurslarının təkrar istehsal olunması üçün lazımi olan şərait və şərtlərin yaradılmasıdır. Bütün bu sadaladıqlarımızdan əlavə sosial sığorta qısacası dövlətin sosial sahədə etdiyi bütün tədbirlərin, siyasətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Beləliklə sosial təminat vətəndaşlara xidmət göstərilməsi, onların maddi təminatı üçün dövlətin milli gəlirinin qabaqcadan müəyyən edilmiş hissəsinin vasitəsilə ictimai istehlakı fondunun təşkil olunması və istifadə edilməsi vaxtında ola biləcək və yaranan bölgü əlaqələri sistemidir.

Əsasən sosial sığorta iki bölmədən ibarətdir:

1. Əmək fəaliyyətini itirmiş və əmək fəaliyyəti qabiliyyəti olmayan şəxslərin maddi ehtiyacını təmin edir.
2. Əmək fəaliyyəti olan işçilərin əmək fəaliyyəti qabiliyyətinin qorunması, onların müalicə ehtiyaclarının həyata keçirilməsi həmçinin onların əmək fəaliyyəti qabiliyyətinin bərpasını təmin edir.

Respublikamızda sosial sığorta prinsipləri bu formada qeyd edilir:

1. Sosial sığortanın dövlət məcburiliyi
2. Sosial sığortada subyektlərin hüquqi bərabərliyi
3. Sosial sığortanın ümumililiyi
4. Sosial sığortanın dövlət tərəfindən təmin edilməsi
5. Sosial sığortanın işçilərə əmək fəaliyyəti itirilmiş və zərər gördüyü hər bir halda sosial sığorta təminatının verilməsi
6. Dövlətin sosial sığortanın idarə edilməsində ictimai qurumların məcburi şəkildə qarşılınması

Sosial sığorta hadisələrinə bunlar daxildir:

1. Əmək qabiliyyətinin müvəqəti itirilməsi
2. Uşağın həyata gəlməsi və körpəyə qulluq
3. Ailə üzvünün itirilməsi
4. Əlillik
5. İş qabiliyyətinin müvəqqəti olaraq itirilməsi

Azərbaycanda sosial sığorta sahəsi tam olaraq dövlətin əlində cəmlənmişdir. Buna görə dövlət tərəfindən əhalinin sosial cəhətdən müdafiə fondu yaradılmışdır. Əhalinin sosial cəhətdən müdafiəsi fondunun qurum və müəssisələrin əmək haqqı fondundan ayrılması nəticəsində yaradılır. Sosial sığortanın digər əsas formalarından biridə tibbi sığortadır. Tibbi sığorta müəyyən səbəblər üzündən sığortalının sağlamlığının itirilməsi halında sığortalının sosial maraqlarının təmin edilməsi formasıdır. Tibbi sığorta vətəndaşların tibbi sığorta hadisəsi zamanı tibbi xərclərinin qarşılınması ilə əlaqədardır. Bu tibbi yardım alınması kimi tətbiq edilir.

Tibbi sığortanın iki forması vardır:

1. Məcburi tibbi sığorta

2. Könüllü tibbi sığorta

Məcburi tibbi sığorta iş yeri sahibi tərəfində qarşılır. Könülü tibbi sığorta zamanı kompensasiya olunan vəsaitlər işçilərin vəsaiti hesabına ödənilir və yüksək səviyyədə tibbi yardım formasında təmin edilir.

Əmlak sığortası - İndiki şəraitdə əmlak sığortası getdikcə dahada əhəmiyyət kəsb edərək böyük bir sahə formasına çevrilir. Əmlak sığortasında qanunvericiliyə əsasən sığorta hüququna şəxslərin əmlakları aiddir. Əmlak sığortası olunmuş əmlaklar əsasən yanğın, zəlzələ, daşqın, qəza və s kimi fəlakətlərə məruz qala bilər. Əmlak sığortası müqaviləsində iki tərəfində şərtlərinə görə əsaslandırılmış formada aşağıdakı əmlak formalarının maraqları sığortalana bilər:

1. Sahibkarların bağladığıları sığorta müqavilələrinin öz vəzifələrində yol verdikləri qanun pozuntularına görə yaranan itirmək riski və yaxud sahibkardan asılı olmayan səbəblərə görə fəaliyyətin dəyişməsi riski və yaxud gözlənilən gəlirin əldə olunmaması riski

2. Müəyyən əmlakın müəyyən olunmuş həddən az gəlməsi, itgisi və zədə alması riski

3. Digər şəxslərin sağlamlığı, həyatı və yaxud əmlakına dəymiş zərərdən yaranan öhdəçilik üzrə məsuliyyət daşıma riski, qanunvericilik üzrə nəzərdə tutulmuş baş verəcək hər hansı hadisə hallarında müqavilələr üzrə vətəndaşların məsuliyyət riski

Əmlak sığortası növünün geniş yayılmış növü aşağıdakılardır:

-Qurumların, vətəndaşların, müəssisələrin əmlakının sığortalanması

-Yük sığortası

-Yanğın əleyhinə sığorta

-Bank sığortası

-Dəniz gəmilərinin, təyyarələrin sığortası

-Digər sığorta və s.

Əsas etibarlı ilə hüquqi şəxslərin əmlakının sığortası təsərrüfat subyektlərinin növünə görə ayrılır.

- Tikinti sənayesi

- Kənd təsərrüfatı

- Sənaye müəssisələri

Vətəndaşların əmlakının sığorta edilməsinin müxtəlif formaları vardır. Onlar aşağıdakılardır:

-Obyekt ya digər əmlakın, konstruksiyaların sığorta edilməsi.

-Ev təsərrüfatlarının sığorta olunması

-Şəxsi mülkiyyət olan avtomobil nəqliyyatlarının sığorta olunması

Yüklərin daşınması üzrə bağlanan müqavilələr fərqi qaydada olan qəza problemləri üzrə daşınan cavabdehliyə görə, zədələnmə məsuliyyəti nəzərə alınmadan bağlanır. Əsasən beynəlxalq yüklərin daşınması üzrə sığorta müqaviləsi məcburi xarakter daşıyır. İnsanların bilməyərək və ya qəstən etdikləri ehtiyatsızlıqdan, təbii hadisələrdən və ya fəlakətlərdən yaranan yanğınlar çox zaman ətrafa böyük

zərər verir. Bu fəlakət həm maddi həm mənəvi cəhətdən böyük itkilərə gətirib çıxarır. Həmin formada yanğın fəlakətlərini yanğın sığortası vasitəsilə qarşısının alınması mümkündür. Azərbaycan Respublikasının “Yanğın təhlükəsizliyi” haqqında qanununa əsasən yağın fəlakətinə qarşı həm məcburi həmdə könüllü sığorta forması mövcuddur. Əmlak sığortasında ən yayılmış növlərdən biri dəniz, hava nəqliyyatı və avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sığortasıdır. Bu növ sığorta formaları könüllü sığorta formasında təşkil olunur. Nəqliyyat vasitələri isə həm məcburi həmdə könüllü formada sığorta oluna bilər. Azərbaycanda “Sığorta haqqında qanun”-a görə avtomobil nəqliyyat vasitələri icbari sığorta olunmalıdır. Yük daşımalarının sığortası- daşınan yükə görə məsuliyyət daşıyan fərd və ya mal sahibinin əmlak marağını qoruyur. Sığortalı kimi yük mədaxil edən, yük məxaric edən istənilən şəxslər iştirak edə bilər. Əlavə olaraq ev əmlakının sığortasında əmlak sığortasına aiddir. Sadəcə bu ev əmlakının sığorta növü könüllü şəkildə aparılır və vətəndaşlar bu sığortadan könüllü şəkildə istifadə etmək səlahiyyətinə malikdirlər. Bu ev əmlakının sığortası və bağlanılan müqavilələr ölkə daxilində daimi yaşayan xarici vətəndaşlar, vətəndaşlığı səlahiyyəti olmayan şəxslər və ölkə vətəndaşları ilə bağlana bilər. Məsuliyyət sığortası - zamanı tərəflər arasında bağlanılan sığorta müqaviləsində obyekt kimi 3-cü şəxsin önündə məsuliyyət kəsb edərək çıxış edir. Qısacası məsuliyyət sığortası formasında sığortalanan şəxsin və obyektin fəaliyyəti mexanizmi və ya fəaliyyətsizliyi ərzində hər hansı 3-cü bir şəxsə dəymiş zərərə görə zərərçəkənə kompensasiya yəni zərərin qarşılığının ödənilməsinə təmin edən sığorta növüdür. Qısacası məsuliyyətin sığorta olunması bu deməkdir ki, sığortalı və sığortaçı tərəf deyil üçüncü hər bir hansı şəxsin sağlamlığına və yaxud hər hansı əmlakına dəymiş zərəri ölçmək və ona dəymiş zərəri qarşılamaq. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 923-cü maddəsinə əsasən mülki məsuliyyətin sığortası müqaviləsinə görə sığortaçı sığortalını sığorta dövründə əmələ gəlmiş

məsuliyyətlə əlaqədar üçüncü şəxs qarşısında ona həvalə edilən öhdəlikdən azad etməlidir.²

Məsuliyyət sığortası növündə sərnişinlərin həyat məsuliyyəti, su və hava daşımalarında onların yüklərinin sığortasında əsas maraq doğuran sahələrdəndir.

² <https://sigortachi.wordpress.com/2012/08/16/azərbaycan-respublikasının-mülki-məcəlləsinin-50-ci-sığorta-fəslə/>

1.3 Azərbaycan sığortanın yaranması və təşkili xüsusiyyətləri.

Azərbaycanda sığorta sahəsinin fəaliyyətinə əsas etibar ilə XIX əsrin ortalarında yəni 1850-ci illərdə başlanılmışdır. Əsas etibar ilə Azərbaycanda sığorta sahəsinin inkişafı kapitalist əlaqələrinin inkişaf etməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin böyüyüb tərəqqi etməsi və əsas olaraq neft sahəsinin sənaye cəhətdən böyüməsi ilə sıx əlaqədardır. Ölkədə sığorta sahəsi əsas etibar ilə 3 mərhələ şəklində inkişaf yolu keçmişdir.

-Birinci mərhələ olaraq 1917-ci ildən oktyabr inqilabından əvvəlki dövrlər aiddir.

-İkinci mərhələ isə oktyabr inqilabından sonrakı dövrdən XX əsrin sonlarına kimi dövr aiddir.

-Üçüncü mərhələ isə XX əsrin sonlarından indiki dövrə kimi.

1990-cı illərdə Azərbaycanın milli sərvəti olan qara qızıl sənayesinə xarici investorların maraqlarının cəlb edilməsi ilə milli sığorta sahəsi tərəqqi etməyə başlayır. Beləliklə ilk gəmiçilik və ilk neft qurumları yaranmağa başlayır. Bu inkişaf sayəsində bir sıra sığorta sahələrində yaranmağa və inkişaf etməyə başlayır. Bunlara misal olaraq yanğın sığortası, əmlak sığortası və sənayeçilərin, investorların qarşılıqlı sığortasını qeyd edə bilərik. Sığorta işi sığorta cəmiyyətləri və investorlar tərəfində təşkil edilir. Bu dövrdə demək olarki, Azərbaycanın bütün sənaye sahələrində demək olar ki xarici investorlar və xarici qurumların nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərirdilər. Ölkədə əsasən dəniz gəmiçiliyi sığortası geniş yayılmışdı. Bu sahə üzrə fəaliyyətdə olan bir çox ölkədən olan qurumlar var idi. Bunlardan bu sahə üzrə ixtisaslaşmış Böyük Britaniya sığorta qurumu olan "Lloyd"-un filialları, həmçinin İran və Rusiya sərhəddində olan limanlarda daşınan yüklərin sığortası ilə məşğul olan "Repman və Ruste" ticarət qurumu, adı

ilə bilinən "Şimali Almaniya Llyold" şirkəti, bundan əlavə olaraq gəmilərin və yüklərin sığortalanması işinə baxan "Litvaniya Almaniya xətti" cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdilər. Sığorta fəaliyyəti demək olardı ki, Bakı şəhərində inqilab baş verməmişdən öncə yaranmağa başlamışdır. Beləliklə, XX əsrin əvvəllərində Bakıda 18 sığorta qurumu fəaliyyət göstərirdi. Bu qurumlar içində ən böyüyü isə "Rusiya sığorta cəmiyyəti" idi. Azərbaycanda Xəzər dənizində istiqamətlənən gəmilərin sığortası sığorta sahəsinin əsasını yəşkil edirdi. İran və Rusiya arasındakı dəniz ticarəti demək olarki Bakı vasitəsilə həyata keçirilirdi. Buna görə də Bakıda Rus sığorta qurumları üstünlük təşkil edirdilər. Rəsmi məlumatlara görə Bakıda 30-a yaxın sığorta agentlikləri və cəmiyyətləri fəaliyyət göstərirdi. Bu dövrdə Bakı sığorta fəaliyyəti göstərən qurumlar əsasən Almaniya, Böyük Britaniya və Rusiya qurumlarının filialları idilər. Ölkədə ilk sığorta işinin başlanılmasında yerli sənayeçilərdə aktiv şəkildə iştirak edirdilər. Bunlar Dövlət Bank Şöbəsinin Uçot Komitəsinin üzvləri olan: Musa Nağıyev, Mustafa Rəsulov, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Ələkbər Dadaşov və başqaları idilər. SSRİ dövründə təbəçilikdə olan digər dövlətlər kimi Azərbaycandada sığorta sistemi təşkil olunmuşdur.

Bu dövrdə ölkədə sığorta sisteminin inkişafında əsaslı dərəcə rol oynayan Azərbaycan SSRİ Dövlət Sığorta Baş İdarəsi və SSRİ "İnqostrax"-ın Bakı filialı fəaliyyət götdərirdi. Sığortanın dövlət inhisarına alınması 1922-ci ilin əvvəllərində qurulan SSSRİ hakimiyyəti ilə həyata keçdi. Sosial təminat sisteminin daha yaxşı inkişaf etdirilməsi üçün fəaliyyət göstərməkdə olan sığorta xidmətləri bu müddət ərzində çox məhdud kəsimi əhatə edirdi. Girintilər və çıxıntılarla üzləşən dövlət sığortasının inkişafı müasir günümüzədək gəlib çatmışdır. 30-cu illərə qədər idarə olunan səhm fondları 30-cu illərin sonlarına yaxın dövlət fondları fonuna keçmişdir. Sığorta sistemində rəqabətsizliyin yaranması və obyektiv şəkildə mərhələli inkişafın qarşısının alınmasına gətirib çıxarmışdır. 1923-cü ildə bu yana fəaliyyət göstərən dövlət sığortasına rəhbərlik idarə heyəti tərəfində həyata

keçirilirdi və bölgələrdə isə sığorta agentlikləri ilə fəaliyyətini davam etdirirdi. İlk dəfə 1931-ci ildə fəaliyyəti məhdudlaşdırılan kooperativ sığorta sentrazisyonun istehlak kooperasiyası ilə həyata keçirilirdi. Nəticə etibarı ilə dövlət sığortasının əlində cəmləşən əməliyyatlar 80-ci illərin sonunadək iki əsas sığorta cəmiyyəti rəhbərliyi altında təşkil olunurdu. Bunlardan biri Azərbaycan Respublikasının Dövlət sığorta qurumu, digəri isə SSRİ-nin Dövlət sığorta qurumunun Bakı sığorta sahəsinə inhisarlıq edən şöbəsinin əlində idi. Hər iki təşkilatın fəaliyyətləri qanun çərçivəsində həyata keçirilirdi. SSRİ korporasiya haqqında qanuna görə korporativlər və onların əməkdaşlıq etdiyi ittifaq sığorta təşkilatlarında qurumlar yaratmağa, sığortanın qayda və növlərini tənzimləmək üçün səlahiyyət verildi və beləliklə də ilkin səhmdar cəmiyyətləri və kommersiya yönümlü sığorta qurumlarının ilkin fəaliyyət mexanizmi başladı. 90-cı illərin əvvəllərində müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında sığorta xidmətləri bazarının, sığortaçıların və sığorta olunanların müvafiq normativ və metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi üçün lazımi olan sənədlərin hazırlanması və əlaxsus dövlət mənafeyi maraqlarının müdafiəsi işi 1991-ci ildə Nazirlər Kabineti nəzdində fəaliyyətdə olan dövlət Sığorta Nəzarəti Palatasının nəzarətində yaradılmışdır. Birinci dəfə “Sığorta haqqında” qanun 1993-cü ilin yanvar ayında Milli Məclisdə Sessiyadan keçdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının qanuna əlavə edildi və beləliklə də 1993-cü ilin əvvəlində artıq formalaşmağa başlayan milli sığorta sahəsində bazarın inkişafına təkan verdi.

Beləliklə ölkənin və digər sığorta qurumlarının maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsi sığorta xidmətləri əməliyyatları həcmnin artırılması hüquqi normativ sənədlərin sığortanın inkişafına uyğunlaşdırılması həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır. Ölkədə mövcud olan sığorta qurumlarının ittifaqı 1993-cü ildə yaradılan Azərbaycan Respublikası Sığorta Cəmiyyətləri İttifaqı ilə dahada möhkəmləndirildi və beləliklə də sığorta bazarının inkişafında cəmiyyətlərin və

qurumların bir biri ilə daha sıx əlaqələrinin olmasına dövlət, beynəlxalq və digər təşkilatlarda olan özünü müdafiə mexanizminin dahada güclənməsinə dəstək verməkdədir. Bu iki qurumun birgə fəaliyyəti 1996-1997-ci illərdə bir sıra qanunların qəbul olunmasına gətirib çıxarmışdır.

-1996-cı ildə qəbul olunan “Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətlərinin məcburi sığortası haqqında”

-1997-ci ildə bir sıra “Hərbi qulluqçuların dövlət məcburi şəxsi sığortası haqqında”

-“Hakimlər və məhkəmə” haqqında

-“Rabitə haqqında”

-“AR-nın Gömrükxanası haqqında məcəllə” qüvvəyə minmişdir. Bütün qəbul edilən qanunlar və hüquqi tənzimləmələrin fonunda ölkədə yeni fəaliyyətə başlayan özəl sığorta qurumlarının həcmi artmağa başlamışdır. Vahid bazarın hökm sürdüyü Sovet Sosialist Respublikasının süqutundan sonra müstəqilliyə addım atan ölkəmiz bu keçid dövründə Milli Bankın yaranması və beynəlxalq bazar iqtisadiyyatına integrasiyası fonunda sığorta bazarlarının təşkili və inkişaf etdirilməsi ümummilli məsələyə çevrilməyə başlamışdır. Beləliklə ölkədə bu işin reallaşdırılması üçün kommersiya siyasəti yeridilməyə başlanılmışdır. Müstəqil siyasət yeritməyə başlayan dövlətin ilk iqtisadi addımları sığortanın köklü formada başdan şəkilləndirilməsi əvvəllər həyata keçirilməsində böyük və mühim rol oynayan inhisarçılığın ləğv edilməsinə, beynəlmiləl qanunlara uyğun sığortanın bazarda öz yerini tutmağına sığortanın keyfiyyətinin və kəmiyyətinin bütöv şəkildə yaxşılaşdırılması ilə əhali arasında əvvəlki statusunu yenidən qazanmasına yeni yaranan sığorta qurumları arasında sabit maliyyə tranzaksiyalarına şəffaf mühitdə həll edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Ölkənin inkişafında, iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsində və iqtisadiyyatın yüksəlişinin təmin edilməsində əsas amilə çevrilən sığortanın və sığorta təminatının ölkənin ümum

daxili istehsalatının artmasında sığortanın əsas payının artırılması əsas məqsədə çevirilmişdir. Sığortanın daxili bazarda daimi inkişafını təşkil etmək üçün bir sıra amillər gərəklidir. İlk olaraq, yerli əhaliyə göstərilən bir sıra xidmətlərin sayının və keyfiyyətinin artırılmasında bütün müəssisə və qurumların bərabər saylı və bərabər hüquqlu şəkildə iştirakını təmin etmək, bununla yanaşı sığortalananın və sığortalayanın bir sıra öhdəliklərin düzgün formada yerinə yetirildiyi və bunların qanun çərçivəsində həyata keçirildiyinə nəzarət etmək və hər iki mövqenin hüquq və mənafeələrini qorumaq dövlətin nəzarəti altındadır. Sığortanın bazarda maliyyə iqtisadi normativ gücünün artırılması milli iqtisadi təhlükəsizlik fonunda ölkənin iqtisadi sabitliyinin qorunmasına töhvə verməklə yanaşı bir sıra yeni yaradılan və artıq uzun müddətdir fəaliyyət göstərən sığorta orqan və qurumlarının qanunvericiliyə uyğun tələbləri yerinə yetirilməsinə nəzarəti gücləndirən dövlət sistemi dahada kompleksləşdirilməlidir. Təxminən 50-ə yaxın fəaliyyətdə olan məcburi və könülü sığorta formaları hələdə bazarın tələblərinə cavab verməyə qadir deyil. Belə ki, sığorta Azərbaycanda öz təməllərini gücləndirmək və yeni inkişaf yolları tapmaq mərhələsindədir. İnkişaf etmiş ölkələr ilə müqayisədə xidmət növlərinin sayının və həcmnin azlığı bunun iqtisadiyyatın tənzimlənməsi üçün vacib olduğu məsələsini ortaya qoyur. Bir neçə inkişaf etmiş ölkələrdə təxminən 350-ə yaxın müxtəlif növlü sığorta xidmətləri fəaliyyət göstərir. Yenicə müstəqilliyini əldə etdən dövlətin müstəqil bazarında fəaliyyətə başlayan sığorta qurumları əhalinin etimadını doğrulda bilmədikləri üçün müflisləşdilər. Təxminən həmin ildə 92 adda sığorta qurumu və qurumu yaradıldı. Olnardan 53-ü milli yerdə qalanı isə özəl qurum kimi fəaliyyət göstərirdi. XXI əsrin əvvəllərində artıq ölkə iqtisadiyyatında özəl sığorta qurumlarının payının daha da artması ölkə əhalisinin sığorta qurumlarına olan güvənini bir daha bariz şəkildə göstərdi. Bunlardan təxminən 22 özəl 6 qismən qarışıq mülkiyyət formalı dövlət qurumları olmağına rəğmən ölkə bazarında məhdud bir qismi əhatə edirdilər. Müqavilələrin

bağlanılmasında xarici investisiyalı broker qurumlarının fəaliyyətinin önəmini anlayan sığorta qurumları artıq onların vasitə ilə fəaliyyət mexanizmlərini təkmilləşdirərək daha səmərəli müqavilə prinsipini təşkil edirlər. Müqayisə olaraq 2000-2005-ci illərdə sadəcə 5 illik rübdə sığorta xidmətlərindən dövlət büdcəsinə 82.6 milyon manat daxil olmuşdur. Bu müqayisə edilən ilin göstəricisindən təxminən 5.4 dəfə çoxluq təşkil edir. Dövlətin maliyyə resurslarının formalaşmasında sığortanın önəmi az deyil. Belə ki, bağlanılan sığortaların 93.1 faizi könüllü yerdə qalan hissəsi isə məcburi sığortalar təşkil edir. XXI əsrin başlanğıcında 0.142 mln manat olan dövlət büdcəsinə köçürmələr isə 2005-ci ildə statistik göstəricilərə görə 5.5 mln manat təşkil edirdi. Bu məbləğ demək olar ki, ümumi büdcə gəlirinin 0.27 faizini təşkil edirdi. Ödənilmiş nizamnamə kapitalının 2006-cı ilə olan göstəricisi 32.4 mln manat təşkil edirdi. Həmçinin yerli olmayan bir sıra inversitiyalı sığorta qurumlarının nizamnamə kapitalı 4.4 milyon manat idi. Avropa iqtisadiyyatına inteqrasiya, təkrar sığortanın inkişafı və tətbiqi və son dövrlərdə baş verən bu dəyişikliklər həmənkı dövrdə olan qanunun dəyişdirilməsinə gətirib çıxarırdı. Bu qanun dəyişikliyi 1999-cu ildə iyunun 25-də AR-nın “Sığorta haqqında” yeni qəbul edilmiş qanun olaraq qüvvəyə mindi. Bu qəbul olunan yeni qanun ölkəmizdə sığorta sektorunun dahada təkmilləşdirilmiş şəkildə inkişafı, hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi, vətəndaşların mənafelərinin və maraqlarının təmin edilməsi, bazar münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilərək daha məqsədə uyğun şəkildə formalaşdırılması, bağlanılan müqavilələrin şərtlərinin tənzimlənməsi, sığorta sahələrinə nəzarət edəcək dövlət qurumlarının vəzifə və səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsi, sığortalanan şəxslərin mənafelərinin və hüquqlarının müdafiə edilməsi və s nəzərdə tutulmuşdur. Hansı mülkiyyətin formasında qeyd olunmasına baxmayaraq fəaliyyətdə olmaq üçün sığorta qurumları lisenziya tələbini ödəməlidirlər. Respublikada müstəqillik qazananadək müəssisə və qurumlar

bütünlükdə dövlət mülkiyyətində olduğuna görə onlara məxsus olan mülkiyyətin dövlət tərəfindən sığortalanması işinə qərar verilmişdir. Beləliklə, dövlət mülkiyyətinə məxsus müəssisə, idarə və qurumlara məxsus əmlakın məcburi şəkildə sığorta olunması 1992-1999-cu illərin əhatəsində dövlətin təsdiq etdiyi müvafiq qanuna əsasən dövlət tərəfindən həyata keçirilmişdir. Həmçinin vətəndaşların mülkiyyətində olan obyektlərin də məcburi qaydada sığorta olunması həyata keçirilmişdir. Buna baxmayaraq 1991-ci ildən sonra xüsusi sığorta qurumlarının yaranması dövlət sığorta orqanları ilə rəqabətqabiliyyətliliyin baş verməsinə səbəbkar olmuşdur. Sığorta qurumları öz fəaliyyətlərini tutuşdurmaq, üzvlərinin mənafeələrini və maraqlarını təmin etmək, birgə proqramlarını reallaşdırmaq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsaslanaraq, assosiasiyalar, qurumlar və başqa cəmiyyətlər yarada bilərlər. Həmin birliklər sığorta fəaliyyəti vasitə ilə bilavasitə məşğul olmaq səlahiyyətinə malik deyildirlər. Sığorta ittifaqları hüquqi şəxs formasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Nəzarətində qeyd olunduqdan sonra öz nizamnamələrinə uyğun formada fəaliyyət göstərirlər. Sığorta işinə lisenziya almaq üçün verilmiş nizamnamə kapitalının ən aşağı miqdarı sığorta qurumları üçün 50 manat, təkrar sığortaçılar üçün 350 mln. manat miqdarında müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 20 sentyabr 2001-ci il tarixli 152 sayılı qərarı ilə nizamnamə kapitalının minimum məbləği sığortaçılar üçün 2 mlrd. manat, təkrar sığortaçılar üçün isə 5 mlrd. manat müəyyən edilmişdir.³

Hazırkı qanunvericilik sığorta qurumunun yaranması zamanı həm ölkə daxili, həm xarici kapitalın maraqlarının təmin edilməsini şərtləndirir. “Sığorta haqqında” ölkəmizin qanununa görə sığorta qurumunun nizamnamə kapitalında özəl kapitalın iştirak payı 49%-dən çox olmamalıdır. Azərbaycanda sığorta

³ http://e-qanun.az/alpidata/framework/data/0/c_f_488.htm

fəaliyyətini göstərmək üçün lisenziya almış əsas sığorta qurumu “Azərisığorta” qurumudur. “Azərisığorta” köklü və tam etibarlı hökumət sığorta qurumudur və qurumun Respublikanın bütün yerlərində nümayəndəlikləri mövcuddur. Dövlət sığorta qurumları hüquqi şəxs səlahiyyətinə malikdir, öz fəaliyyətində qismən müstəqildir, təsərrüfat prinsipləri zərurətində fəaliyyət göstərir. Onların mənfəət və xərclər üzrə finans planını sərbəst şəkildə hazırlamaq, ştat siyahısını və statistik nəticələrini təsdiqləyirlər. Səhmdar və xüsusi sığorta qurumları bir xətt olaraq nizamnamə kapitalı və ya sığorta göstəricilərinin həcminə görə xeyli azdır. Sığorta müqaviləsi yazılı şəkildə bağlanmalıdır. Yazılı formada qeyd olunmadıqda sığorta müqaviləsi keçərsiz sayılır (istisna, məcburi dövlət sığortası müqaviləsi aid edilmir. Azərbaycanın Mülki Məcəlləsinə əsas olaraq, iki tərəfin öz aralarında əsas razılaşmalarına görə müqavilə digər şərtlər daxilində edilə bilər. Sığorta müqaviləsinin bağlanmasına görə sığortalı müqavilə bağlamaq istəyi barəsində sığortaçıya yazılı formada təklif verir, buna və ya bu məqsədini şifahi şəkildə bildirir. Müqavilə və ya qanunla başqa hal planı tutulmuşdursa, sığorta müqaviləsi razılaşdırılmış sənədin bağlandığı gün öz statusunu daşıyır. Sığorta müqaviləsi bir faylın tərtibi və ya sığorta edən qurumi sığortalıya onun əsas yazılı şəkildə ərizəsi və ya şifahi müraciətinə görə sığortaçı tərəfindən imzalanmış şəhadətnaməni təqdim etməsi şəkildə bağlana bilər. Sonuncu formada sığortalının sığortaçının təklif etdiyi şərtlər formasında müqavilənin bağlanmasına sığortalının təsdiqi sığortaçıdan alınmış şəhadətnaməsi ilə birgə şəkildə təsdiq olunur. Əmlak sığortası müqaviləsi imzalanan zaman sığortalı ilə sığorta edən qurum arasında aşağıdakı məsələlərə görə razılığa nail oluna bilməlidirlər: sığorta obyektini qeyd olunan qurum müəyyən əmlak barəsində, yarana biləcək sığorta hadisəsinin növü barəsində, sığorta məbləğinin miqdarı, ölçüsünə müqavilənin fəaliyyət dövrü barəsində. Sığorta işində mühüm işlərdən biri «Sığorta daxili»nin təşkil olunmasıdır. «Sığorta daxili» - müəyyən edilmiş risklərin ümumi şəkildə birlikdə

sığortalaması üçün sığorta qurumlarının birləşdirilmiş şəbəkəsidir. «Sığorta daxili» əsasən etibarı ilə təhlükəli, böyük və təcrübədə təzə risklərin sığortaya salınması zamanı yaradılır. Hazırda ölkəmizdə əmlakın sığortalanmasına görə sığorta daxili fəaliyyət mexanizmidə vardır. Gələcəkdə sığortanın digər növləri üzrə sığorta daxilinin tətbiq olunması üzrə işlər davam etdirilməyi planlaşdırılır. 1999-cu ildə ölkəmizdə təzə «Sığorta haqqında» Qanunu təsdiq edilmişdir ki, bu sığorta fəaliyyətinin ölkədə dünya standartlarına uyğun tərəqqi etdirilməsi, sığorta əlaqələrinin tənzimlənməsi və inkişaf etdirilməsi hüquqi bazasını təşkil etmişdir. Ölkəmizdə sığorta işinin tətbiq olunması dövrün iqtisadi, sosial şərtlərinə uyğun olaraq həmişə təkrarən qurulmuş və inkişaf etdirilmişdir. Sığorta işinin indi tətbiq olunan əsasları 1958-ci ildə yaradılmışdır. Son 30 ildə dövlət sığortası sistemində əsas etibarı ilə böyük iqtisadi və sosioloji cəhətdən vacib görülən irəliləyişlər və dəyişikliklər olmuşdur. Beləliklə, sığorta işinin ölkəmizin əhatə dairəsinə aid olunması yeni könüllü sığorta formalarının inkişafına və onlara uyğunlaşaraq əməliyyatların həcmnin artmasına əsas vermişdir. Lakin müttəfiq respublikaların hökumət sığortası işindəki tam özəlliyi uzun vaxt almamış və 1968-ci illərdən buyana dövlət sığortası sistemi anlayışı ittifaq-respublika səlahiyyətli orqana çevrilmişdir. Yenidənqurma formasında regionların və rayonların bütöv təsərrüfat hesabına və özünümaliyyələşdirmə formalarına keçməsi bütünlüklə maliyyə-kredit şəbəkəsinin, o cümlədən dövlət sığortasının bu prinsiplərə uyğun şəkildə təşkil olunmasını tələb etmişdi. Müstəqil ölkəmizin təsərrüfat şəbəkəsinin böyük əhəmiyyətli olan tərkib hissələrindən əsası sığortanın təşkilidir. O, külli məbləğdə pul resursları toplamağa imkan yaradır, təsadüfi hadisələr nəticəsində obyektlərə və vətəndaşlara dəymiş ziyanın qarşılınmasında mühüm bir əhəmiyyət daşıyır. Buna baxmayaraq respublikamızda hər cür şərait və imkan olmasına baxmayaraq könüllü sığorta formalarının inkişaf etdirilməsinə görə nəinki dünya, hətta keçmiş ittifaq ölkələri arasında da geri sıralardayıq. Başqa formada desək, ölkəmizdə

mövcud tikintilərin və heyvandarlığın 1/10-dən bir az çoxu, ev əmlaklarının 1/8-i, nəqliyyatların 1/6-i sığorta edilmişdir ki, bu normal statistik göstəricilərdən kifayət qədər aşağıdır. Azərbaycanda və hər bir bölgədə sığorta işinin əsaslı inkişafı onun azad iş prinsipi ilə bağlıdır. Dövlət sığortası əlaqələri inhisarsızlaşdırma və əksinhisar qaydaları əsasında inkişaf etdirilməlidir. Respublika ərazisində sığorta növlərini və obyektlərini müstəqil formada müəyyən etmək, elmi statistik hesablamalara əsaslanmaqla dəyər dərəcələrini müəyyən etmək sahəsində qurumə tam azadlıq verilmişdir. Respublikada tək, azad sığorta sisteminin təşkil olunması, onu dünya sığorta əlaqələri sistemindən ayırmamalıdır.

II FƏSİL. Azərbaycanda sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi xüsusiyyətləri

2.1 Sığorta fəaliyyəti, sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi problemləri

Sığorta fəaliyyətinin mühüm aspektlərindən biri sığorta bazarıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarı iqtisadi sistemin əsas subyektlərindən biridir. Sığorta bazarı sığorta mühafizəsində ictimai tələbatın təmin edilməsi prosesində «sığorta təminatı» vaxtı ortaya çıxan iqtisadi əlaqələr sistemidir. Sığorta bazarı mülki baxımından ayrıca sığorta vəsaitini gücləndirən müstəqil təşkilatlar formasında çıxış edən çoxsaylı sığortaçı kütləsinin mövcud olduğu vaxtda meydana gəlir. Sığorta bazarının mühüm amili sığorta fəaliyyətinin keyfiyyətli inkişafı, sığortaya iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış ictimai münasibətlərin müəyyən edilməsi üçün sığortaçılar arasındakı rəqabət yarışmasıdır. Sığorta bazarı əsas alış-veriş yeri, özəl xidmət, sığorta qoruması olan və tələb-təklif əsasında yaradılan xüsusi maliyyə əlaqələri bölməsidir. Sığorta bazarının inkişaf etməsinin obyektiv əsası yenidən istehsal prosesində yaranan davamlılığın təmin edilməsidir ki, həmin mənfə hallar sonunda zərər çəkənlərə pul köməyi göstərilməsində özünü göstərir. Sığorta bazarında cəmiyyətin sığorta müdafiyesini təmin etmək üçün sığorta fondunun yaradılması və paylanması həyata keçirilir. Sığorta bazarının subyektləri sığorta xidməti fəaliyyətində iştirak edən sığorta qurumudur. Sığorta bazarında sığortaçılar və ya sığorta xidmətinin istehlakçıları xidmətin təklifində və sığorta xidmətinin alınmasında tam sərbəstdirlər. Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən əlaqələndiricilər brokerlər və sığorta agentlərdir. Sığorta agentləri sığortaçı qismində könüllü sığorta müqaviləsi imzalayır, sığortanın qaydalarını və qanunlarını izah edir, sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta məbləğinin alınması üçün lazımi faylların əldə edilməsində sığortalananlara yardım edir. Sığorta brokerləri bu sığorta olunanlarla sığorta edənlər, sığorta qurumları arasında

vasitəçilik edən fərdlər və ya qurumlardır. Sığorta xidmətlərində tələbat və təklifin ölçüsünə görə sığorta bazarnı xarici, beynəlxalq və daxili sığorta bazarı formasında bölmək olar.

Xarici sığorta bazarı - qabaqcadan müəyyən edilmiş ərazidə sığortaçılarla və sığortalılarla qarşılıqlı kontaktda olan və daxili bazarin hədudlarından xaricdə olan bazar növüdür.

Daxili sığorta bazarı – daxili fəaliyyətini müəyyən ərazidə fəaliyyətə keçirən konkret sığortaçılar mövqeyindən sığorta xidmətinə olan tələbin ödəndiyi hər hansı tək ərazidə meydana gəlir.

Beynəlxalq formada olan sığorta bazarı – beynəlxalq təsərrüfat miqyasında sığorta və ya yenidən sığorta fəaliyyətini göstərir. Respublikamızda sığorta fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və obyektiv iqtisadi əsaslar üzərinə keçirilməsində sığorta bazarnın inkişafı mühüm dərəcədə əhəmiyyətlidir. Sığorta bazarı MDB məkanı, ölkəmizi həmçinin beynəlxalq bazarı əhatələyir. Sığorta bazarnın fəaliyyətinin əsas mühüm elementlərindən biri təkrar sığortalamalıdır. Onun əsas məqsədi sığorta riskinin, təhlükəsinin, maliyyə qarşılığının bir hissəsinin və ya hamısının bir sığortaçıdan başqa bir sığortaçıya verilməsinidir. Təkrar sığortalamanın iqtisadi vacibliyi sığorta əməliyyatlarının maliyyə dayanıqlılığı ilə əlaqədardır. Ölkəmizdə «Sığorta haqqında» qəbul olunmuş qanuna müvafiq qaydada sığorta işi bu qərara, digər qanunvericilik normativlərinə, həmçinin Dövlət Sığorta Nəzarətinin normativ aktlara uyğun olaraq fəaliyyətə keçirilir. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonrakı dövrdə sığorta qurumları və kifayət qədər az da olsa sığorta bazarı yaranmağa və inkişaf etməyə başlamışdır. Sığorta fəaliyyətində maliyyənin tərkibi olduğundan sığorta münasibətlərində təbii ki, maliyyə əməliyyatları fəaliyyətə keçirilir. Baş verən həmin maliyyə əməliyyatlarında sığorta qurumlarını və sığorta bazarnın finans sabitliyi saxlanılmalıdır. Sığorta qurumlarında maliyyə sabitliyini onun verilmiş nizamnamə

kapitalının minimum məbləği, xüsusi təminatı, ödəmə göstərisini göstərən normativlər, sığorta ehtiyatları, gəlir və mənfəti, həmçinin təkrar sığortası təmin edir. “Sığorta haqqında” qanunun 8-ci maddəsinə əsasən nizamnamə kapitalı ilə əlaqədar bu kimi bir sıra tələblər müəyyən olunur: ♦sığortaçının nizamnamə kapitalını formalaşdırmaq üçün kredit şəklində cəlb olunmuş pul vəsaitindən, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olunmaqla, dövlət və bələdiyyə büdcələrinin, büdcədən kənar fondların pul vəsaitlərindən və dövlət hakimiyyəti orqanlarının sərəncamında olan digər vəsaitdən istifadə edilə bilməz; ♦nizamnamə kapitalına pay şəklində qoyulan əmlakın və ya əmlak hüquqlarının dəyərinin nizamnamə kapitalına nisbəti 25%-dən çox ola bilməz; ♦sığortaçının pul şəklində ödənilmiş nizamnamə kapitalı beynəlxalq kredit reytinglərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının (Nazirlər Kabineti) göstərdiyi reytingdən aşağı olmayan banklarda tam həcmdə saxlanıla bilər; ♦nizamnamə kapitalına qoyulan əmlak qiymətinin bazar qiymətinə uyğunluğuna müvafiq icra hakimiyyəti orqanı nəzarət edir; ♦qanunvericilikdə daha yuxarı olan faiz dərəcəsi nəzərdə tutulmayıbsa, sığortaçının bilavasitə və ya dolayısıyla hər hansı bir hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalında iştirakı sığortaçının öz vəsaitinin 20%-dən artıq və bunun bütün belə iştirakının məcmu məbləği onun öz vəsaitinin 50%-dən artıq ola bilməz.⁴

Bazar iqtisadiyyatına keçid əsnasında sığorta biznesinə kapital maraqlarının daha geniş şəkildə yayılmış növü açıq səhmdar cəmiyyətləridir. Səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalının səhmləşdirmə mexanizmini səhmdarlar səhmlərin buraxılması və verilməsi vasitəsilə həyata keçirirlər. Nizamnamə kapitalının həcmi yüksəltmək üçün səhmdar cəmiyyəti səhm sahiblərinin ümumi yığıncağı ilə qiymətli kağızların nominal dəyərini artırmaq və ya əlavə səhm buraxmaq şəklində səhmdar kapitalını yüksəldə bilərlər. Ölkəmizdə sığorta

⁴ http://e-qanun.az/alpdata/framework/data/3/f_3863.htm

qurumları MMC və sərmayədar cəmiyyətlər şəklində yaradılır. Bilindiyi kimi, səhmdar cəmiyyəti qapalı və açıq şəkildə olurlar. Sığortaçının qanunvericiliyə uyğun həcmdə xüsusi təminatının yaradılmasının yüksək dərəcədə əhəmiyyəti vardır. Buna görə ki, özəl təminat sığortaçısının ixtisar olunması və ya ödəmə imkanının olmaması halında ilkin olaraq sığortalılar qarşısında öhdəliklərinə əməl edilməsi üçün yaradılır və sığorta olunan bütün hallarda təminat tələb olunur. Sığortaçının maliyyə durumundan asılı olmayaraq sığortalının yarana biləcək sığorta hadisəsi anında sığorta ödənişinin və ya ləğv edilmiş sığorta razılaşması üzrə sığorta ödənişlərinin geri qaytarılması təşkil olunur. “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununa əsasən qeri-həyat və həyat sığortasına aid edilən xəstəlik və fərdi qəza sığortası sahəsində təkrar sığortaya hesablanmış sığorta haqları çıxılmaqla daxil olmuş sığorta haqları onların 10%-dən az olmamaq şərtilə Maliyyə Nazirliyinin müəyyən etdiyi minimum faiz (10%) miqdarında xüsusi təminat kimi saxlanılır.⁵

Yeni formalaşdırılmış sığortaçılar üçün isə həmin məbləğin sığortaçının ödədiyi nizamnamə kapitalının 10% göstəricisindən az olmayacaq dərəcədə qəbul olunmuşdur. “Sığorta haqqında” qəbul olunmuş qanununa əsasən sığortaçılar özəl təminat kimi saxlanılan qiymətli kağıza, daşına bilən əmlaka Maliyyə Nazirliyinin təsdiqi olmadan sərəncam verib icra etmək hüququna malik deyillər. Sığortaçılar tərəfindən özəl təminat kimi saxlanılan maliyyə vasitələri, qiymətli kağızlar və ya daşınmaz və ya daşınar əmlak ilə bağlı məlumatlara cavabdeh qurumun təsdiq edici sənədlərin köməyi ilə nəzarət edir. Maliyyə vəsaitləri müvafiq banklarda sığorta qurumuna aid olan hesabında göstərilir. Sığortaçı xüsusi təminat formasında manat və ya xarici valyuta, dövlətin dəyərli kağızları, dövlətin payı ən azı 51% olan səhmdar cəmiyyətinin səhmləri, sığortaçının səlahiyyətində olan və Azərbaycanda yerləşən daşınmaz əmlak şəklində saxlaya bilər. Sığorta qurumları

⁵ <https://insurers.files.wordpress.com/2010>

öz fəaliyyətini sabit formada həyata keçirmək üçün öz sığorta haqlarından sığorta ehtiyat fondları təsis edirlər. Sığorta ehtiyatları sığorta qurumları tərəfindən təşkil olunaraq sığortanın hər forması üzrə ayrılıqda yaradılır. Sığorta qurumları tərəfindən təsis edilmiş ehtiyat fondu dövlət, bələdiyyə və yerli büdcələrə köçürülə bilməz. Bilindiyi kimi, fəaliyyətdə hansısa bir neçə qurum və ya qurum fəaliyyət göstərsə onda onların əsas maraq sferası olan mənfəət qazanmaq məqsədi daşıyır. Sığorta qurumlarında mənfəət qazanmaq fəaliyyətin nəticələrini xarakterizə edən ən başlıca göstəricilərdən biridir. Sığorta qurumlarında mənfəət göstərici müəyyən dövrdə aparılmış fəaliyyətlərdən gəlirlər ilə xərclər arasında yaranan nisbətdən ibarətdir. Sığorta qurumlarının xərc və gəlirlərinin tərkibi, strukturu, maliyyə fəaliyyəti və onlardan istifadə üçün hesabat tərtib edilir. Sığorta fəaliyyəti göstərən qurumların maliyyə cəhətdən sabitliyi son prosedura nizamnamə kapitalının göstəricisi, sığorta haqlarından daxil olmalar, həcmi və sığorta işi fəaliyyətindən qazanılan mənfəətin məbləği ilə təmin edilir. Digər xərclər ödəndikdən sonra qalan xalis mənfəət və sığorta qurumlarının səlahiyyətinə keçən mənfəətdən onlar fəaliyyət mexanizmlərini təmin etmək üçün lazımı olan pul fondlarını təşkil edə bilirlər. Sığorta qurumları sığorta ehtiyatını və vəsaitini qeyd olunan istiqamətdə yerləşdirmək və investisiya qoymaq hüququna malikdirlər: dövlət və dövlət olmayan təşkilatların qiymətli kağızlarının, xarici valyutanın alınması, bank və kredit qurumlarındakı depozit hesablarına yatırım etmək, daşınmaz əmlaklar və torpaq sahəsi almaq, cari sığorta ödənişinin ödənilməsinin verilməsi üçün bankda olan hesablaşma hesabında yerləşdirilməsi və başqaları. Sığorta qurumlarına yuxarıda qeyd olunan tələblərdən başqa sığorta qurumları ödəniş qabiliyyətliliyinin davamlılığını təşkil etmək üçün daxili aktivlərlə öhdəliklər arasında formalaşan normativ cəhətdən nisbətlərə əməl etməlidirlər. Bu nisbətin müəyyən olunması qaydası və onun normativ cəmi Maliyyə Nazirliyi nəzdində həyata keçirilir. Özəl vəsaiti və sığorta ehtiyatı

fondları hesabına əldə edilən imkanlarından artıq həcmdə cavabdehlik qəbul edən sığorta qurumları qəbul edilmiş cavabdehliyin icra olunması riskini əsas etibarlı ilə təkrar sığorta təşkilatlarında sığortalamağa məcburdur. “Sığorta haqqında” qəbul olunan qanununun 53-cü maddə göstərildiyi kimi sığorta qurumları qanunvericiliklə müəyyən edilmiş formada və zamanda auditor yoxlaması tərəfindən təsdiqlənmiş cari illik maliyyə təsərrüfatı barədə hazırlanmış hesabatı müvafiq icra hakimiyyətinə təqdim etməli və mətbuatda nəşr etdirməlidir. Azərbaycanda sığorta bazarı elədə əlverişli sayılmayan indiki vaxtda bir sıra problemlərlə üzləşir. Hazırkı böhran isə daxili bazara bir nöqtədə başqa prizmadan müşahidə etməyi və hazırkı bir sıra problemləri aşkar etməyə yardımçı oldu. Bu problemləri şərti formada 3 şəkildə bölmək olar: birinci qrupda problemlər daxili sığorta bazarında diversifikasiyanın kifayət qədər aşağı səviyyəsi ilə əlaqədardır. Buna görə sığortaçıların sığorta portfeli əsas etibarlı ilə iki-üç əsas sığorta növü üzrə formalaşdırılır. İkinci qrupda isə problem - 10 əsas qurumla bütün qalan qurumlar arasında böyük fərq var, bu fərq öz növbəsində daxili bazarda nisbətən aşağı səviyyədə rəqabətə gətirib çıxarır. Üçüncü qrupda isə sığorta qurumlarının maliyyə vəsaitinin, daha doğrusunu desək, sığorta təşkilatlarının kapitallaşmasının düşük formada olan səviyyəsi ilə əlaqədardır. Gözlənilməz fəlakətlər, müxtəlif sahələrdə yarana biləcək qəzalar və ya bədbəxt hadisələr nəticəsində respublikanın iqtisadiyyatına, hüquqi olan şəxslərin və ya vətəndaşların əmlakına və mülkiyyət mənafeələrinə vurula biləcək ziyanların ödənilməsinin təmin edilməsi, bu məqsədlərə büdcə xərclərinin minimallaşdırılması, eləcə də sığorta fəaliyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, sığorta sahəsində mövcud olan çətinliklərin aradan qaldırılmasına görə Maliyyə Nazirliyi nəzdində aşağıdakı nəzarətedici tədbirlərin tətbiq olunması nəzərdə tutulmuşdur:

- sığorta əlaqələrini tənzimləyən keyfiyyətə yenilənmiş qanunvericilik bazasının formalaşdırılaraq təkmilləşdirilməsi;

- o cümlədən beynəlxalq məsləhətçiləri cəlb etməklə «Sığorta haqqında» və «İcbari sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının yeni qanun layihələrinin təşkil olunması;

- milli sığorta bazarnın beynəlxalq standartları səviyyəsində inkişafı və beynəlxalq sığorta bazarına integrasiya olması prosesini sürətləndirmək məqsədi üçün Azərbaycan Respublikasının «Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Assosiasiyası»na üzv qəbul olunması məsələsinin həlli istiqamətində qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi;

- sığorta sahəsində muhasibat uçotunun dünya standartına uyğunlaşdıraraq və hesabatların şəffaflığını təmin etmək məqsədi ilə müvafiq qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi;

-sığorta qurumlarının maliyyə sabitliyinin və ödəniş etmə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılmasını, bundan əlavə öz üzərlərində risk saxlanması qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsini təmin etmək məqsədilə nizamnamə kapitallarının yüksəldilməsi yönündə müvafiq innovativ tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- cəmiyyətin sığorta sahəsində marifləndirilməsini təmin etmək üçün kütləvi informasiya vasitəsi ilə təbliğat və izahat fəaliyyətinin genişləndirilməsi.

Qeyd olunan bu tədbirlərin həmçinin dövlət nəzarətinin formaları ümid edirik ki, irəli gələcəkdə ölkəmizdə sığorta qurumlarının və sığorta bazarnın inkişaf etməsi üçün böyük üstünlüklər qazandıracaqdır. Sığorta nəzarətinin əsas vəzifəsi və məqsədi “Sığorta haqqında” Respublika qanununda əksini tapmışdır. Sığorta fəaliyyəti zamanı dövlət nəzarəti sığorta fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyin şərtlərinə əməl olunması, sığorta xidmətlərinin düzgün şəkildə təşkil olunması və səmərəli formada inkişaf etdirilməsi, sığorta təşkilatlarının, sığorta olunanların, opponetərin və dövlətin hüquq və mənafelərinin və maraqlarının təmin olunması, qorunması məqsədilə reallaşdırılır. Hal-hazırda ölkəmizin ərazisində sığorta fəaliyyətinin nəzarəti Maliyyə Nazirliyi tərəfindən

reallaşdırılmaqdadır. 2001-ci il ərzində sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarəti işini 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti nəzdində qurulmuş Dövlət Sığorta Nəzarəti tətbiq etməyə başladı. Sonralar müəyyən yaranmış səbəblərdən ötrü Dövlət Sığorta Nəzarət qurumu öz fəaliyyətini mümkün qədər səmərəli tətbiq edə bilməmişdir. Ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatlar ilə əlaqədar olduğuna görə ölkə Prezidentinin müvafiq sahələrə aid fərmanı ilə sığorta işinə dövlət nəzarəti məsələsi 2001-ci ilin aprelindən Maliyyə Nazirliyinə ötürülmüşdür. Bunun da yekunu olaraq Maliyyə Nazirliyi daxilində Dövlət Sığorta Nəzarəti Şöbəsinin əsası qoyulmuşdur. Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Şöbəsinin öhdəçiliyində duran əsas səlahiyyətlər bunlardır: sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün lisenziyaların təsdiqi; qanunvericiliyə uyğun olaraq sığorta qurumlarının, onların filial və şöbələrinin, broker və sığorta bazarının başqa peşəkar iştirakçılarının hesabatını aparmaq; sığorta qurumlarının sığorta haqqı ödənişlərinin əsaslandırılmağına, maliyyə sabitliyinin təşkil olunmağına nəzarət etmək; qanunla müəyyənləşdirilmiş qayda ilə sığorta qurumlarının sığorta ehtiyatları və fondlarının əsasının qoyulmasına və tətbiq edilməsinə nəzarət etmək; sığorta qurumlarının qeydiyyatı işini aparmaq; sığorta işi ilə əlaqədar olaraq qanunla müəyyən olunmuş səlahiyyət çərçivəsində metodiki sənədləşmələri və normativ aktları hazırlayıb təsdiqləmək; sığorta təcrübəsini ümumi formaya salmaq, sığorta fəaliyyətinin inkişaf etməsinə həmçinin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlayaraq təqdim etmək; Sığorta nəzarəti ilə əlaqədar olaraq Dövlət Sığorta Nəzarət orqanının hüquqlarına aşağıdakı bəndlər aiddir: sığortaçıları, brokerləri və sığorta bazarında olan digər peşəkar olan iştirakçılardan onların fəaliyyət mexanizmlərinə dair məlumat və ya maliyyə vəziyyətini göstərən hesabatlar tələb etmək; alınan hər bir məlumatın və hesabatın düzgün şəkildə olub-olmamasını yoxlamaq, qurumların fəaliyyəti mexanizmi və maliyyə əməliyyatları haqqında banklara, digər kredit təşkilatlarına və qurumlarına müraciət etmək; sığorta

təşkilatlarının, brokerlərin, sığorta bazarının və ya digər peşəkar iştirakçıların fəaliyyəti ərzində qanunvericilik tələblərinin pozulması halı olduqda aşkar olunmuş pozuntunun aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək və göstərişlər vermək. Verilən göstərişlər yerinə yetirilmədikdə sığorta qurumlarına və brokerə verilmiş lisenziyanın qüvvəsini müvəqqəti olaraq dayandırmaq, onu məhdudlaşdıraraq və geri almaq, qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qayda və hallarda inzibati formada tənbeh tətbiq etmək; sığorta qurumları və brokerlər sığorta qanunvericiliyini bir neçə dəfə pozduqda onların ləğv olunması barədə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş formada müvafiq şəkildə məhkəmə yolu ilə iddia qaldırmaq; Sığorta qurumlarının ödəmə qabiliyyətlərinin aşağı olması və ya heç olmaması ilə əlaqədar onların iflas elan olunması haqqında baxılmaq üçün məhkəmə orqanına müraciət etmək. Maliyyə sabilliyinin təmin olunduğu sığorta bazarı maliyyə riskinin idarə olunmasına, vəsaitlərin etibarlı formada yerləşdirilməsinə və uzunmüddətli şəkildə saxlanmasına dəstək olmaqla respublikamızın iqtisadi inkişaf və sosial rifah halının yaxşılaşdırılmasına köməklik etmiş olur. Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlılığının xüsusi təminat normativləri qeydə alınmadıqda, və ya onun müqavilə şərtlərini yerinə yetirə bilməməsi və ya maliyyə vəziyyətinin sığorta qurumlarının hüquq və maraqlarını təhlükəli ola biləcək dərəcədə pisləşməsi aşkar edildikdə nəzarət orqanına bir müddət vaxt verərək həmin sığorta təşkilatından aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirməyini tələb edə bilər:

- Təşkilatın vəsaitinin artırılmasını və ya mənfəətin dividend formasında bölüşdürülməsini işinin dayandırılması; öhdəlik və risklərin təkrar sığortaya verilməsini və ya saxlama pay miqdarının dəyişdirilməsi; baş vermiş vəziyyət ilə əlaqədar olaraq ümumi yığıncağın təşkil olunması və müvafiq qərarların qəbul olunmasını; maliyyə vəziyyətinin sabilləşdirilməsi istiqamətində başqa tədbirlər həyata keçirmək;

- Sığorta sahəsində inhisarçı fəaliyyətlərinin və haqsız olan rəqabətin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılaraq aradan qaldırılmasını qanunvericiliyə uyğun şəkildə müvafiq nəzarət orqanı tərəfindən reallaşdırılır.

Sığorta qurumlarına sığorta fəaliyyətini reallaşdırmaq üçün lisenziya alır və icazəni almaq üçün isə aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidirlər:

- müəssisələrin təsis olunması barədə sənədləri əlavə etməklə ərizə;
- qurumun qeydiyyatı barəsində şəhadətnaməsi;
- ödənilmiş nizamnamə kapitalının miqdarı barəsində arayış;
- sığorta növləri barəsində qaydalar;
- sığorta təşkilatının vergi orqanı tərəfindən uçota alındığını göstərən arayış;
- lisenziya almaq məqsədi ilə dövlət rüsumunun ödənildiyini göstərən sənəd;
- sığorta təşkilatının fəaliyyətdə olduğu ünvanı təsdiqləyən sənəd;
- sığorta qurumunun rəhbəri və müavinləri barəsində məlumatlar.

Lisenziya məcburi şəxsi və könüllü sığorta, əmlak sığortası, məsuliyyət sığortası və yenidən sığortanın təşkil olunmasına verilir. Buna görə lisenziyada sığorta təşkilatının həyata keçirmək hüququna malik olan sığorta növünün konkret formaları göstərilir. Lisenziya almaq məqsədi ilə təqdim olunan sənədlər Maliyyə Nazirliyinin təsdiq etdiyi gündən etibarən 15 gündən gec olmayaraq qeydə alınaraq baxılır və qərar təsdiqlənir. Hüquqi olan şəxslərə sığorta fəaliyyəti ilə bağlı lisenziya verilməməsinin əsas səbəbi kimi təqdim edilən sənədlərin Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik tələblərinə uyğun olmaması ola bilər. Maliyyə Nazirliyi lisenziya verilməsindən imtina barəsində hüquqi olan şəxsə imtinanın səbəbini göstərilməklə yazılı formada məlumat verir. Mövcud olan qanunvericiliyə əsasən sığorta fəaliyyəti məqsədi ilə lisenziya müddəti 5 il müəyyən olunmuşdur. Təsis sənədlərində qeyd olunmuş dəyişikliklər barəsində sığorta qurumu bu

dəyişikliklər qeyd olunduğu müddətdən bir ay ərəfəsində müəyyən olunmuş qaydada Maliyyə Nazirliyi məlumatlandırılmalıdır.

2.2 Milli sığorta bazarının xarici dövlətlərin sığorta bazarları ilə müqayisəli təhlili

Sığorta bazarlarını bir biriləri ilə ölçmək və ya müqayisə olunması məqsədi ilə beynəlxalq səviyyədə bir neçə metodlardan istifadə olunur. Bu metodlardan biridə aşağıda qeyd etdiyimiz sığorta haqlarının həcmi metodudur.

Premium Incomes-(Sığorta haqlarının həcmi) sığorta bazarlarını ölçmək və ya digər bazarlarla müqayisəli təhlilini aparmaq üçün çox istifadə edilən metodlardan biridir. Bu metod vasitəsi ilə qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş vaxt ərzində ölkədə fəaliyyətdə olan sığorta qurumları tərəfindən toplanan sığorta haqları toplanılır və dövlət səviyyəsində ümumi sığorta haqqının həcmi müəyyənləşdirilir. Ümumi olaraq sığorta haqlarının miqdarına əsasən hər hansı sığorta bazarını başqa sığorta bazarı ilə qarşılaşdırmaq mümkündür. Ancaq, qeyd etməliyik ki, bazarların müqayisə olunması üçün bu göstəricilər heç də tam düzgün rəqəmləri ortaya çıxarmır. Məsələn: Qeyri-həyat sığorta növləri üzrə yığılan cəmi sığorta haqlarının miqdarı Belçika və Rusiya Federasiyası arasında demək olar ki oxşadır (~27-28 mlrd USD), ancaq, Belçika sığorta bazarı Rusiya sığorta bazarından kifayət qədər inkişaf etmiş sığorta bazarı sayılır. Məhz buna görə, sığorta bazarının müqayisə olunması üçün daha düzgün hesab edilən iki metoddan birindən istifadə olunur. Bu metodlardan *“Insurance density”* (Sığorta sıxlığı) və *“Insurance penetrations rate”* (Sığortanın nüfuz etmə sıxlığı) metodlarıdır.

“Sığorta sıxlığı” (insurance density) - dövlət üzrə yığılmış ümumi sığorta haqlarını həmin ölkənin vətəndaşlarının sayına bölünməklə hesablanır. Yəni ki, ölkə üzrə hər hansı fərdin başına düşən ortalama sığorta haqqı sığorta sıxlığı hesab olunur və sığorta bazarlarının müqayisəsi bu göstəriciyə görə müqayisə olunur.

Keçmiş postsovet dövlətlərini müqayisə edəsi olsaq sığorta sıxlığı üzrə ən böyük göstəricilər Baltıyanı olan ölkələrdə, ən aşağı səviyyədə göstəricilər isə Qazaxıstan istisna olunmaqla digər Orta Asiya dövlətlərindədir. Ümumiyyətlə

desək bütün 15 keçmiş postsovet dövlətləri üzrə sığorta sıxlığı reytingi aşağıdakı göstərilən cədvəldəki kimidir:

ÖLKƏ	BİR ŞƏXS	BAŞINA	DÜŞƏN	SİĞORTA	HAQQI	AVRO	2011-2016
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	üzrə ortalama
Estoniya	217.48	228.68	233.83	232.71	266.71	332.8	252
Latviya	229.79	170.24	154.39	190.72	218.95	231.31	199.23
Litva	180.2	141.19	145.13	162.58	173.35	189.58	165.34
Rusiya	93.26	82.88	96.67	111.45	140.64	140.76	110.95
Qazaxıstan	55.64	38.34	47.84	62.1	70.43	77.06	58.58
Ukrayna	47.88	38.85	47.68	48.33	44.91	57.21	47.48
Gürcüstan	26.25	33.97	34.67	33.18	52.51	43.98	37.34
Belarusiya	32	28.55	35.56	23.1	40.41	53.68	35.55
Azərbaycan	18.08	15.96	16.37	22.97	35.74	40.43	24.93
Moldova	15.32	14.74	15.65	17.3	19.66	20.11	17.13
Ermənistan	8.47	11.01	15.3	13.72	28.21	28.47	16.12
Türmənistən	4.07	5.94	7.29	8.26	9.48	10.35	7.57
Özbəkistan	1.44	2.36	2.84	3.25	3.67	3.69	2.858
Qırğızıstan	0.93	1.39	1.57	2.13	2.4	2.53	1.83

Mənbə: www.fins.az

Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, bu rəqəm 2016-cü il üzrə İsveçrədə 6089 Avro, Böyük Britaniyada 3963 Avro, Almaniyada isə 2284 Avro təşkil etmişdir.⁶

“Sığortanın təsir göstərmə faizi” (insurance penetration rate) dövlət üzrə toplanmış ümumi sığorta haqlarını həmin dövlət üzrə ÜDM (GDP) bölünməklə

⁶ <http://www.insuranceeurope.eu/>

hesablanır. Bu göstərici sığorta fəaliyyətinin ümumi ölkə iqtisadiyyatındakı əhəmiyyəti göstərir.

Keçmiş postsovet dövlət üzrə sığortanın təsir göstərmə faizləri müqayisə olunsa aşağıdakı cədvəl ortaya çıxır:

ÖLKƏ	SIĞORTANIN	NÜFUZ	ETMƏ	FAİZİ	ÜDM-də	%-lə	2011-2016 üzrə ortalama
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Estoniya	1.80%	2.19%	2.18%	1.92%	1.98%	2.32%	2.07%
Latviya	3.13%	2.82%	2.56%	2.77%	2.88%	2.87%	2.84%
Litva	1.78%	1.68%	1.62%	1.59%	1.57%	1.63%	1.64%
Rusiya	1.34%	1.32%	1.20%	1.19%	1.31%	1.35%	1.28%
Qazaxıstan	0.93%	0.78%	0.70%	0.72%	0.78%	0.83%	0.79%
Ukrayna	2.53%	2.24%	2.13%	1.74%	1.53%	1.97%	2.02%
Gürcüstan	1.43%	2.00%	1.74%	1.32%	1.97%	1.75%	1.70%
Belarusiya	0.72%	0.81%	0.82%	0.80%	0.82%	1.04%	0.83%
Azərbaycan	0.49%	0.48%	0.39%	0.46%	0.67%	0.70%	0.58%
Moldova	1.33%	1.35%	1.27%	1.22%	1.23%	1.20%	1.27%
Ermənistan	0.18%	0.26%	0.24%	0.59%	0.89%	0.83%	0.50%
Türmənistən	0.17%	0.23%	0.24%	0.20%	0.20%	0.21%	0.22%
Özbəkistan	0.23%	0.30%	0.28%	0.28%	0.30%	0.29%	0.28%
Qırğızıstan	0.15%	0.24%	0.24%	0.25%	0.27%	0.28%	0.24%

Mənbə: www.fins.az

Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, 2016-cı il üzrə Ümumi Daxili Məhsulda sığortanın payı Böyük Britaniyada 12,6%, İsveçrədə 9,5%, Almaniyada isə 6,7% təşkil etmişdir.⁷

Yuxarıda qeyd edilənlərə əlavə olaraq qeyd edə bilərik ki, sığorta haqlarının həcmi, sığortanın sıxlığı və sığortanın təsir etmə faizi oxşar olan bazarlarda həmçinin sığorta təklfinə görə çox böyük fərqə malik ola bilərlər. Hər hansı sığorta bazarında qarşılıqlı güclü formada rəqabət aparan yüzlərcə sığorta qurumu, digərində isə onun əsas hissəsi bir neçə qurumun, və ya monopolist qurumin əlində toplanmış ola bilər. Sığorta bazarları müqayisə olunarkən bazarın inkişaf etməsi (market concentrations) adlanan bu sferada da diqqət yetirmək lazımdır. Bazar üzrə inkişaf etməni, başqa sözlə sığorta bazarında mövcud olan sığorta qurumları arasında olan rəqabət göstəricisini ölçmək üçün Herfindahl adlanan indekstdən (Herfindahl-Hirschman Index) istifadə olunur.

Herfindahl indeksi aşağıda qeyd olunan formula vasitəsi ilə hesablanır:

$$H = \sum_{i=1}^N S_i^2$$

Burada, S sığorta qurumunun bazar payı, N sığorta qurumlarının sayıdır.

Misal üçün, A və B sığorta bazarlarını Herfindahl indeksi ilə müqayisə olunmasına baxaq.

1: A sığorta bazarında 10 sığorta qurumu fəaliyyət göstərir, 5 qurumun bazar payı 18%-dir, digər 10 qurumun bazar payı isə 1%-dir.

2: B sığorta bazarında 15 sığorta qurumu fəaliyyət göstərir, 1 qurumun bazar payı 80%-dir, 4 qurumun bazar payı 2,5%, digər 10 qurumun bazar payı isə 1%-dir.

⁷ <http://www.insuranceeurope.eu/>

İki nümunədə top 5 qurum üzrə bazar payı sığorta bazarının 90-95%-ni təşkil edir. Buna baxmayaraq, 1-ci misalda top 5 qurum arasında güclü rəqabət olsada da, 2-ci misalda bazarın 80%-i bir şirkətin əlində cəmləndiyinə görə rəqabətdən söhbət gedə bilməz.

Herfindahl indeksi ilə bu bazarları müqayisə etməli olsaq 2-ci nümunədə qeyd edilən bazarda rəqabətin olmaması açıq şəkildə görünəcək.

$$\text{Nümunə 1: } 5 * 18^2 + 10 * 1^2 = 1\,630$$

$$\text{Nümunə 2: } 1 * 80^2 + 4 * 2,5^2 + 10 * 1^2 = 6\,435$$

Mənbə: http://fins.az/sigorta/897683/Sigorta_bazarlari

Bazar üzrə Herfindahl indeksinin göstəricisi 1 000 əmsalından az olarsa bu o deyir ki, sığorta bazarında yüksək rəqabətlik var və bazarda inhisarçılıq mövcud deyil və ya hiss edilməyəcək qədər azdır. Əmsal 1000 – 1800 arasında olduqda təmərküləşmə orta səviyyədədir. Herfindahl indeksin əmsalı 1800-dən yüksək olduqda bu bazarda yüksək dərəcədə təmərküləşmə yəni inhisarçılıq vardır, yəni ki, sığorta bazarında bir neçə qurum yüksək faiz göstərici ilə paya sahibdir. Nəzəriyyədə Herfindahl indeksin ən pik göstəricisi 10 000-dir, belə göstəriciyə sahib sığorta bazarında bir monopolist qurum fəaliyyətdədir deməkdir və bazarı tək olaraq ələ keçirmişdir.

Herfindahl indeksini ölkəmizdə qeyri-həyat sığortası bazarına tətbiq edəsi olsaq 2015-ci il nəticələri üzrə göstəricilərin qənaətbəxş olduğunu görürük. Ölkəmizdə sığorta bazarı üzrə Herfindahl indeks göstəricisi 1.029,98-dir, bu isə sığorta bazarında orta göstəricidə təmərküləşmə vardır. Lakin nəticələri 2014-ci il göstəriciləri ilə müqayisə edəsi olsaq 2014-ci ildə sığorta bazarında daha çox

təmərküzləşmənin olduğunu görürük. Beləliklə, 2014-ci ildə ölkəmizdə qeyri-həyat sığorta bazarı üzrə Herfindahl indeksi 841,588 təşkil edib.

2014-15-ci illərdə ölkəmizdə qeyri-həyat sığorta bazarında Herfindahl indeks göstəricisi aşağıdakı cədvəldəki kimi qeyd olmuşdur:

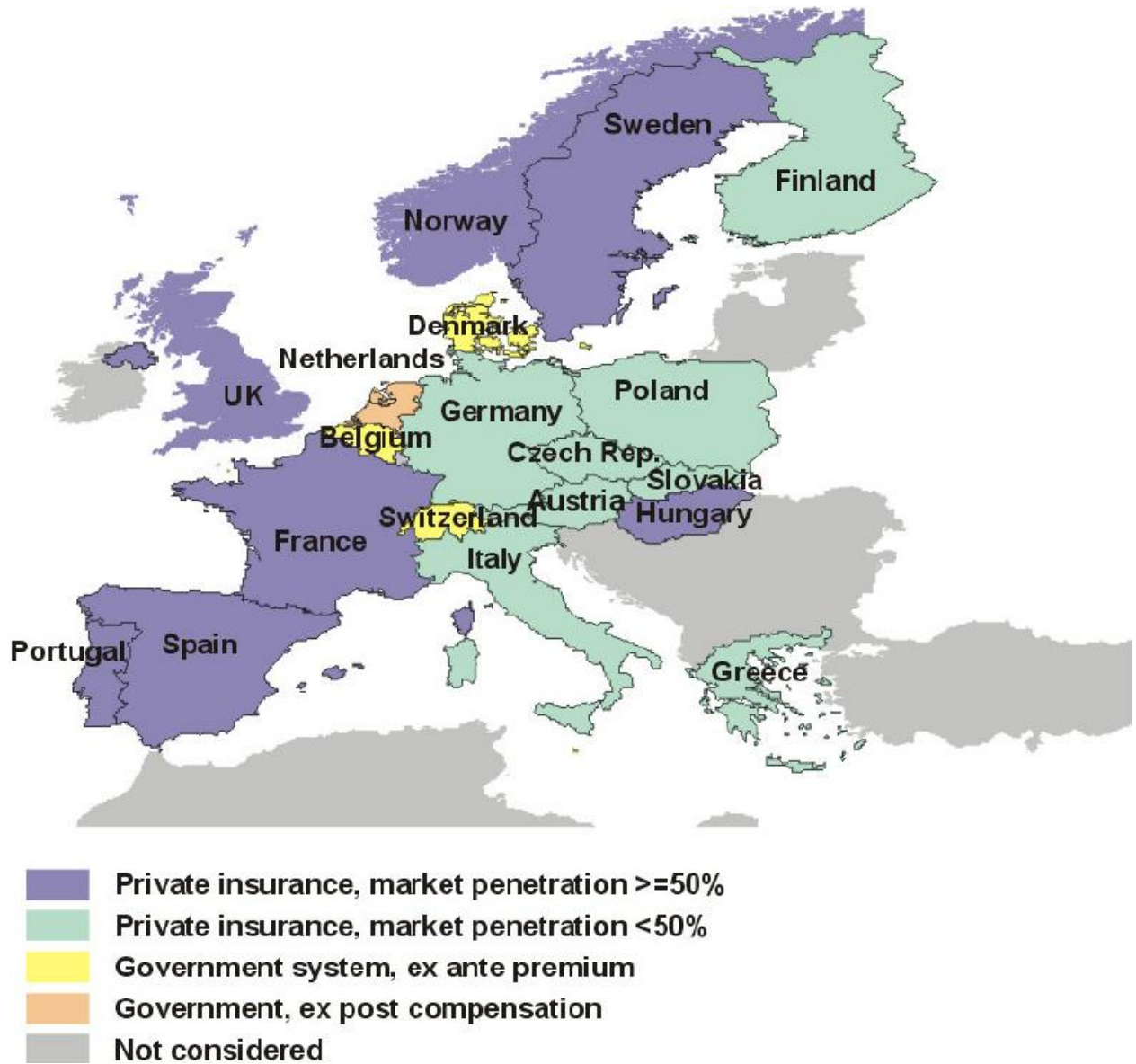
№	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları (AZN) 2015	Bazar payı (%) 2015	Herfindahl indeks 2015	Herfindahl indeks 2014
1	Paşa Sığorta	64 780 265,39	19,85	393,833	244,603
2	Atəşgah Sığorta	43 544 036,32	13,34	177,944	118,536
3	AR Dövlət Sığorta Şirkəti	41 384 364,00	12,68	160,731	164,749
4	AzSığorta	32 763 867,68	10,04	100,744	128,493
5	Standard Insurance	19 728 972,65	6,04	36,529	29,221
6	AXA MBASK	18 316 136,72	5,61	31,484	34,875
7	Meqa Sığorta	17 623 969,24	5,40	29,150	19,756
8	İpək Yolu Sığorta	17 554 682,10	5,38	28,921	34,515
9	A-Qroup Sığorta	12 603 446,69	3,86	14,908	14,744
10	Beynəlxalq Sığorta Şirkəti	11 240 596,61	3,44	11,858	27,844
11	AtaSığorta	10 466 922,48	3,21	10,282	8,126
12	Xalq Sığorta	10 219 188,22	3,13	9,801	11,896
13	Sənaye Sığorta	10 073 570,83	3,09	9,523	12,489
14	Qarant Sığorta	4 511 196,59	1,38	1,910	4,048
15	Bakı Sığorta	2 422 090,55	0,74	0,551	1,171
16	Alfa Sığorta	2 422 064,33	0,74	0,551	2,057
17	Buta Sığorta	2 295 019,82	0,70	0,494	2,589
18	Rəvan Sığorta	2 141 656,71	0,66	0,430	1,004
19	Başak İnəm Sığorta	1 006 736,00	0,31	0,095	0,705
20	Əmrəh Sığorta	886 209,46	0,27	0,074	0,117
21	Azərbaycan Sığorta	299 949,24	0,09	0,008	0,024
22	Günay Sığorta	80 339,50	0,02	0,001	0,004
23	Qala Sığorta	62 133,00	0,02	0,000	0,002
24	Era Trans Sığorta	0,00	0,00	0,000	0,018
	YEKUN	326 427 414,13	100,00	1 019,82	861,587

Mənbə: <http://sigorta.maliyye.gov.az/>, müəllifin hesablamaları

Mənbə: www.fins.az

Bütünlüklə yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alsaq, yekunda qeyd etməliyə ki, sığorta bazarlarını müqayisə edən zaman hər bir faktor nəzərədən keçirilməli, tək sığorta haqqlarının miqdarı deyil, həmçinin bazarda sığortanın sıxlığı, onun

nüfusetmə göstəricisi, eləcə də rəqabət qabiliyyətlik səviyyəsi əsas faktor olaraq nəzərə alınmalıdır. Beləliklə, Avropada sığorta sektorunda tətbiq edilən islahatlar və yeniliklər sistemi bir çox inkişaf etməmiş ölkələr üçün əsas prioritet təşkil etməlidir. Əsasən Avropa dövlətlərinin sığorta bazarlarının statistik göstəricilərini bu cədvəllərdə göstərə bilərik.

Mənbə: www.fins.az

- Private insurance, market penetration = Özəl sığorta, bazara giriş payı
- Government system, ex ante premium = Dövlət sistemi, mükafatlar

- Government, ex post compensation = Dövlət, kompensasiya

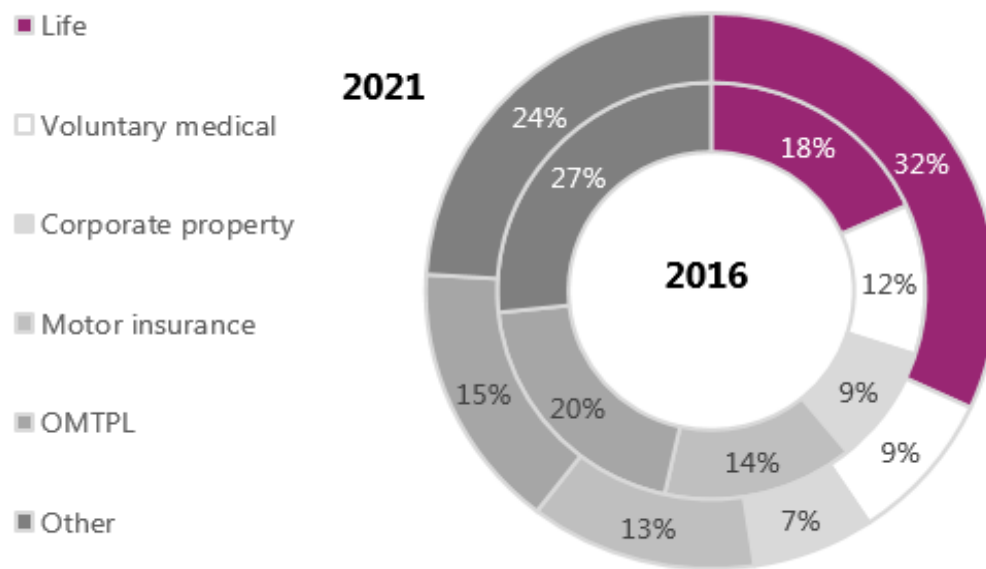
Rusiyanın sığorta bazarı: Bildiyimiz kimi ümumi olaraq MDB ölkələrinin ÜDM-in 69%-i və regionda yığılmış sığorta haqlarının təxmini olaraq 89%-i Rusiya Federasiyasının payına düşür. Rusiyada sığorta bazarının inkişafda olmasının ən başlıca səbəblərdən biri sığorta qurumlarının əhalinin maarifləndirilməsi vasitəsilə böyük səviyyədə işlər görməsidir. Məsəl üçün, sığorta qurumları Rusiyanın telekanallarında sırf sığorta haqqında maarifləndirici xarakterli verilişlər təşkil edərək əhaliyi maarifləndirirlər və bunun üçündə telekanallarda həmin verilişlərin təşkil olunması üçün həmin verilişləri maliyyələşdirirlər. Rusiya Federasiyasında fəaliyyətdə olan bir çox sığorta qurumları əhali üçün pulsuz şəkildə maarifləndirici xarakter daşıyan kurslar təşkil edərək öz fəaliyyət mexanizmlərini cəmiyyətə çatdırırlar. Sığorta qurumlarının rəsmi web saytlarında təklif edilən hər bir sığorta xidməti üzrə vətəndaşların hüquq və mənafelərini müəyyənləşdirən qanunvericilik müddəaları, bundan əlavə olaraq müqavilə bağlanılarkən məhz hansı prosedurlara diqqət yetirilməli olduğumuza dair məlumatlar yerləşdiriblər. Bundan başqa, turist olaraq gəzintiyə çıxanlar üçün tibbi sığorta təklif edən qurumlar potensial olan müştərisinə müqavilə bağlanılarkən diqqət yetirməli olduğu yerləri ən kiçik detallarına kimi çatdırır. Bu, əslinə baxanda qurumun özünü sığortasıdır: sabah hər hansı bir hadisə olduqda sığorta olunan şəxs hüququ hansı səlahiyyətlərə çatır və o səlahiyyətlər çərçivəsində öz haqqını tələb edir. Ölkəmizdə sığorta qurumlarının da bu üsullardan istifadə etməsinə çox böyük ehtiyac vardır. Vətəndaşların məlumatlandırılmasında əsas mühüm rol oynayan vasitələrdən biri vətəndaş cəmiyyəti institutlarıdır. Hazırda ölkəmizdə fəaliyyətdə olan sığorta qurumlarının fəaliyyət planında əhalinin marifləndirilməsi əsas prinsip hesab olunmur. Qurumların çoxunun rəsmi web sahifəsi belə, yoxdur. Sığorta qurumları vaxt

keçdikcə inkişafda olan, kifayət qədər güclü qurumların olduğu bu bölmənin potensialından demək olar ki, yararlanma bilmirlər. Lakin bu gün ölkəmizdə kifayət qədər sistemli çalışan araşdırma mərkəzləri formasında qəbul edilən qeyri-dövlət qurumları cəmiyyətin sığorta fəaliyyəti ilə bağlı maarifləndirilməsində qurumlara çox böyük köməklik göstərə bilirlər. Rusiya Federasiyasında müasir formada olan sosial sığorta sferasının formalaşdırılmasını Təqaüd Fondu, Rusiya Sosial Sığorta Fondu, məcburi tibbi sığorta fondu və Rusiyanın Dövlət Məşğulluq Fonduna daxil edilən büdcə vəsaitləri vasitəsilə təmin olunur. Rusiya Federasiyasının məcburi sığortası ilə bağlı 2011-2015-ci illər üçün təsdiqlədiyi proqrama görə, ölkənin vətəndaşları istədikləri ərazidə bu sığortadan istifadə edilə bilər. Sığorta qurumunun, həmçinin xəstəxananın və ya həkimin seçilməsi hər kəsin öz öhdəliyinə buraxılır. Həmçinin işləyən vətəndaşlara görə məcburi tibbi sığortanın iş yeri ilə əlaqəsi aradan götürülüb. Beləliklə, işdən azad olunduqda və ya iş yerini dəyişdikdə yeni tətbiq olunmuş proqrama əsasən sığorta fəaliyyətini dəyişməyə ehtiyac duymur. Yenilənmiş proqram əsasında sığorta qurumları qarşısında maliyyə fəaliyyətlərinə, sığorta prosesinə aid edilən məlumatları şirkətin web saytlarında yerləşdirmək istiqamətində tələblər qoyurulur. İcbari tibbi sığorta Rusiyada bütün vətəndaşları əhatə edir. İcbari tibbi sığorta ilə əlaqədar dövlət siyasətini həyata keçirilmək üçün məcburi tibbi sığortaya aid federal və ərazi ehtiyatları yaradılıb. Tibbi sığortanın xüsusiyyətləri kimi vətəndaş, sığorta şirkəti, tibbi sığorta qurumu, tibb fəaliyyət göstərən müəssisələr çıxış edirlər. Rusiya Federasiyasına məcburi tibbi sığortaya aşağıda qeyd edilən tibbi xidmətlər aiddir:

- ciddi xəsarət olan tibbi vəziyyət, doğum, kəskin zəhərlənmə hadisəsi;
- xroniki xəstəlikləri olan şəxsin müalicə olunması;
- köməksiz hərəkət qabiliyyəti olmayan xəstələrə ev şəraitində tibbi formada yardım;

- əlillər və qocalar üçün profilaktik xidmətlərin birbaşa təminatı, hamilə qadınlar, azyaşlılar, hərəkət qabiliyyətini itirmiş şəxslər, ruhi cəhətdən problemi olan xəstələr, və s.

Rusiya federasiyasında sığorta göstəricilərini faiz şəklində bu qrafıq vasitəsilə ilə göstərmək olar:

Mənbə: www.insuranceeu.de

-Life insurance: Həyat sığortası

-Voluntary medical insurance: Könüllü tibbi sığorta

-Corporate property insurance: Korporativ əmlak sığortası

-Motor insurance: Avtomobil sığortası

-OMTPL: İcbari avtomobil sığortasında 3-cü şəxsin məsuliyyət sığortası

-Other: Başqaları

Rusiya Federasiyasında məcburi tibbi sığortaya azyaşlıların, tələbələrin, 3 yaşına kimi övladı olan anaların, hamilə qadınların və müharibə veteranlarının

stomatoloji cəhətdən tibbi xidmətləri daxildir. Statistik göstəricilərə görə 2014-cü ildə 8342 tibb müəssisəsi məcburi tibbi sığortanı həyata keçirir. Keçən il 137,8 milyon vətəndaş məcburi tibbi sığortası olunmuşdur. Onlardan 68,7 milyon nəfəri iş sahibi, qalanı isə işsizdir. 2013-cü ildə məcburi tibbi sığorta üzrə ərazi fondunda daxil olan maliyyə miqdarı 562,8 milyard rubl təşkil etmişdir.

Gürcüstanda sığorta bazarı: 2016-cı ildə Gürcüstanda sığorta qurumlarının sığorta mükafatlarının miqdarı 386,2 mln. USD təşkil etmişdir. Beləliklə, 2015-ci ildə də sığorta daxilolmalarının miqdarı təxminən eyni – 385 mln USD civarında olmuşdur. Keçən il Gürcüstanın sığorta qurumları yenidən sığortaya 64,74 mln. USD yönəldiblər. Sığorta bazarının quruluşuna gəlincə, həyat sığortası, tibbi sığorta, avtomobil sığortası, əmlak sığortası üzrə sığorta haqları əsas üstünlük təşkil etmişdir. Gürcüstan Respublikasında sığorta bazarında iştirak ilə əlaqədar olaraq rüblük hesabatlardan əlavə olaraq aylıq hesabatların təqdim edilməsi sahəsində əsaslı proses gedir. Hələki Gürcüstan Respublikasının Mərkəzi Bankı Sığorta Assosiasiyası bu təklif üzrə fəaliyyət göstərir. Əslində sistemin tətbiq olunması qurumların maliyyə vəsaitləri imkanlarının dəqiqləşdirilərək və informasiyaların hər bir sığorta personalına əldə edilən olması baxımından qənaətbəxşdir. Hazırkı vaxtda Gürcüstan Respublikasında 17 sığorta qurumu lisenziya alaraq qeydiyyatdan keçmişdir. İnflyasiya şəraitində olmasına baxmayaraq, tibbi sığorta başqa sığortanı formaları ilə müqayisə etsək görərik ki, daha dinamik şəkildə inkişaf etmişdir. Tibbi sığortadan əhəlinin 1,6 milyon nəfəri istifadə edə bilər. Bu sığorta növü Gürcüstanın 33 faizini əhatələyir. Nəzərə çatdıraq ki, qonşu Gürcüstan Respublikasında tibbi sığorta üzrə dövlət proqramının tətbiq olunmasına 2007-ci ildən başlanılmışdır. İlk mərhələdə proqramın icrası üçün 10 milyon 384 min USD vəsait ayrılmışdı. Qəbul olunan proqrama ən əsas təcili tibbi yardım və doğum halları aiddir. Maraqlıdır ki, dövlət qabaqcadan proqramın icrasına ciddi şəkildə nəzarət olunacağını bildirmişdi. Aidiyyatı

qurumlar tərəfindən qaynar xətt şəbəkəsi yaradılmışdır. Hər il proqramın nəzarəti işinə və auditinə Nəzarət Palatası baxır. Auditin nəticələrinə uyğun olaraq bu tibbi sığorta növünə ayrılan maliyyə vəsaitin mənimsənilməsi faktı ilə əlaqədar olaraq Səhiyyə Nazirliyinin 5 əməkdaşı və Alfas, Archimed Global in Georgia, Aldagih BCI, Imedih L, IC Groop in GPI Holding qurumlarının rəhbərləri həbs edilmişdir. Göründüyümüz kimi, Gürcüstan Respublikası dövlət proqramının icra olunmasını ciddi şəkildə nəzarətdə saxlayır. Dövlət sığortası ildən-ilə saxələndirilir. Məsələn, 2015-ci ildən Gürcüstan 82 431 nəfərin dövlət sığortasını nəzərdə tutmuşdur. Buraya dövlət təhsil ocaqlarında işləyən müəllimlər, texniki personal, peşə təlimi mərkəzinin müəllim heyəti, Abxaziya bölgəsinin Gali rayonunda olan təhsil ocaqlarının müəllimləri və sair aid edilir.

Türkiyədə sığorta bazarı: Digər bir qonşumuz olan Türkiyədə sığorta bazarı regionun demək olar ki ən çox inkişaf etmiş sığorta bazarlarından əsası hesab edilir. Qlobal maliyyə böhranı baş verdikdə belə Türkiyə dövlətinin sığorta sektorunda artım statistik göstəricisi müşahidə olunub. 2012-ci ildə sığorta sektorunda artım 4 faiz təşkil edibse, 2015-ci ildə isə bu göstərici 19 faizə qədər yüksəlmişdir. 2015-ci ildə əsasən sığorta haqlarında yüksəliş 14 faiz olmuşdur. Cari ilin sonunda isə sığorta haqlarının 20-22 faiz artacağı proqnozlaşdırılmışdır. Hazırda qonşu ölkədə bazarın 85 faizinə ilk 21 şirkət sahiblik edir. Bazarın 25 faizinə isə 2 şirkət başçılıq edir. Qonşu ölkədə həyat sığortası inkişaf göstəricisinə görə ən ön sıralarda yer alır. Keçən il həyat sığortası üzrə artım 15 %, qeyri-həyat sığortası üzrə isə 8 faiz olmuşdur. Həyat sığortasının sığorta haqlarında miqdarı 16 faiz olub. Tibbi sığortada artım 16 faiz, yanğın və fəvqəladə hallardan sığortada isə 6 % olmuşdur. Türkiyə dövlətinin sığorta sahəsində inkişaf xüsusiyyətinə görə diqqət çəkən əsas sığorta formalarından biri istehsal olunan kənd təsərrüfatı mallarının müəyyən edilmiş risklərdən məcburi sığorta olunmasıdır. Qonşu ölkədə kənd təsərrüfatında sığorta olunmanı stimullaşdırmaq, dəymiş ziyanın ən qısa

zamanda qarşılamaq, fəlakət baş verdikdə əhaliyə dəymiş zərərin aradan götürülməsi dövlət büdcəsi vəsaitinin xərclənməsinə qənaət etmək üçün "Kənd Təsərrüfatı mallarının sığortalanması haqqında qanun» qəbul olunmuşdur. Qəbul olunan qanuna əsasən, təsərrüfat mallarının fəlakətlərdən sığorta olunması zamanı bağlanılan sığorta müqaviləsinin tətbiq olunan taariflər rayonlar üzrə müxtəlif formada seçilmişdir. Bağlanılan müqavilələr üzrə əldə olunan sığorta haqlarının bir mərkəzdə toplanması, həmçinin yaranmış sığorta hadisələrinə əsasən sığorta ödənişlərinin təqdim edilməsi istiqamətində şəffaflığın qorunması məqsədilə Türkiyə Cumhuriyyəti tərəfindən qısacası TARSIM olaraq adlandırılan Kənd təsərrüfatı mallarının sığorta olunması fondu təsis olundu. Fondun əsas olan gəlir mənbəyi sığorta qurumları tərəfindən bu növlər üzrə bağlanılan sığorta müqavilələrinə əsasən yığılaraq fonda verilən sığorta haqları, bağlanmış sığorta müqavilələri görə hesablanmış sığorta haqlarında dövlətin payı, idxal olan sığorta haqlarının sərmayəsindən əldə olunan gəlirlər, bağlanılan yenidən sığorta müqaviləsinə əsasən əldə olunan komisiyon mükafatlar və başqaları aiddir. Doğrudur, ölkəmizdə 2002-ci ildə «Kənd təsərrüfatında sığortanı stimullaşdırmaq haqqında» qanun qüvvəyə minmişdir. Həmçinin Nazirlər Kabineti tərəfindən 2004-cü ildə «Kənd təsərrüfatında sığortasının stimullaşdırılmasına maliyyə yardımının ayrılması və ödənilməsi qaydaları haqqında Əsasnamə» təsdiq edilib.

Buna əsasən 2004-2006-cı illərdə dövlət büdcəsindən müəyyən miqdarda 2006-cı ildə 172200 manat, 2007-ci il üçün 400,000 manat vəsait nəzərdə tutulsada əvvəlki dövrdə bu vəsait təyinatına görə istifadə olunmamışdır. Səbəb isə ölkənin sığorta bazarında sığorta fəaliyyəti görən sığorta qurumları tərəfindən kənd təsərrüfatı mallarının sığorta olunması işi üzrə həyata keçirilən sığorta xidmətlərinin ən aşağı səviyyəsinin təşkili olunması və kənd təsərrüfatı mallarının sığorta olunması müddətində hesablanmış sığorta ödənişinin büdcə vəsaiti hesabına

verilən hissəsinin az olmasıdır. 2004-2006-cı illər ərzində sığorta qurumları «Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası» növünə görə toplanılmış sığorta haqlarının həmin vaxtda daxil olmuş ümumi sığorta haqlarındakı xüsusi ölçüsü ən qənaətbəxş halda 0,03 faiz olmuşdur. Qanun qəbul edildiyi vaxtdan bu tərəfə sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta qurumları tərəfindən kənd təsərrüfatı malları, əsasən buğda təsərrüfatı ilə məşğul olan vətəndaşlar arasında düzgün şəkildə məlumatlandırma aksiyası görülsəydi keçən dövrdə daxil olmuş sığorta ödənişlərinin məbləği olduğundan daha yüksək məbləği əks etdirəcəkdə. Yaranmış problemləri nəzərə alsaq beynəlxalq təcrübəni öyrənmək və müşahidə etməklə qanunumuza əlavə dəyişikliklərin olunmasında əsas vardır.

Beynəlxalq təcrübədə kənd təsərrüfatı mallarının istehsalı ilə maraqlı olan şəxslərə dövlət tərəfindən göstərilən dəstəyin növlərindən biri istehsal edilən kənd təsərrüfatı mallarının qabaqcadan müəyyən edilmiş risklərdən məcburi formada sığorta olunması, sığorta ödənişlərinin müəyyən bir hissəsinin dövlət tərəfindən qarşılınması, kənd təsərrüfatı mallarının istehsal olunması ilə fəaliyyət göstərən obyektlərin gəlirlərinə və xərclərinə, və ya kənd təsərrüfatı mallarının sığorta edilməsi ilə məşğul olan sığorta qurumlarının bu forma üzrə dəyən zərərlərə dövlətin ortaq olmasıdır. İnkişaf göstəriciləri yüksək olan dövlətlərdə kənd təsərrüfatı mallarının istehsal edilməsi ilə məşğul olan şəxslərə onların mallarını sığorta etdikləri zamanı dövlət tərəfindən göstərilən dəstək daha çox əlverişli vasitə kimi sayılır. Ölkəmizdən fərqli olaraq Türkiyə Cümhuriyyətində sığorta bazarında xaricdən gələn kapitalın iştirak payı yüksəkdir. Bu gün qonşu ölkənin sığorta bazarının 75 faizi və sığorta dövriyəsinin 60 faizi aparıcı xarici maliyyə-sığorta institutlarına məxsusdur. Qərbi dövlətlərinin kapitallarının Türkiyənin sığorta sektoruna böyük səviyyədə təsir etməsi vaxtilə Türkiyənin maliyyə siyasətinin ciddi şəkildə tənqidlərin təsiri altında qalsada, qərbi dövlətlərin sığorta qurumları qonşu ölkəyə tək kapitallarını deyil, həmçinin sığorta sahəsində naou-xau və

innovativ texnoloji yeniliklərini gətiriblər. Nəticə etibarı ilə Türkiyə sığorta bazarını hazırki mövqeyinə – yəni ki ən stabil şəkildə olan regional bankçılıq-sığorta mərkəzindən birinə çevirmişdir. Buna səbəblərə görə qonşu ölkədə sınaqdan keçirilmiş sığorta modelləri və xidmətlərini hərtərəfli şəkildə mənimsəmək və öyrənməklə ölkəmizin sığorta bazarına tətbiq etmək daha məqsədəuyğun olar. Başqa tərəfdən, İstanbul şəhərində təmsil olunan qərbin inkişaf etmiş sığorta qurumları indi ölkəmizin, Türkmənistanın və həmçinin Qazaxıstanın aparıcı sığorta qurumlarından yenidənsığorta risklərinin qəbul olunması ehtimalına ciddi şəkildə baxmağa hazırdırlar.

Türkiyə sığorta bazarının böyük əhatə səviyyəsini və qiymət tariflərinin rəqabət qabiliyyətliliyini nəzərə alaraq həmin mümkün ola biləcək imkanlar araşdırılaraq tətbiq olunmağa başlanılır. Əsasən, topdan və ya pərakəndə satış, yəni ki, fiziki şəxsə satış üçün lazımı olan sığorta mallarının müəyyən edilməsi təcrübəsi öyrənilməlidir. Bu sadalananlar təşkilat şəbəkələrinin təşkil olması üzrə texnoloji yeniliklərdə ola bilər. Bunlar sığorta xidmətlərinin mövcud olan korporativ və bank xidmətləri ilə yanaşı, klassik şəkildə satış üsulunun inkişaf etməsinə imkan verəcəkdir.

2.3 Azərbaycanın sığorta sektorunun real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Azərbaycanın sığorta şəbəkəsi və qanunvericiliyin yaranma tarixi 1991-ci ildən yaranmışdır. Ümumilikdə ölkədə sığorta fəaliyyətinin inkişafını 3 mərhələdə göstərmək olar.

Birinci mərhələ - 1920-ci ilə qədər olan mərhələni əhatə edir. Həmin ki, XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq neft sektorunun inkişafı ilə bağlı olaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi sığorta işinin ən əsas stimulyerici fəaliyyəti olub. 1910-cu ildən Bakıda 18 sığorta təşkilatı, 1912-ci ildən isə 30 sığorta qurumu və təşkilatı fəaliyyət göstərirdi. Sözügedən bu sığorta təşkilatlarının işinin əsas fəaliyyətini Xəzərdə üzən gəmilərin sığortasını təşkil edir və bu sahədə Rusiya qurumlarına böyük üstünlük verilirdi.

İkinci mərhələ - Sovet Hakimiyyətini illəri yəni 1920-1990-cı illərdir. Keçmiş SSRİ-nin digər respublikalarında olduğu kimi, ölkəmizdə də dövlət sığortası sistemi yaradılıb. Sığorta fəaliyyətinin inkişafında müəyyən dərəcədə rol oynayan Azərbaycan SSR Dövlət Sığortası Baş İdarəsi həmin SSRİ «Inqostrax»-ın Bakı şöbəsi yaradılıb. Sovet hakimiyyəti elan olunduqdan sonra – 1922-ci ildən bütün SSRİ-də sığorta dövləti inhisarına alınmışdır. Bu dövrdə cəmiyyətə göstərilən sığorta xidməti məhdud xarakter daşıyırdı. Daha doğrusu, sığorta sistemi dövlətin sosial təminatı sistemində əlavə xidmət kimi fəaliyyət göstərirdi. Müasir günə kimi dövlət sığortası fəaliyyətinin inkişafında müvəffəqiyyətlərlə yanaşı, çox böyük çatışmazlıqlarda baş vermişdir. Məsələn, 30 -cu illərdə ölkəmizdə mövcud olan kooperativ və başqa əhəmiyyətli fondları inzibati yolla fəaliyyətini dayandırmaq, yerində ancaq dövlətin inhisarçı sığorta sistemi yaradıldı. Bu isə sığorta fəaliyyətində rəqabətin yox olmasına və obyektiv inkişafın çatışmazlıqlarla ləngiməsinə gətirib çıxardı. 1988-ci ilin may ayının 26-da “SSRİ-də Kooperasiya haqqında” qanun qəbul olunduqdan sonra kooperasiyalara və

onların əməkdaşlarına kooperativ şəkildə sığorta qurumları təşkil etməyə, sığortanın qaydalarını, formalarını, növlərini müəyyən etməyə imkan verildi. Bununla da ölkəmizdə kommersiya sığorta qurumları və səhmdar cəmiyyəti təşkil olunmağa başlandı.

Üçüncü mərhələ – 1990-cı ildən sonrakı dövrdür. Bu dövrdən sığorta fəaliyyəti müstəqil şəkildə inkişaf etməyə başlamışdır. 1991-ci ildən Azərbaycanda Respublikasının Nazirlər Kabineti nəzdində Dövlət Sığorta Nəzarəti sistemi yaradılmışdır. Bu qurumun vəzifəsi Azərbaycanda sığorta xidməti bazarının inkişaf perspektivlərinin tənzimlənməsi, sığorta təşkilatlarının, sığorta olunanların və dövlət maraqlarının müdafiə olunması, metodiki rəhbərliyin fəaliyyət mexanizminin həyata keçirilməsi, müvafiq normativ aktların hüquqi sənədlərin təşkil olunması və s. olmuşdur. 1991-ci ildən bu yana qanunvericiliyin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar olaraq 19-a yaxın qanun və normativ hüquqi formada akt qəbul olunmuşdur. Belə ki, sığorta sisteminin inkişaf mexanizminin ilk mərhələsində – 1991-ci ildə ölkəmizdə 62 sığorta qurumu, həmçinin 53 milli, 9 birgə sığortaçı təşkilat fəaliyyət göstərmişdir. Buna baxmayaraq ötən illər ərzində 33 kommersiya formasında sığorta qurumu sığortalananların güvənini qazana bilmədiyinə görə müflisləşərək öz fəaliyyətini dayandırmaq məcburiyyətində qalıblar. Yanvarın 1-i 2002-ci ildə ölkəmizdə 38 sığorta təşkilatı, o cümlədən 9 birgə sığorta qurumu (bunlardan 4-ü İngiltərə-Azərbaycan; 2-si Türkiyə-Azərbaycan; 1-i İran-Azərbaycan; 1-i Amerika-Azərbaycan; 1-i Rusiya-Azərbaycan) fəaliyyətdə olub. 2006-cı ilin əvvəllərində sığorta bazarında 29 sığorta qurumu fəaliyyət göstərüb. Onlardan 22-si özəl, 6 qarışıq mülkiyyət formalı dövlət kommersiya qurumu olub. Hazırda isə ölkədə sığorta sektoru üzrə 28 sığorta qurumu fəaliyyətdədir. Ölkəmizin sığorta bazarında qəbul olunmuş beynəlxalq sığorta təcrübəsindən fəqli formada tendensiyalar müşahidə edilir. Qeyri-həyat sığorta növünün sığorta məhsulları miqdarında əsas yerə məxsus olmasına görə

ölkənin sığorta bazarının özünəxas xüsusiyyətlərindən biridir. Son illərdə sığorta məhsulu cəmlikdə sığorta haqlarının ümumi olaraq 87-92% çəkisinə malik olmuşdur.

Həyat sığortasının ümumi olaraq sığorta müqavilələrində payı 6 faizdən artıq deyil. Baxmayaraq ki, beynəlxalq sığorta bazarlarında bazarın 56-62%-ni həyat sığortası hesabına formalaşdırılır. Nəzərə alaq ki, beynəlxalq sığorta bazarında həyat sığortasının bütün tipləri yığım xüsusiyyətini daşıyır, o cümlədən toplumun maddi vəziyyətlərinin düzəlməsinə xidmət edir, Ölkəmizdə isə əksinə bu sığorta forması üzrə daxilolmalar getdikcə azalır. Sığorta haqlarının miqdarından etibarən həyat sığortası hədsiz dərəcədə aşağı göstəricilərlə əks olunur. 2008-ci ildən etibarən bu məhsulun miqdarı toplam mallarının 1%-i həcmində olmuşdur. Həmin dövrdə ölkədə həyat sığortasının formaları üzrə daxilolmaların miqdarı 55,2 faizə düşərək 1 mln. manat, sığorta ödənişləri 385,50 min manat miqdarınadək düşmüşdür. Bunun qarşılığında qeyri-həyat sığortası 25,4 faizə qədər artaraq 156,41 mln. manat, məcburi sığorta formaları üzrə 4 faiz yüksələrək 21,85 mln. manat olmuşdur. 2009-2010-cu illər ərzində qeyri-həyat sığortası ilə müqayisə etdikdə həyat sığortası üzrə sığorta haqları və sığorta ödənişləri aşağı səviyyədə olmuşdur. 2009-cu ildə həyat sığortasının sığorta haqları 897,35 min manat, sığorta ödənişləri 443,42 min manat təşkil etmişdir. 2010-cu ildə isə sığorta haqları 1 457 428,46 manat, sığorta ödənişləri 332 508,47 manat olmuşdur. Bu göstəricilər sistemi 2017-ci ilin yanvar-mart ayları üzrə aşağıdakı cədvəldə hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişləri əks olunmuşdur.

**2017-ci ilin yanvar-mart ayları üzrə hesablanmış sığorta haqları
və sığorta ödənişləri haqqında
M Ə L U M A T**

№	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
1	“A-Qroup Sığorta Qurumi” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1,621,331.36	1,736,773.20
2	“AXA MBASK” Sığorta Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6,374,267.03	2,627,157.95
3	“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2,295,259.24	852,873.95
4	“Alfa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	-	-
5	“Atəşgah Həyat” Sığorta Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8,205,502.92	20,574,088.10
6	“Atəşgah” Sığorta Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7,370,533.06	3,666,071.57
7	“AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5,139,587.00	1,974,421.92
8	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Qurumi	7,751,674.00	3,153,280.00
9	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1,161,336.78	1,224,042.04
10	“Azərqarant Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	0.00	1,335.05
11	“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	222,280.93	91,172.42
12	“Başak İnam Sığorta Qurumi” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20,503.48	23,474.93
13	“Beynəlxalq Sığorta Qurumi” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	0.00	201,020.78
14	“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	3,246,041.38	71,026.43
15	“Buta Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	-	-
16	“Mega Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4,852,589.16	588,487.45

17	“Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	32,098,790.01	7,755,288.78
18	“Paşa Sığorta” Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	49,697,404.26	9,121,751.00
19	“Qala Həyat” Sığorta Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4,260,953.52	3,458,879.71
20	“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	109,276.76	113,303.64
21	“Standard Insurance” Sığorta Qurumi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4,536,517.01	1,776,291.43
22	“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1,667,360.39	1,250,753.04
23	“Qala Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2,706,796.50	8,570.00
24	“İPƏK YOLU SIĞORTA” ASC	7,335,573.11	6,985.18
25	“Amrah Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8,102.61	15,345.00
	YEKUN	150,681,680.51	60,292,393.57

Mənbə: <http://fimsa.az/pages/97>

Həyat sığortasının sığorta haqlarında xüsusi çəkisin qənaətbəxş olmaması ümumilikdə cəmiyyətin, ayrılıqda vətəndaşların həyat səviyyəsinin inkişaf imkanları, həmin sığorta məhsullarının yönləndirmə imkanlarının zəifliyi və sığorta institutlarının müvafiq artım səviyyəsi ilə istiqamətləndirmək olar. Sığorta bazarı özlüyündə digər amillərdən və bazarılardan, əsasən bank bazarı, maliyyə sferası, hər bir fərdin rifah halı və qurumun maliyyə stabilliyindən asılıdır. Sığorta gününüzdə bizim iqtisadiyyatda müşahidə etdiyimiz proseslərin bir növ rentgenidir. Sığorta sisteminin inkişafının ləngiməsinə səbəb olan başlıca amillər: Ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyəti:

1. Sığorta prosesi ilə əlaqədar olaraq qanunvericilikdə olan əksikliklər
2. Dövlət vasitəsi ilə sığorta bazarının xarici kapitalının iştirak etməsinə qoyulmuş məhdudiyyətlər
3. Sığorta bazarında dövlət inhisarçılığının davam etməsi
4. Müstəqil sığorta qurumlarının kapital təminatında banklara bağlı olması

5. Cəmiyyətin sığorta təşkilatlarına güvənsizliyi

Sığorta prosesinin inkişafını dayandıran başlıca səbəblərdən biri həmin sahədəki inhisarçılıqdır. Bazarda dövlət inhisarının olması xidmətlərin müxtəlifliliyinin, keyfiyyətin artımına, bazaryönümlü rəqabətə, yeni yaranmış sığorta qurumlarının inkişaf etməsinə maneyə yaradır, inhisarçı kompaniyaların məqsədli şəkildə qiymət azaltmaları vasitəsilə opponentlərin sıxışdırmalarına səbəb olmaqla bərabər, bütün dövlət qurumlarında işləyənlərin məcburi şəkildə sığorta olunması «Azərsığorta» Dövlət Qurumu tərəfindən təşkil olunur. Sektorun başlıca problemləri siyahısına toplumun informasiya səviyyəsinin yetərli olmaması da daxildir. Əhalinin məlumatsızlığı bazarın inkişaf etməsinə birbaşa olaraq təsir edir. Sığorta müqaviləsi imzalayan tərəflər müəyyən hallarda imzaladıqları müqavilənin məzmunu ilə maraqlanmır, müqaviləyə əsasən hüquq və vəzifələrini düzgün şəkildə bilmirlər. Cəmiyyətin məlumatsızlığında yalnız onların bu təşəbbüslərinin yetərli olmaması deyil, sığorta qurumlarının məlumat vermə kampaniyası aparmaması geniş rol oynayır. Əsasən sığorta qurumları reklam fəaliyyəti ilə müqayisədə davamlı olan müştərilərini məlumatlandırmağa çox önəm verirlər və buna daha az pul xərcləyirlər. Nəticədə, ölkəmizdə könüllü formada hər hansı sığorta məhsulundan istifadə edən müştəriyə nadir halda təsadüf etmək olur. Sığorta qurumlarının könüllü məhsul üzrə müştəri bazasını əsasən bank sektoru təmin edir. Araşdırmalar və təhlilər göstərir ki, ölkəmizdə sığorta bazarı Qazaxıstan, Rusiya Federasiyası, habelə Türkiyə kimi dövlətlərlə müqayisədə çox zəif inkişaf dinamikası vardır. Bu həm sığorta mükafatlarının həcminə, həmçinin də sığorta məhsullarının miqdarına görə müşahidə olunur. Belə ki, Qazaxıstanda 2014-cü ildə sığorta mükafatlarının toplam həcmi 1 852 milyon USD olmuşdur. Ölkəmizdə isə bu rəqəm 1 182 milyon USD təşkil edir. Digər tərəfdən isə inkişaf etmiş sığorta bazarında məcburi təqaüd, məcburi tibbi və ya sahibkarın mülki məsuliyyətinin məcburi sığortalarını dövlətlə birgə, həyat sığortası sahəsi ilə

ixtisaslaşmış sığorta qurumlarında həyata keçirirlər ki, bu onların sığorta bazarında hissələrinin yüksək olmasına lazımi dərəcədə təsir edir. Bu gün ölkəmizdə məcburi təqaüd sığortası yalnız dövlət sayəsində həyata keçirilir. Ancaq onu da vurğulamaq gərəkdir ki, hal-hazırda sığorta bazarına həyat sığortasının məhsullarını satan sığortaçıların texniki səlahiyyətləri bu tip sığortaları reallaşdırmaq üçün yetərli deyil. Beynəlxalq təcrübədə həyat sığortası müqavilələrinin başlıca xüsusiyyətindən biri də uzun müddəti əhatə etməsidir. Respublikamızın sığorta bazarında imzalanan həyat sığortası müqavilələrinə nəzər salsaq görərik ki, öhdəliklər əsasən qısa müddətlidir. Burada əsas səbəb, cəmiyyətin hələ də uzun müddəti əhatələyən həyat sığortası məhsullarına güvənməməsidir. Sovet dövründə bağlanan uzun zamanlı həyat sığortası müqavilələri ilə öhdəliklərin bilinən səbəblərdən həyata keçirməməsi, həyat sığortası üzrə lazımi qədər kapitalla habelə uzun müddətli bazar strategiyasına sahib qurumların mövcud olmaması və həmin təşkilatların bazara marağının olmaması həmçinin keyfiyyətli həyat sığortası məhsullarının təklif edilməməsi etibarsızlığın formalaşmasında rol oynamışdır. Başqa həlledici məqamlardan biri də, lokal bazarda toplama funksiyası daşıyan yatırım alətlərinin mexanizmində və keyfiyyətində olan yetərsizlikdir. Ölkəmizdə sığorta tarifləri (avtomobil sığortasından savayı) inkişaf etmiş, hətta qonşu ölkələr ilə müqayisədə aşağı səviyyədədir. Əsas etibarlı ilə, sığorta bazarının strukturunun formalaşmasında sığorta tarifləri əsas rol oynayır və sığorta fəaliyyətinin nəticəsi olaraq bilavasitə tarif dərəcələrinin hansı dərəcədə düzgün və ya real şəkildə təşkil olunmasından asılıdır. Həyat sığortası üzrə sığorta fəaliyyəti haqlarının aşağı səviyyədə olması sığorta qurumlarının zərərli fəaliyyət göstərməsinə gətirib çıxarıb. Bu səbəbə görə sığorta qurumları həyat sığortası ilə əlaqədar iri təşkilatların müraciətlərinə rədd cavabı verir, müqavilələri ləğv edirlər. Sığorta sektorunda ən geniş yayılmış tendensiyalardan biridə sığorta hadisələrinin qiymətləndirilməsi nəticəsində sığorta qurumları tərəfindən sığorta ödənişinin

kifayət qədər aşağı göstərilməsidir. Na görə ki, qanuna əsasən sığorta qurumlarının bağladıkları hər bir sığorta müqavilələrinin dəyəri həmin qurumların nizamnamə kapitalının miqdarı ilə əlaqədar olaraq məhdudlaşdırılır. Sığorta bazarlarının əsas problemlərindən bir digəri isə sığorta sahəsində ixtisaslaşdırılmış kadr çatışmazlığının hiss olunmasıdır. Son illərdə bu sahədə yüksəliş dinamikalarının olmasına baxmayaraq, bazarda yenə də ixtisaslaşdırılmış kadr çatışmazlığı hiss olunur. Sistemdə hiss olunacaq dərəcədə zəif inkişafı maliyyə, bank, səhiyyə, investor və s. sektorlarla yanaşı, həmçinin cəmiyyətin uzun ömürlülüyünə mənfi cəhətdən təsir edir. «Sığorta haqqında Qanun»un 1999-cu il tarixində qəbul olunmasına baxmayaraq maliyyə hesabatı vermə məsələsinə az diqqət verilib. Qanunda sığorta qurumlarından illik konsolidə olunmuş maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsini tələb etsə də qanunda maliyyə və muhasibat hesabatları standartları qaydalarını müəyyən etmir. Bu bölməyə aid etdiyimiz muhasibat uçotu standartları yoxdur. «Sığorta haqqında» qanunda göstərilir ki, sığorta qurumlarının maliyyə və işgüzar fəaliyyəti ərzində sığorta qurumları tərəfindən seçilmiş və ya təyin olunmuş müstəqil auditor ilə yoxlanılmalıdır. Audit yoxlaması aparılmış maliyyə hesabatı Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətinə həmçinin vergi orqanlarına bir nüsxəsi verilməlidir. Müstəqil auditorun və ya auditor qurumunun seçilməsi ilə bağlı olaraq xüsusi tələblər yoxdur. 2006-cı ildə təməli qoyulan Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyasının əsas məqsədlərindən birində sığorta qurumları adından vahid şəkildə cəbhə formasında çıxış etmək olsada təşkilatın fəaliyyəti dövründə bu formada təşəbbüslər olmayıb. Assosiasiya sığorta qurumlarının maraqlarının təmin edilməsi müdafiəçisi kimi qəbul edilmir, nəticə etibarilə qarşıya məqsəd qoyulan problemlər öz həllini tapmır. Belə nəticəyə gəlsək ki, Ölkəmizdə kifayət qədər az sayda sığorta qurumları cari çatışmazlıqların həlli ilə əlaqədar Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətində çıxış əldə

edilməsi mümkündür. Assosiasianın bu yöndən zəiflik göstərməsi sığorta qurumlarının problemlərinin tez bir zamanda həll olmasını gecikdirir.

III FƏSİL. İnteqrasiya şəraitində sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

3.1 Azərbaycanda sığorta resurslarının təşkilində dünya təcrübəsinin tətbiqi metodları

Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətini aparan dövlət orqanlarının beynəlxalq sığorta bazarlarını öyrənməsi vacib şərtlərdən biridir. Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti Polşa dövlətinin Maliyyə Nəzarət Orqanı ilə birlikdə sığorta sahəsində sığorta olunanların hüquqlarının müdafiə olunması ilə əlaqədar qanunvericilik ilə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə Polşa dövlətinin təcrübəsinin mənimsənilməsi və uyğun tövsiyələrin hazırlanaraq təqdim edilməsi istiqamətində birlikdə layihələrin tətbiq edilməsinə başlanılmışdır. Qeyd olunan layihələr planı Polşa dövlətinin Maliyyə Nəzarət Orqanı tərəfindən təklif edilir, Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətinin bizə təqdim etdiyi məsələyə uyğun şəkildə hazırlanmışdır. 2011-ci ilin dekabrna kimi bitirilməsi nəzərdə tutulmuş layihə 4 mərhələ ilə həyata keçirilməsi planlaşdırılmışdır.

1. Bu mərhələdə ölkəmizin sığorta bazarındakı faktiki vəziyyəti və sığorta xidməti istifadəçilərinin hüquqlarının müdafiə olunması ilə əlaqədar olan qanunvericilik sənədləri və praktiki materiallar təhlil olunmalıdır. Bu öz növbəsində hazırlanmış və planlaşdırılmış layihələrin icra olunmasına cəlb edilmiş Polşa vətəndaşı olan ekspertlərə ölkəmizin sığorta sektoru ilə daha yaxından tanış olunması və problem müşahidə olunan sahələri müəyyən etmələrinə imkan yaradacaqdır.

2. Bu mərhələdə Avropa İttifaqı standartlarının, həmçinin Polşa Dövlət qanunvericiliyi və təcrübəsinin müşahidə edilməsi üçün ölkəmizdə polşalı ekspertlər tərəfindən ölkəmizin sığorta nəzarəti orqanının personalı üçün təlimlər keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

3. Bu mərhələdə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin işçilərinin Polşa Respublikasının Varşava şəhərinə işgüzar cəhətdən səfəri nəzdində sığorta xidmətlərinin göstərilməsi müddətində sığorta xidməti istifadəçilərinin hüquqlarının müdafiə edilməsi ilə bağlı olaraq Polşa təcrübəsinin daha da yaxından təcrübə edilməsi və ilkin verilən tövsiyələrin müzakirə olunması planlaşdırılmışdır.

4. Bu sonuncu mərhələdə sığorta xidməti istifadəçilərinin hüquqlarının müdafiə olunmasının genişləndirilməklə bərabər gücləndirilməsi həmçinin bu yolla sığorta bazarına inamın yüksəldilməsi üçün yekun olaraq təkliflərin hazırlanması və Azərbaycan Maliyyə Nazirliyinə təqdim edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Belə baxanda dünya dövlətlərinin sığorta sahəsindəki fəaliyyət prinsipləri ölkəmiz üçün uğurlu hesab edilən nəticənin əldə edilməsinə səbəb ola bilər. Beynəlxalq sığorta bazarlarına aşağıdakı dövlətlərin sığorta bazarları modelləri aiddir:

1. **Böyük Britaniyanın sığorta bazarı modeli.** Bu sığorta bazarı uzun illər boyunca inkişaf etmişdir və hazırda öz inkişaf dərəcəsinə və gücünə görə dünyada ilk sıralarda yerləşmişdir. 01 yanvar 2016-cı ilin UK Insurance Sym məlumatlarına əsasən Böyük Britaniya ərazisində 726 sığorta qurumu sığorta fəaliyyəti həyata keçirmək üçün lisenziya almışdır. 2016-cı ildə Britaniyada toplanmış məcmuu sığorta ödənişlərinin həcmi 232,6 milyard funt-sterlinq, həmçinin avtomobil sığortası 14,9%, yanğından və bədbəxt hadisələrdən sığorta üzrə 27,9%, aviasiya və nəqliyyatın sığortası üzrə 2,3%, həyat sığortasında isə 67,5% təşkil etmişdir. Britaniyanın sığorta bazarında cari ildə sığorta qurumlarının kütləvi halda birləşməsi müşahidə olunmuşdur. Beləliklə, bir neçə iri müştərək şəkildə fəaliyyətdə göstərən sığorta təşkilatları sığorta qurumları tərəfindən satın alınmış və öz fəaliyyət mexanizmlərini dayandırmışlar; məsələn: «Prudential ins» iri sığorta qurumu «OBS Scottish Equitable» şirkətini satın alaraq fəaliyyətini

dayandırmışdır. Britaniya sığorta bazarının beynəlxalq aləmdə sığorta bazarındakı əhəmiyyəti çox yüksəkdir və əsas etibarı ilə diqqətəlayiqdir.

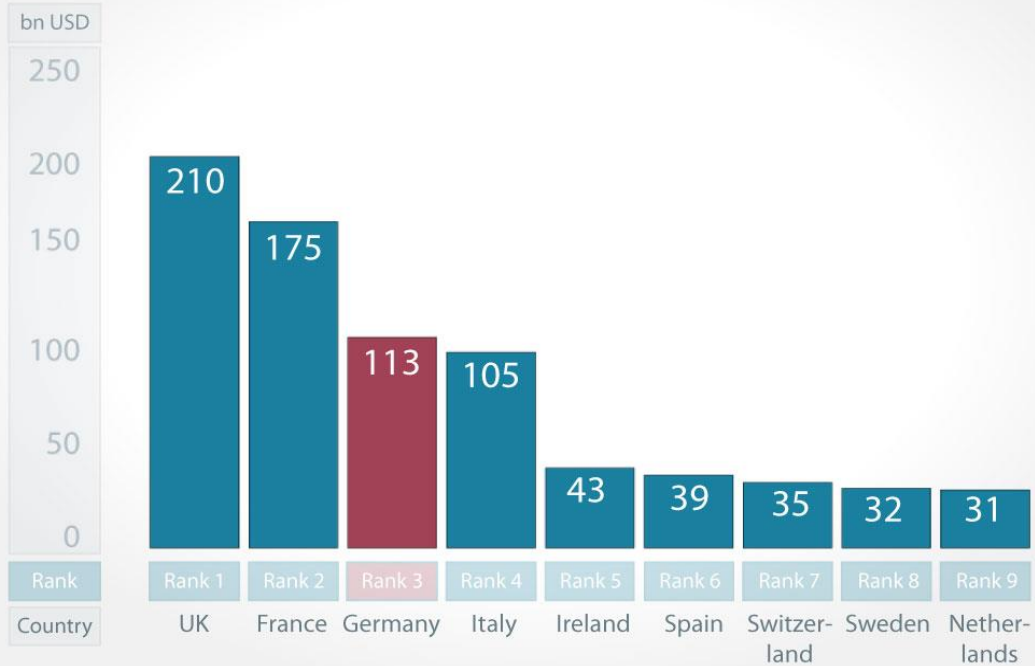
2. **Almaniyada sığorta bazarı modeli.** Almaniyada sığorta qurumları beynəlxalq sığorta qurumları sırasında öz həcminə və maliyyə göstəricilərinə görə ən ön yerlərdən birindədir. 2008-ci ildə Almaniya sığorta qurumları tərəfindən birbaşa olaraq sığorta üzrə dünya üzrə toplanmış sığorta ödənişlərinin ümumi miqdarı 328,9 mlrd. mark, həmçinin fəvqəladə hadisələrdən və zərərlərdən sığorta üzrə 46,7%, aviasiya və nüvə sığortası üzrə – 1,2%, könüllü tibbi sığortası üzrə – 14,3%, həyat sığortası üzrə – 40,6%-dir. Almaniya dövləti ərazisində sığorta fəaliyyətində olmaq üçün lisenziya alan 2208 sığorta qurumu vardır ki, onlardan da 32si təkrar sığorta qurumudur. Onların fəaliyyət mexanizmləri federal nəzarət orqanı tərəfindən tənzimlənir. Son zamanlarda Almaniya dövlətində bankların və sığorta qurumlarının iştirakı ilə yaradılan bank sığortaçılığı adlandırılan yeni maliyyə qurumu təşkil olunmuşdur.

Bu diaqramda Aropa ölkələrinin həyat sığortası üzrə ortalama göstəriciləri əks olunmuşdur:

Third largest life insurance market in Europe

Premium income in 2011

Total: 937 bn USD

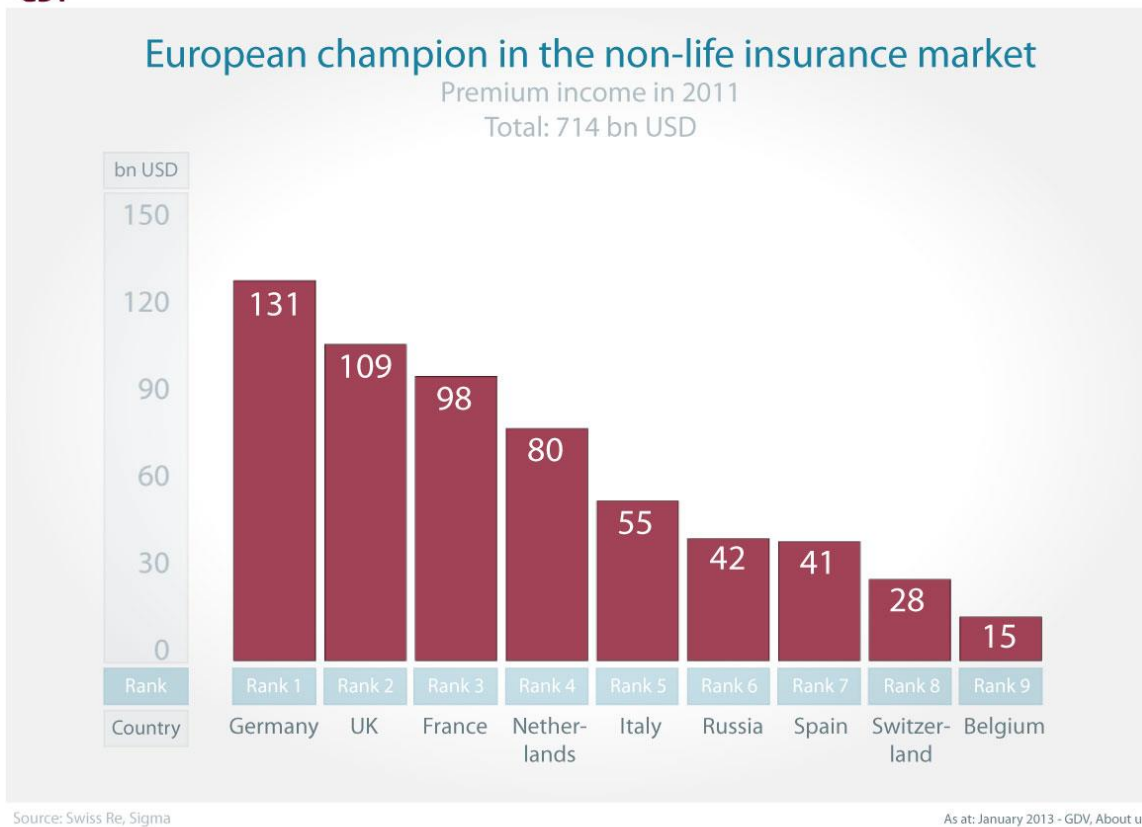

Source: Swiss Re, Sigma

As at: January 2013 - GDV, About us

Mənbə: www.en.gdv.de

Bu diaqramda isə qeyri-həyat sığortası üzrə Avropa dövlətlərinin statistik göstəriciləri əks edilmişdir:

Mənbə: www.en.gdv.de

3.Dünyanın digər böyük sığorta bazarının yerləşdiyi dövlətlərdən biri də Fransa Respublikasıdır. Fransada sığorta bazarında 584 peşəkar sığorta iştirakçısı vardır. Onlardan 94-ü həyat, 362-i qeyri-həyat sığortası ilə fəaliyyət göstərən sığorta qurumlarıdır. Bundan əlavə olaraq, Fransada digər ölkələrdən olan sığorta qurumlarının 108 filialı fəaliyyətdədir ki, bunlarında 14-ü həyat sığortası üzrə fəaliyyətdə, 94-ü isə fərqli sığorta növləri ilə fəaliyyətdədirlər. Fransa ərazisində əldə edilən ümumi sığorta haqlarının 12,9%-i digər ölkələrdən olan sığorta qurumlarının vasitəçiləri və şöbələrinin payına düşür. Bunların demək olarki,

15,9%-i qeyri-həyat sığortasına, 9,6%-i isə həyat sığortasına aiddir. Fransa sığorta qurumlarının və onların başqa ölkədə olan filialları ilə bir yerdə 2015-ci ildə topladığı sığorta haqqının ümumi miqdarı 1.9 trilyon Fransa frankı təşkil etmişdir. 2015-ci ildə Fransa sığorta bazarı həcminə və göstəricilərinə görə dünya üzrə 5-ci yerə layiq görülüb. 2015-ci ildə Fransa sığorta qurumlarının həyat sığortası üzrə topladıqları sığorta ödənişləri üzrə daxil olan məcmu sığorta haqlarının 72,6%, digər sığorta növləri üzrə isə 34,7% təşkil etmişdir.

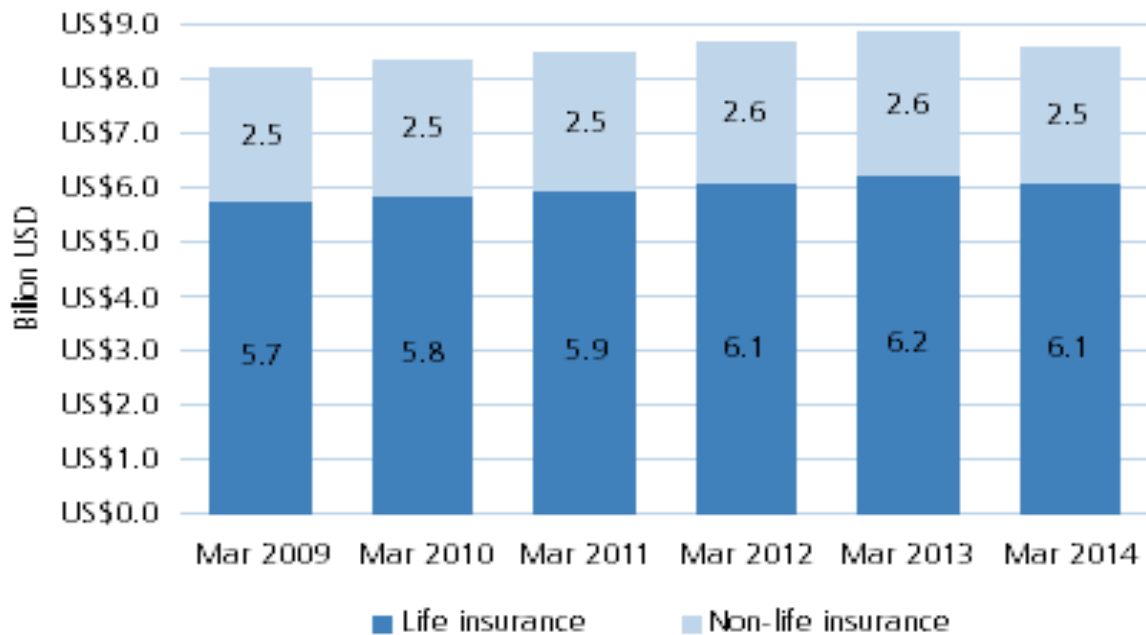
4.Orta və Şərqi Avropada sığorta bazarı (Ukrayna, Polşa, Çexya, Slovakiya, Sloveniya, Macarıstan Respublikası, Xarvatiya. 90-cı illərin sonlarında bu bölgələrdə iqtisadiyyatın hər bir sektoruna, həmçinin də sığorta fəaliyyətinin inkişaf etməsinə böyük təsir etmiş olan siyasi, iqtisadi və sosial cəhətdən kardinal dəyişmələr baş vermişdir. Əvvəllər isə sığorta sahəsi dövlətin nəzarəti ilə idarə edilirdi. Həmin bu dövlətlər, sığorta sektorunda vaxt keçdikcə bazara uyğunlaşdırılan hüquqi aktlar şəbəkəsi yaradaraq, sığorta qanunvericilik tələblərinə riayət olunmasını inkişaf etdirmək məqsədilə sığorta nəzarəti qurumlarının fəaliyyət mexanizmini təşkil edir və həmçinin ığorta bazarının effektiv şəkildə inkişafını təmin etdilər. Həmin adları sadalanan region dövlətləri arasında Polşa Respublikası ən böyük bazara sahib ölkədir. Həyat sığortası üzrə toplanan məcmuu sığorta haqlarının 54%-i və qeyri -həyat sığortası üzrə 54%-i Polşanın Respublikasının payına düşür. Bütünlükdə bu bölgənin bütün haqlarının 54%-i Polşa Respublikasının payına düşür. Sığorta bazarının həcm göstəricisinə görə Polşa Respublikasından sonra 2-ci yeri isə Çexya Respublikası tutur ki, buda həyat sığortası üzrə toplanan sığorta haqlarının 22%-i və qeyri-həyat sığortası üzrə toplanan sığorta haqlarının isə 20%-i bu dövlətin payına düşür. Regionda olan ölkələrə daxil olan sığorta haqlarının 1/3 hissəsi həyat sığortasının, 2/3 hissəsi qeyri-həyat sığortasının payına aiddir.

5. Baltik dənizi sahili ölkələrin sığorta bazarı (Estoniya, Latviya, Litva). Baltikyanı dövlətlərində iqtisadiyyat digər MDB dövlətlərinə nisbətən daha açıq bazar siyasəti yeridilməsi, burada 1995-ci ildən indiki dövrə kimi sığorta haqlarının stabil şəkildə artımına gətirib çıxarmışdır. Baltikyanı dövlətlərdə həyat sığortası üzrə toplanan sığorta haqlarının 30 % Estoniya Respublikasının payına düşür. Estoniya dövlətində 1995-cü ildən başlayaraq həyat sığortasına yüksək şəkildə tələbat müşahidə olunmağa başlanılmışdı. Həmin vaxtlar Latviya dövlətində olduğu kimi Litva Respublikasında da bu sığorta sektorunun inkişaf etməsi dövlət tərəfindən dəstəklənmirdi və sığorta xidmətinə çox az şəkildə tələbat müşahidə olunurdu. Buna baxmayaraq sığorta qurumları üçün uzunmüddətli şəkildə həyat sığortası üzrə bağlanan müqavilələrə tətbiq olunan vergi endirimləri yeni güzəştləri daxil olmaqla sığorta haqlarının sabit şəkildə artımına gətirib çıxarmışdır. Son illərdə hər üç dövlətdə yeni məcburi şəkildə sığorta növlərinin tətbiq olunması qeyri-həyat sığortası üzrə toplanan haqlarının artmasına gətirib çıxarıb.

6. MDB ölkələrində sığorta bazarı. MDB dövlətləri arasında Rusiya Federasiyasının həm iqtisadi nəzərdən, həmçinin də bazarın potensial həcm göstəricisi cəhətdən ən inkişaf etmiş sığorta bazarıdır. MDB dövlətlərindən ÜDM-nin 69%-i və bölgələr üzrə toplanmış sığorta haqlarının təxmini olaraq 89%-i Rusiya Federasiyasının payına düşür. MDB məkanında gücünə görə ikinci yeri tutan Ukrayna Respublikasının sığorta bazarı 6,9% paya malikdir. MDB-də yerdə qalmış 10 dövlətin isə payına sığorta haqlarının yalnız 4.1%-i düşür.

Xarici ölkələrin məcburi sığorta təcrübəsini araşdırqda bizi ən çox cəzb edən ölkələrdən biri Yaponiya oldu. Bu ölkə hər bir vətəndaşının sığortanın bəzi formaları ilə təmin edilir. Aşağıdakı bu diaqramda Yaponiyanın həyat və qeyri-həyat sığortası və onları sığorta haqları haqqında göstəricilər əks olunmuşdur.

Japanese Insurance Industry IT Investment by Sector

Mənbə: www.fins.az

- Life insurance= həyat sığortası
- Non-life insurance=qeyri-həyat sığortası

Yaponiyada 2 tibbi təhlükəsizlik sistemi vardır:

1. Şirkət və ofisdə işləyənlər üçün «Sosial sığorta sistemi»
2. Yerdə qalan əhali üçün isə «Milli tibbi sığorta sistemi»

Qanunvericiliyə görə, ölkədə sosial sığorta sistemi qurumun aşağıdakı işçilərinə şamil olunur:

- Ərizə ilə müraciət edən həmçinin ilkin ödəniş etmiş şəxslər. Bu ödəniş sistemi işçinin işlədiyi şirkət tərəfindən müraciət olunmaqla işçinin özünün əmək haqqından ösəmələrlə həyata keçirilir.

- Sığorta edilən şəxs tərəfindən ödəniləcək olan tibbi müavinət. Qaydalara görə, sığorta edilən özü 25%, tibb müəssisəsinə qəbul olunan ailə fərdləri 15%, xəstəxanaya کنار xəstə kimi müraciət olunduqda ailə üzvləri isə 35% əlavə ödəniş etməlidirlər. Baxmayaraq ki, Yaponiyanın müvafiq qanunvericilik tələblərinə əsasən xəstəxana tərəfindən təqdim olunan qida məhsullarının xərclərini ayrıca şəkildə hesablayır və tibbi sığorta məbləğlərinə aid edilmir. Həmçinin şəxs müalicə aldığı xəstəxanada aldığı dərmanların tərkibi xüsusiyyətlərindən və kəmiyyətindən asılı olaraq artıq xərcləri ödəməlidirlər.

- Sığorta kartı. Qaydalara görə sığortalanan şəxs üçün tək bir kart verilir. Kartına baxılmaqla şəxsin sığorta olunduğunu demək olar. Qaydalara görə şəxs başqa bir ölkəyə səyahətə və ya xəstəxanaya həkim yanına getdikdə kartı özü ilə aparmalıdır.

- Müavinət və yardımların ödənilməsi. Fərd öz yaşadığı bölgədə şəhər və ya hansısa bir rayonun ofis şöbəsinə müraciət edə bilirlər. Qaydalara görə həmin şəxsin rezident olmağını sübut edə biləcəyi hansısa bir rəsmi sənədi olmalıdır.

Sığorta müavinəti birillik hesablanır həmçinin keçmiş illərdə Yaponiyada maliyyə gəlirlərindən və ya ailə üzvlərinin sayından asılı olaraq cari ilin aprel ayından gələn ilin mart ayına qədər aid olan dövrü əhatələyir. Maliyyə miqdarı fərqli şəhər, rayon və vilayətlərdə fərqlənir. Qeyd etməliyik ki, müavinət fərdin sığortanı nə qədər müddətə istifadə olunmadığından asılı olmayaraq dəyişilmir.

- Hər bir xarici olan şəxs təhsil aldığı təhsil ocağı və ya kollecə «Xarici olan şagirdlər üçün tibb xidməti sertifikatı» üçün müraciət etmək səlahiyyətinə malikdirlər.

- Həmin bu proqram üçün nəzərdə tutulan tibbi müavinət ödənişləri Yaponiya dövlətindən kənarda nəzərə alınmır, hamiləlik nəzərə alınmır, hər hansı sağlamlıq yoxlaması nəzərə alınmır və s.

- Qanunvericilik tələblərinə əsasən hansısa bir şəxs digər bir şəhərə və ya rayona köçürsə onda köçdüüyü şəhərin kartını yerli ofisə qaytarmalıdır və yeni yerləşdiyi yerdən kart almalıdır. Yaponiya dövlət təcrübəsinə görə aşağıdakı göstərilənlər tibbi sığorta obyektinə ümumiyyətlə, sığorta prosesinə aid olunmur:

- Tibbi sığortada qeyd edilməyən müalicə və dərmanlar, stomotoloji müalicə;

- Hamiləlik və doğum;
- Nokulyasisya, vakinasisiya və tibbi çikupsya;
- Kosmetik cərrahiyyə əməliyyatları;
- Tibbi gözlüklər və kontakt tibbi lazerlər.

Hollandiya dövlətində vətəndaşların bir çoxu məcburi tibbi sığortalıdır. Tibbi sığortanın maliyyələşdirilməsi iki sistemdən: tibbi sığorta qurumlarından və özəl sığorta təşkilatlar vasitəsilə maliyyələşdirilir. Tibbi müəssisələrin fondları həkimlərlə fərdi şəkildə müqavilə bağlayırlar. Tibbi müəssisələrin fondları haqqında 1967-ci ilin verilmiş qanununa əsasən, holland əhalisinin 65%-i gəlir səviyyəsi illik müəyyənləşdirilmiş minimum məbləğdən düşük olan dövlət işçiləri, pensiyonerlər, öhdəlik səviyyəsində fəaliyyət göstərənlərin və onların ailə üzvləri, İTS standartlarını ödəyirlər. Sığorta haqqlarının miqdarı hər il dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilir. Həmin bu haqqlar ailə üzvlərinin sayı əsas hesab olunmayaraq gəlirlərdən tutulan tək faiz kimi müəyyənləşdirilir. 1991-ci ildə keçirilən islahatlara qədər sığorta haqqları əsasən işverənlər qurumlar və paritet standartlarla çalışan işçilər tərəfindən ödənilir. Bütün bu yığılan haqqlar Ümumi Milli Fond xəzinəsində yığılırdı və ona tibbi sığorta üzrə özəl şura nəzarət edir, həmçinin ərazi üzrə yerləşən xəstəxana fondları öz sığorta qurumlarına tibbi cəhətdən xidmət göstərmək məqsədi üçün istədikləri vaxt həmin fondan vəsait çəkə bilirlər. Hollandiya dövlətində özəl tibbi sığorta da yüksək dərəcədə inkişaf etmişdir. Bu formada fəaliyyət göstərən sığorta ölkə vətəndaşlarının təqribi 1/3-ni əhatələyir və

əsas etibarı ilə, yüksək gəlirli vətəndaşları, sahibkarları, investorları, dövlət qulluqçularını əhatə edir. Özəl sığorta qurumları sığorta haqqlarının miqdarını, sığorta olunanların kontingentini və sığorta olunmanın şərtlərini özləri sərbəst formada müəyyən etmək hüququna malikdirlər. Fərdi formada tibbi sığorta proqramları stasionar və ambulator müalicə xidmətlərini, həmçinin də paramedisin müalicələrini özündə birləşdirir. 90-cı illərdə İTS-ə əqli-psixoloji cəhətdən ambulator müalicə, evə qulluqla bağlı yardımlar kimi xidməti fəaliyyət növləri də daxil olunurdu. Hollandiya sığorta sisteminin əsas xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, bu dövlətdə ümumi cəhətdən təcrübəli həkimlərlə mütəxəssis olan həkimlər arasında kifayət qədər sərhəd və fərq vardır. Belə ki, Hollandiyada ümumi olaraq təcrübəli həkim statusunu qazanmaq elədə asan iş deyil. Bunun üçün tibbi təhsildən əlavə olaraq tibbi məqsədlə qeydiyyatdan keçməlisən. Mütəxəssis kimi qeydiyyatdan keçmək üçün isə məzunlar minimum 5 il internatura bölməsində işləyərək təcrübə toplamalıdırlar. Bu assosiasiyaya üzv olmaq məqsədi ilə namizəd xəstəxanaya ərizəsini göndərməli və bundan sonra illik gəlirinin tam miqdarı dəyərində haqq ödəməlidir.

Hollandiyada tibb müəssisələri maliyyə cəhətdən tam şəkildə sərbəst fəaliyyət göstərmək iqtidarında deyildirlər, belə ki, tibb müəssisələri dövlət orqanlarının xidmət strukturları üçün tarif dərəcələrini ciddi şəkildə tənzimləyir. Kapital axınları xərcləri, istismara çəkilən xərclər kimi bölmələr tibbi fəaliyyətin dəyərinə daxil olunmur və demək olar ki, hər il dövlət büdcəsindən qarşılanır. Yeni yaranmış tibb müəssisələrinin tikilməsi fəaliyyətidə dövlətin nəzarətindədir. Hollandiya dövlətində tibbi cəhətdən sığortanın əlverişliliyi yaş və sağlamlığa görə deyil, vətəndaşların gəlir səviyyəsinə görə müəyyənləşdirilir. Ümumi olaraq desək, Hollandiya dövlətində tibbi cəhətdən sığorta sahəsində tez-tez baş verən islahatların verilməsi bu xidmətlərin bazar şəbəkəsi ilə əlaqədardır. Daha

doğrusunu desək, tibbi sığorta bazarında yüksək dərəcədə sərbəst fəaliyyət göstərmək üçün şərait yaratmaq lazımdır.

3.2 Sığorta sektorunda aparılan son islahatlar, dəyişikliklər və onun inkişaf perspektivləri

Ölkədə aparılan islahatların sürətləndirilməsi və iqtisadi inkişafın göstəricisi ilə sığorta bazarında inkişaf tendensiyası arasında uyğunsuzluq olduğu ortaya çıxdı. Sığorta sektorunun inkişafı üçün ölkəmizdə əlverişli potensial olmasına baxmayaraq, hüquqi və institusional cəhətdən islahatların tətbiqi güclü səviyyədə deyil. Bu sektorun inkişafı üçün ilk növbədə qanunvericilik tələblərinin təkmilləşdirilməsi əsasdır. Cari ildən başlayaraq Maliyyə Nazirliyi məcburi sığortanın növlərinin tətbiqinin qanunvericilik ilə təkmilləşdirilməsi təşəbbüslərini həyata keçirməyə can atır.

Bu ilin yanvar ayının 1-dən ölkədə «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından məcburi sığorta» haqqında və “ İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları qüvvəyə minib.⁸

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən «Sığortanın məcburi növləri haqqında» qəbul olunan qanunun bazasında Sığorta Məcəlləsinin əsasının qoyulmasını hədəfləyir. Əlavə olaraq, ölkəmizdə məcburi sığorta sisteminin sabitlik və inkişaf tendensiyasının təmin olunması, eləcə də sığortaçıların hüquq və maraq çərçivələrinin müdafiəsi məqsədilə İcbari Sığorta Bürosunun təsis olunması qərarı alındı. İlk qanun layihəsi ilə büronun yalnızca avtonəqliyyat vasitəsi sahibinin sığortası (OSAQO) ilə əlaqədar yaradılması nəzərdə tutulmağına baxmayaraq, sonradan bunun sığortanın hər bir məcburi növünə şamil olunması planlaşdırılmışdır.

Dəyişikliyə zəmin hazırlayan yeniliklərdən biri də ölkə ərazisində ilin axırınadək sığorta müqavilələrində elektron imzanın istifadəsi ilə hüquqi bazanın

⁸ <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=90519>

hazırlanması qərara alındı. Beləliklə, ölkə prezidenti İ.Əliyevin "İcbari sığortalar haqqında" qəbul etdiyi qanunun tətbiqi olunması ilə əlaqədar Maliyyə Nazirliyinə 3 ay ərzində qanunvericiliyə əlavələr edilməsi üçün təkliflər toplusu hazırlanması tapşırığını verdi. Həmçinin 3 ay ərzində elektron informasiya sisteminin sığorta qurumlarında tətbiqi və sığorta xidmətinin elektron vasitələrlə təqdim olunmasının təmini üzrə təklifin hazır olunması tapşırılıb. Nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, elektron formada imza ilə ilkin sənədin özəl proqramın yardımı ilə yenidən təşkil olunması ilə əldə olunan simvolların sıralanmış şəkildə ardıcılığından ibarətdir. Göndəriş müddəti elektron imzanın ilkin fayla əlavəsi reallaşdırılır, sonda faylda olan informasiyaların müxtəlifliliyi və dəyişməzliyi özünü əks etdirir. İlkin faylda arzu olunan dəyişikliklərin edilməsi halında elektron imza statusu qüvvədən düşür. Rəqəsal imzanın əldə olunması internet şəbəkəsilə qurumun mübadilə etdiyi faylların müxtəlifliliyinə və dayanıqlılığına əminlik verir. Elektron imzanı qırmaq və ya saxtalaşdırmaq olmur. Rəqamsal imza vasitəsi ilə imzalanmış olan sənədlər əl imzası formasında imzalanmış sənəd ilə bərabərdir. Beləliklə, hələ 2004-cü ildə qəbul edilən qanuna görə, «elektron imza» əl ilə çəkilən imza ilə eyni hüquqi statusa malikdir. Qeyd etməliyik ki, elektron imzanın tətbiq olunması müqavilələrin imzalanması üçün xərcləri 25-30 % azaldacaqdır. Zaman itgisinin qarşısının alınması, müqavilələrin bağlanmasında vaxt itgisinə yol verilməyəcəkdir. Sığorta sektorunda görülən son islahatlar və dəyişiklik sığorta sektorunda bu və ya digər bir şəkildə canlanma yaratmamışdır. Dünyanın hər yerində səhiyyənin maliyyələşdirilməsinin uğurlu sayılan bir modeli hesab edilən məcburi tibbi sığortanın ölkəmizdə tətbiq olunması hələdə reallaşdırılmayıb. Buna baxmayaraq, Nazirlər Kabinetinin avqustun 11-də 2008-ci il tarixində «2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında səhiyyənin maliyyələşdirilməsi sisteminin islahatı və

məcburi tibbi sığortanın tətbiqi Konsepsiyasının həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı»nın təsdiq edilməsi barədə qərarı olub.⁹

Həmin qəbul edilən qərara görə ölkəmizdə Səhiyyə Nazirliyi, Nazirlər Kabineti nəzdində İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi və digər aidiyyəti dövlət orqanları Tədbirlər Planında nəzərdə tutulmuş olan tədbirlərin həyata keçirməsini təmin etməlidirlər. Ancaq nə tədbirlərin planında, həmçinin Nazirlər Kabineti yanında İcbari Tibi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi barədə məlumat vardır. Bu qurum ki, məcburi tibi sığorta üçün baza zərfinə daxil olacaq xidmətləri və tarifləri tənzimləyən qanunları işləyib hazırlamalı idilər. Baxmayaraq ki, proseslər 2008-cı ilin sentyabr ayında dondurulub və bu yöndə heç bir tədbir görülmür.

2014-cü il noyabr ayında prezident İ.Əliyevin qəbul etdiyi “2014-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında pensiya təminatına aid sisteminin islahatı Konsepsiyası”nda nəzərdə tutulmuş islahatlar sistemi respublikamızın təqaüd sistemində təzə eranın əsasını qoymuş və təsdiqləmişdir.¹⁰ Həmin bu sənəd sığorta miqdarı ilə sığorta ödəmələri arasında vasitələri gücləndirmək, sığorta təminatı sistemində maliyyə bazasının inkişaf etdirilməsini, sığortanın baza bölməsinin azaldılması və ləğvi nəzərdə tutulmuşdur. Bu istiqamətlərdə cari illərdə qanunvericilik normativlərində müvafiq olaraq əlavə və dəyişiklik edilmişdir, müvafiq şəkildə tədbirlər görülmüşdür. Bu konsepsiyalarda nəzərdə tutulmuş məsələlər vətəndaşların təqaüd təminatını yüksəldilməsi və hökumət büdcəsində qey edilən köçürmələrin minimallaşdırılmasını nəzərdə tutmuşdur. İctimaiyyət arasında qarşılıqlı kifayət qədər düzgün şəkildə anlaşılmayan bir problemi aydınlaşdırmaq lazımdır. Sosial cəhətdən sığorta iqtisadi mənasına görə vergi deyil, çalışanın işinin qiymətinin bir bölməsidir və sosial cəhətdən risklərdən sığortalanması məqsəd ilə fond formasında toplanır. Çalışanın əməyinin qarşılığı

⁹ <http://www.cabmin.gov.az/?/az/pressreliz/view/38/>

¹⁰ www.fins.az

yalnız əmək haqqı verilən pul ilə deyil, işçi qüvvəsinin yenidən istehsal olunması üçün lazımi olan bütün vəsaitlər ölçülür.

Bunun üçün də, sosial sığorta haqqları beynəlxalq cəhətdən təcrübədə, həmçinin respublikamızda əmək haqqına əlavə olunur və əmək haqı ilə bir yerdə istehsal edilən məhsulun maya dəyərinə aid olunur. Burada ödənilmiş məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının fərdi şəkildə uçotu aparılmaqla, millətin təqaüd hüquqları həmin aparılmış uçotun məlumatlarına görə müəyyən edilir.

Respublikamızda sığorta-pensiya şəbəkəsi vasitəsilə iqtisadiyyatın başqa sahələrinin inkişaf etməsinə uyğun olan əmək haqqı fondu, bunun sayəsində formalaşan sosial sığorta haqqları və həmin haqlara görə təyin olunmuş pensiyalar şəbəkəsi qurulmuşdur ki, bu əsnada sosial sığortaya cəlb edilən əmək haqlarının yüksəlməsi pensiya artışılarınada təsir edir.

Belə olan formada əmək haqqına əlavə formada qəbul olunan sosial sığorta haqlarının minimallaşdırılması, görülən əməyin ümumi miqdarının aşağı salınması anlamına gətirir ki, fərdi hesablarda yığılan pul vəsaitlərinin də minimallaşmasına gətirib çıxarır və gələcəkdə pensiya təminatına mənfi cəhətdən təsir göstərməkdədir. Bu cəhətdən sosial sığorta haqqının miqdarı çalışanın gələcək zamanda alacağı təqaüd təminatına qarşılıq olmalıdır.

2015-ci ilin yanvar-mart aylarında məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə daxilolmaların strukturu

Mənbə: www.fins.az

2015-ci ildə yanvar-mart ayında Dövlət Sosial Müdafiə Fondun aid gəlirlərin 753 milyon manat-a yaxın olmuşdur ki, bu 2014-cü ildə həmin dövr üçün nisbətən 5,6% və və ya 39.4 milyon manat artıqdır.

İcbari dövlət sosial sığorta haqları üzrə daxil olmalar 2014-cu ilin həmin dövründə nisbətən 8,8% və ya 32,8 milyon manat artaraq 410,4 mln manat təşkil etmişdir. Bunun 65,8%-i və və ya 269,6 milyon manat qeyri-büdcə sektoruna aiddir.

Qeyri-büdcə bölməsi üzrə yığılmış məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının məbləği əvvəlki dövrün müvafiq dövrünə nisbət ilə 13% və və ya 28,9 milyon manat yüksək olmuşdur. Bu vaxtda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarın sosial cəhətdən sığortaya cəlb olunması gücləndirilmişdir və nəticədə, ötən ildə müvafiq olan dövrü ilə müqayisə etsək onlardan daxil olmalar 9,9% artmışdır.

Birinci rübdə büdcə vasitəsilə maliyələşən qurumlar üzrə daxilolmalar 140,9 mln manat təşkil etmişdir. Həmin bu qurumların ödədiyi məcburi dövlət sosial cəhətdən sığorta haqqları ilin müvafiq olan dövrünə nisbətdə 2,8% və ya 3,8 milyon manat artmışdır. Son 3 ayda dövlət büdcəsindən Fondun hesabına 340,2 milyon manat məbləğində köçürmələr olmuşdur. Təqaüd və müavinətlərin maliyələşdirilməsinə 713,8 milyon manat vəsait istiqamətləndirilib - bu, keçən ildə müvafiq olan dövrünə nisbətdə 22,3 milyon manat və ya 3,1% çoxdur.

Göründüyü kimi, sosial sığorta haqqlarının yığımı yüksəlmiş, təqaüd və müavinətlərin ümumi məbləği də buna müvafiq olaraq yüksəlmişdir. Dövlət büdcəsindən köçürmələrin miqdarı isə hələ də umumi olaraq xərclərin demək olar ki, yarısını təşkil edir. Yeniki konsepsiyanın həyata keçirilməsi təqaüd və müavinətlərin miqdarının azalması hesabına yox, tərsinə artması fonunda dövlət büdcəsinin yükünü azaldacaqdır.

İşəgötürən kimi fəaliyyət göstərən sığorta qurumları və işçilər üçün məcburi dövlət sosial sığorta haqqı göstəricisinin 1992-cı ildə təşkil olunmuş 41 %-dən 16 bölmə aşağı düşürülərək indiki zamanda 25 %-ə endirilmişdir.

Qanunvericilik tələblərinə uyğun şəkildə, hazırda bütün işəgötürənlər hesablanmış əməyin ödənişi fondun və məcburi dövlət sosial sığortasına yönəldilən başqa gəlirlərin 22 % miqdarında, işçilər isə qabaqcadan hesablanmış əmək haqqından 3 faizi dəyərində məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəyirlər.

Baltıyanı və MBD ölkələri aralarında sosial cəhətdən sığorta dərəcəsinin ümumiləşdirilmiş tarifinə görə ölkəmiz ən aşağı faiz göstəricisi tətbiq edilən ölkələrdir. Son 25 ildə sosial sığorta faiz göstəriciləri Avstriyada 1,2%-ə, Böyük Britaniyada 2.1%, Almaniya 4,1%, İtaliya 8,3%, Kanadada 4.2%, ABŞ-da 1,3%, Yaponiyada 0.98%-ə, Rusiyada 8.6%-ə yüksəldilmişdir.

Hazırda ölkəmizdə 1,2 milyon pensiyaçı, 3.1 milyon nəfər sığorta ödənişi edən şəxs var. Başqa ölkələrdə isə bu nisbət çox yüksəkdir. Digər ölkələrdə hər

təqaüd alana ən minimum 3-5 sosial sığorta ödəyən düşür. Düzdür bu, ölkəmizin daha çox sosial dövlət olduğunu göstərən faktlardandır, ancaq eyni zamanda dövlət büdcəsi üçün də böyük bir yüküdür. Aşağıda göstərilən cədvəldə sığorta qurumlarının əhaliyə ödənişləri, əmək pensiyalarının ödəmə xərcləri, MDSS üzrə müavinət xərcləri və onların hesabat proqnozları, proqnoz icrasının faiz göstəriciləri həmçinin cari illə keçən ilin müqayisəli təhlili aparılır.

XƏRCLƏR	əvvəlki ilin müvafiq dövründə fakt	hesabat dövründə proqnoz	hesabat dövründə fakt	proqnozun icrası		əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisə	
				icra, %	icra, +/-	nisbət, %-lə	mütləq (+, -)
1. Əhaliyə ödənişlər	691,66	733,43	713,74	97,32	-19,69	3,19	22,08
1.1. Əmək pensiyalarının ödənilməsi xərcləri	675,96	716,04	696,48	97,27	-19,56	3,04	20,52
1.2. M.D.S.S. üzrə müavinət xərcləri	15,70	17,39	17,26	99,25	-0,13	9,91	1,56
2. Digər xərclər	11,59	14,27	11,91	83,46	-2,36	2,76	0,32
CƏMİ	703,26	747,70	725,65	97,05	-22,05	3,18	22,39

Mənbə: www.fins.az

GƏLİRLƏR	əvvəlki ilin müvafiq dövründə fakt	hesabat dövründə proqnoz	hesabat dövründə fakt	proqnozun icrası		əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisə	
				icra, %	icra, +/-	nisbət, %-lə	mütləq (+, -)
1. Məcburi dövlət sosial sığorta haqları	377,56	406,08	410,27	101,03	4,19	8,66	32,71
1.1. Büdcə təşkilatları üzrə	136,88	156,97	140,80	89,70	-16,17	2,86	3,92
1.2. Qeyri-büdcə təşkilatları üzrə	240,68	249,11	269,46	108,17	20,35	11,96	28,78
2. Dövlət büdcəsindən ayrılmalar (transferti)	333,60	340,10	340,10	100,00	0,00	1,95	6,50
3. Sair gəlirlər	1,39	1,52	1,15	75,66	-0,37	-17,27	-0,24
CƏMİ	712,55	747,70	751,51	100,51	3,81	5,47	38,96

Mənbə: www.fins.az

Beləliklə, təqaüd ödəmələrində büdcənin əsas rolunun minimallaşdırılmasına, pensiya təminatı dayanıqlı və davamlı olmasına, pensiya ödəmələrinin qara qızılın qiymətindən, dövlətin büdcə gəlirlərlərinin formalaşdırılmasından asılı olmayaraq müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsinə gətirib çıxaracaq. Həmin sənədlər orta və uzunmüddətli vaxtda təqaüdlərin verilməsində gözlənilməz hər hansı bir maliyyə probleminin olması riskini aradan qaldıracaq, təqaüd ödəmələri sığorta yığımları hesabına təşkil olunacaq. Praktiki cəhətdən, nə neftin istehsalının aşağı düşməsi, nə də dünyada neftin qiymətinin dəyişməsi pensiya ödəmələrinə təsir göstərməyəcəkdir. Bu, təqaüdçülərin sosial ödənişlərinin təminat sistemi üçün zəmanət proqramıdır.

Bundan başqa, işçilər iş görükləri dövrə öz şəxsi hesablarına topladıqları pulla təqaüd dövründə özlərinin arzuladıqları yaşayış səviyyələrini təmin edə biləcəklərdir. Daha bir yenilik isə sığorta ödəmələrinin hazırki 50%-lik hissəsinin

deyil, 100 %-lik tam miqdarının şəxsi hesablarda təyin edilərək təqaüd məbləğinə istiqamətləndirilməsi ilə əlaqədardır.

Əgər çalışanın sığorta stajı 12 ildən yüksəkdirsə, cəmləkdə 20 il çalışıbsa, bu ona vaxtından öncə və böyük məbləğlə təqaüdə çıxmağa imkan yaradacaq. Bu isə çalışanların öz əmək hüquqlarını qorumasına və əmək haqqının rəsmiləşməsini təmin edilməsinə gətirib çıxaracaqdır və son nəticədə isə işçilərin həmin hüquqları da təmin edilmiş olacaq. Bilindiyi kimi, sosial sığorta sistemində başlanılan son islahatlar bu sahədə zaman keçdikcə daha yaxşı vəziyyətin olacağını deməyə əsas verir.

NƏTİCƏ

Sığorta sistemi dünyada yaranan ən qədim fəaliyyətlərdən biridir və bu fəaliyyət mexanizmi inkişaf edərək hər bir fəaliyyət sahəsində özünü göstərməkdədir. Bu gün Qərbin böyük sığorta korporasiyaları dünyada sığorta şəbəkəsində ən aktiv şəkildə iştirak edən qurumlardır. Ölkəmizdə isə sığorta fəaliyyətinin tarixi demək olar ki, iki əsrdən bir miqdar azdır. Elə bu tarix göstəricisinə baxdıqda belə inkişaf səviyyəsində dünya inkişaf səviyyəsindən nə qədər geridə qaldığımızı bariz şəkildə göstərir. Əlbəttə, deyə bilərik ki, son on illikdə sığorta sahəsində inkişaf sürəti yüksəlməkdədir. Məsəl üçün, əgər 2008-ci il ərzində ölkəmizin sığorta bazarında olan inkişaf dərəcəsi 0,8 faiz təşkil etmişdisə, 2016-cı ildə bu göstərici 19,8 faiz olmuşdur. 2017-ci ilin birinci rübündə sığorta haqları toplamaları 150 mln manatı keçmişdir ki, bu keçən ilki səviyədən 35 faiz çox deməkdir. Bütün bu göstəricilərlə yanaşı, sığorta fəaliyyətinin yetərli dərəcədə inkişafından danışmaq düzgün deyildir. Beləliklə, keçən ilin yekun göstəricilərinə görə, ölkəmizdə adambaşına 20 dollardan az sığorta mükafatı düşür. Baxmayaraq ki, bu göstərici inkişaf etmiş dövlətlərdə 600 dollardan yüksəkdir. Bu göstərici MDB məkanında ən müasir bazar hesab edilən Azərbaycan Respublikasının sığorta bazarının əsas problemlərini aşkar edib aradan qaldırmadığını göstərir. Sığorta fəaliyyətində yaranan problemlərin birinci dərəcədə əsas görəcəyimiz Azərbaycandakı sosial-iqtisadi vəziyyətdir. Məşhur bir söz var ki, əmlakın qiyməti nə qədər bahalı olarsa, əmlakı itirmək qorxusu bir o qədər yüksək olacaqdır. Müasir zamanda isə qorumaq deyimi ilə sığorta deyimi eyni mənanı verir. Ölkəmizdə fərdi şəkildə sığorta olunmanın aşağı dərəcədə olan səviyyəsi hələlik az miqdarda əhəlinin qorumaq instinkti şəkilləndirə biləcək dəyərə malik olmasındandır.

Dövlətimiz ölkənin sığorta bazarında xarici investorların iştirakına qoyduğu bir sıra qadağaları qaldırmır. Halbuki, bu qadağanı aradan qaldırsaydı yerli

şirkətlərimizin kapitallaşmasına, milli bazarda canlanmaya və rəqabət şəraitinin yüksək dərəcədə sağlamlaşdırılmasına gətirib çıxarardı. Beləliklə, hazırda ölkəmizdə fəaliyyətdə olan 28 sığorta qurumunda yalnız bir dənəsinin 10 milyon manatlıq kapitalla sahibdir. Sığorta qurumlarının bir çoxu dövlət tərəfindən nizamnamə kapitalı üçün müəyyənləşdirilmiş minimum dərəcədə məbləği çətinliklə təmin edirlər. Sığorta fəaliyyətinin ən vacib problemlərindən biri də inhisarçılıq fəaliyyətidir. Belə ki, sığorta bazarında inhisar hələ də davam etməkdədir: bütün dövlət təşkilatlarında işləyənlərin məcburi sığortası “Azərsığorta” Dövlət Təşkilatı vasitəsilə məcburi şəkildə həyata keçirilməkdədir. Belə şəraitdə digər sığorta qurumlarının inkişaf mexanizmindən danışmaq olmaz. Sığorta qurumlarının kifayət qədər ciddi olan problemlərindən biridə onların bir çoxunun kapital baxımından bank sektorundan asılı vəziyyətdə olmalarıdır. Fəaliyyətdə olan sığorta qurumlarının bir çoxu öz büdcə vəsaitlərini bankların hesabına, daha doğrusunu desək, avtokreditləşmə (kreditlə satılan avtomobillərin sığorta olunması) hesabına tənzimləyə bilirlər. Bu isə o deməkdir ki, sığorta qurumlarının fəaliyyətləri banklardan asılı vəziyyətdədir. Belə ki, kreditləşmə fəaliyyətinə biznes kimi baxan bank sektorları baş verən hadisələr zamanı hadisənin yaranma xarakterinə baxmadan, bütün əlində olan vasitələrdən istifadə edərək sığorta qurumlarına təzyiq edərək sığorta ödənişlərinin ödənilməsinə nail olmağa çalışırlar. Bu isə sığorta qurumlarının inkişafına maneə yaradır. Nəhayət ki, ən vacib problemlərdən biri olan vətəndaşların sığorta qurumlarına güvənsizlik məsələsinə gələk. Bu problemin yaranma səbəbi olan bu amilləri sadalamaq olar. Bura ilk olaraq sığorta qurumlarının zərərçəkənə etməli olduğu ödəmələrindən tam və ya qismən şəkildə imtina etmələridir. Beləliklə, bir çox sığorta hadisəsi hallarında dövlət qurumları ilə sıx əlaqələri olan sığorta təşkilatları bundan sui şəkildə istifadə edərək şəxsin haqlı tələblərinə əməl etmədən yayınır, baş vermiş sığorta hadisəsini qeyri-sığorta hadisəsi kimi qələmə verməklə sığorta

ödənişlərindən yayınırlar. Bu kimi baş vermiş hadisələrin geniş şəkildə mətbuatda olması isə son nəticə olaraq yenədə sığorta qurumlarına güvənsizliyin artmasını sürətləndirir. Qeyd olunan vəziyyətin ən vacib səbəbi, bizim fikrimizcə, cəmiyyətin sığorta bazarı, onu tənzimləyən hüquqi-normativ aktlardan məlumat qıtlığından qaynaqlanır: vətəndaş sığorta müqaviləsinin necə hazırlanmasından, müqavilədə hansı tələblərin əksini tapmalı olmağından, bir çox vəziyyətdə isə hətta imza atdıqları müqavilənin mahiyyətindən belə xəbərləri olmur.

Rusiyada sığorta bazarının inkişafda olmasının ən başlıca səbəblərdən biri sığorta qurumlarının əhalinin maarifləndirilməsi vasitəsilə böyük səviyyədə işlər görməsidir. Məsəl üçün, sığorta qurumları Rusiyanın telekanallarında sırf sığorta haqqında maarifləndirici xarakterli verilişlər təşkil edərək əhaliyi maarifləndirirlər və bunun üçündə telekanallarda həmin verilişlərin təşkil olunması üçün həmin verilişləri maliyyələşdirirlər. Rusiya Federasiyasında fəaliyyətdə olan bir çox sığorta qurumları əhali üçün pulsuz şəkildə maarifləndirici xarakter daşıyan kurslar təşkil edərək öz fəaliyyət mexanizmlərini cəmiyyətə çatdırırlar. Sığorta qurumlarının rəsmi web saytlarında təklif edilən hər bir sığorta xidməti üzrə vətəndaşların hüquq və mənafeələrini müəyyənləşdirən qanunvericilik müddəaları, bundan əlavə olaraq müqavilə bağlanılarkən məhz hansı prosedurlara diqqət yetirilməli olduğumuza dair məlumatlar yerləşdiriblər. Bundan başqa, turist olaraq gəzintiyə çıxanlar üçün tibbi sığorta təklif edən qurumlar potensial olan müştərisinə müqavilə bağlanılarkən diqqət yetirməli olduğu yerləri ən kiçik detallarına kimi çatdırır. Bu, əslinə baxanda qurumun özünü sığortasıdır: sabah hər hansı baş verə biləcək bir hadisə olduqda sığorta olunan şəxs hüququ hansı səlahiyyətlərə çatır və o səlahiyyətlər çərçivəsində öz haqqını tələb edir. Ölkəmizdə sığorta qurumlarının da bu üsullardan istifadə etməsinə çox böyük ehtiyac vardır.

Vətəndaşların məlumatlandırılmasında əsas mühüm rol oynayan vasitələrdən biri vətəndaş cəmiyyəti institutlarıdır. Hazırda ölkəmizdə fəaliyyətdə olan sığorta

qurumlarının fəaliyyət planında əhəlinin marifləndirilməsi əsas prinsip hesab olunmur. Qurumların çoxunun rəsmi web səhifəsi belə, yoxdur. Sığorta qurumları vaxt keçdikcə inkişafda olan, kifayət qədər güclü qurumların olduğu bu bölmənin potensialından heç cürə yararlanı bilmirlər. Lakin bu gün ölkəmizdə kifayət qədər sistemli çalışan araşdırma mərkəzləri formasında qəbul edilən qeyri-dövlət qurumları cəmiyyətin sığorta fəaliyyəti ilə bağlı maarifləndirilməsində qurumlara çox böyük köməklik göstərə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Qanun
2. «Tibbi sığorta haqqında» Qanun
3. «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri 108 nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından məcburi sığorta haqqında» Qanun
4. «Sərnişinlərin məcburi sığortası haqqında» Qanun
5. L. Əliyeva, V.İ. Bayramov “Azərbaycanda sığorta sistemi:iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi” Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2011
6. N.N. Xudiyev “Sığortanın əsasları” Bak-2016
7. D.Bağirov, M.Həsənlı “Maliyyə”. Bakı- 2011
8. E.Sadıqov “ Bank Əməliyyatları” Dərs vəsaiti, Bakı-2011
9. P. Mladjenovic “Fond birjasında investisiya” Bakı-2011
- 10.Z.F Məmməd, M.A. Abbasbəyli “ Bank sektorunda böhran, pul siyasətli və maliyyə bazarlarına nəzarət modeli: Aktual meyllər və dünya təcrübəsi” Monoqrafiya-Elmi nəşr Bakı-2016
- 11.Z. F. Məmməd “Bank fəaliyyətinin əsasları” Dərs vəsaiti Bakı- 2015
- 12.Azərbaycan Respublikasının “Sığorta Fəaliyyəti haqqında Qanunu” -2011
- 13.Azərbaycan Respublikasının “Mərkəzi Bank haqqında Qanunu”-2010
14. Management of Solid Health-Care Waste at Primary Health-Care Centres, A Decision-Making Guide Immunization, Vaccines and Biologicals (IVB) Protection of the Human Environment Water, Sanitation and Health (WSH), World Health Organization Geneva, 2015
15. M. Drummond, B.O`Brien and others. Methos for the Economic Evaluation of Health Care Programmes. Oxford Pres, 2014
16. R. Rhyne, R.bogue and others,Community-Oriented Primary Care: Health Care for the 21st Century, APHC, 2015

17. www.asa.az -Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyasının rəsmi web sahifəsi
- 18.www.cesd.az –İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzinin sahifəsi
- 19.www.fimsa.az -Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının sahifəsi
- 20.www.e-gov.az -Elektron Dövlət Portalı
- 21.www.cbar.az -Mərkəz Bankın rəsmi web sahifəsi
- 22.www.president.az - “Qiymətli Kağızlar Bazarı haqqında Qanun” Fond
Birjasının sahifəsi
- 23.www.banco.az
- 24.www.banker.az
- 25.www.fins.az
- 26.www.bfb.az

РЕЗЮМЕ

Уровень развития сферы страхования в нашей стране пока нельзя считать удовлетворяющим. Существует большая необходимость в усовершенствовании этого уровня количественно и качественно. С этой точки зрения изучение вопросов, системы страхования и страхового рынка является актуальным. Разные авторы исследовали аспекты страхования в нашей стране. Основным объектом исследования в данных исследовательских работах являются разные виды страхования, проблема управления страховых ресурсов, но вопросы регулирования страховых отношений в целом и в комплексе не исследовались. Следовательно, представляемая диссертационная работа может считаться актуальной в этой сфере. Цель исследовательской работы является, на базе исследования научно- методологических и практических основ страховой деятельности представление предложений и рекомендаций для развития страхового дела и усовершенствование его законодательной базы в условиях формирования национальной экономики. Для достижения поставленной цели в работе: 94 определены роль и место страхования в формировании национальной модели развития экономики; была изучена практика в области проблем в системе деятельности страхования зарубежных стран; была изучена законодательная база системы страховой деятельности; определен и оценен процесс формирования и специфические особенности регулирования национального страхового рынка.

SUMMARY

The current development level of insurance sector in our country is not satisfactory. There is a big necessity of qualitatively and quantitatively improvement of this sector and therefore the study of issues regulating the insurance market are considered an actual. Some aspects of insurance were researched by various authors.

The problem of the management of insurance resources, some types of insurance were researched in those works, but the matters of insurance relations in general and in the complex were not researched. The purpose of the dissertation work is of the basis of research of scientific methodology and practical base of insurance activity to provide proposals and recommendations for the development of insurance and improvement its legal basis within the conditions of the foundation of the national economy. In order to achieve this aim the following works were done: the role and position of insurance in the formation of the national model of development of economy were determined; the practice of regulation of insurance activity in the 95 foreign countries was studied; the legal basis of insurance activity was studied; the process of the establishment of the national insurance market and its specific features of regulation was identified and assessed.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Magistratura Mərkəzinin magistrı
Abdullayev Nurlan Əfqan oğlunun “Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində
milli sığorta bazarının qorunması problemləri” mövzusunda magistr
dissertasiya işinin
REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra maliyyə bazarlarının bütün segmentləri kimi sığorta bazarındada yüksək dərəcədə boşluqlar yaranmışdır. Bu boşluqların aradan qaldırılması üçün mövcud hüquqi bazanın yenidən qurulması, yerli sığorta qurumlarının yaradılması, inkişaf etdirilməsi dövlət tərəfindən zəruri addımların atılmasını şərtləndirmişdir. Hal-hazırda, sığorta bazarı mövcud Azərbaycan iqtisadiyyatının reallığını əks etdirmir. Sığorta bazarı elə bir bazardır ki, əmtəə kimi burada Sığorta resursları və xidmətləri əsas rol oynayır. Sığorta bazarının məqsədi sığorta məhsulları və xidmətlərinin səmərəli formada səfərbər edilməsini və sığorta resurslarının ehtiyacı olan iqtisadi subyektlərə ötürülməsini təşkil etməkdən ibarətdir. Sığorta bazarının zəruriliyinin əsas faktorlarından biri sığorta tendensiyalarının qeyri-bərabər bölgüsüdür.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Tədqiqat sübut edir ki, bazar iqtisadiyyatı fəaliyyətində sığorta qurumlarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi proses və istiqamətləri, M.X.Həsənlı, N.N.Xudiyev, M.A.Kərimov və başqaları tərəfindən araşdırılaraq təhlil edilmişdir. Buna baxmayaraq sığorta, həmçinin sığorta qurumlarının inkişaf mexanizmi və dövlət tərəfindən tənzimlənməsi problemləri hələ də aradan qaldırılmayıb və həmçinin yetərli qədər tədqiqat işi aparılmamışdır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Maliyyə sisteminin həlqələrindən olan sığorta bazarı dissertasiya işinin obyektini təşkil edir. Görülən işin predmetini sığorta

bazarının ümumi və onun strukturlarının təşkilatı fəaliyyəti, dövlət tənzimlənməsi, sığorta qurumları, cəmiyyətləri və s fundamental təhlilini təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi mövcud iqtisadi durumda sığorta bazarının dirçəlməsi üçün təkliflərin verilməsidir. Dissertasiya işində qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- Sığorta qurumlarının gəlir və xərcləri təhlil olunur,
- Sığorta qurumlarının inkişaf fəaliyyətləri və mövcud bazardakı vəziyyətləri təhlil olunur,
- Sığorta qurumlarının ödəmə qabiliyyəti təhlil olunur,
- Sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi istiqamətləri və dünya təcrübəsinin milli bazara tətbiqi istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiya işində Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatları, Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyasının, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının, Bakı Fond Birjası və Milli Depozit Mərkəzinin rəsmi statistik göstəricilərindən, Avropa Sığorta Cəmiyyətləri Təşkilatlarının və Prezident tərəfindən imzalanmış normativ hüquqi qərar və sərəncamlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Aşağıda göstərilən bölmələrdən tədqiqatın elmi yenilikləri əks olunmuşdur:

- Müstəqillik qazanıldıqdan sonra ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin inkişafı mexanizmi mərhələli formada təhlil olunur,
- bazar iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətləri əsas götürülərək sığorta qurumlarının təkmilləşdirilməsi üzrə nəzəri-metodoloji problemləri araşdırılır,
- sığorta qurumlarının dövlət tənzimlənməsinin mənfi və müsbət cəhətləri araşdırılır,

- sığorta qurumlarında maliyyənin formalaşmasında dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri təhlil olunur,

- Respublikanın sığorta bazarının dünya sığorta bazarına integrasiya olunmasını şərtləndirmək və beynəlxalq şəkildə standartlara uyğunlaşdırılması üçün təkliflər hazırlanaraq verilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işindən sığorta bazarının fundamental təhlili, respublikamızda iqtisadi subyektlər üzrə bu təhlilin dahada geniş şəkildə yayılması üçün təklif və tövsiyələr verilmiş, həmçinin bu sahə üzrə dövlət tərəfindən hazırlanacaq layihə və proqramlarda istifadə edilə bilər. Dissertasiya işi giriş hissədən, üç fəsildən, nəticə-təkliflər, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən formalaşaraq 96 səhifəni əhatə edir. Dissertasiya işində ümumi olaraq 6 diaqram, 6 cədvəldən, 1 düstür və 1 sxemdən istifadə edilmişdir. I fəsildə sığorta fəaliyyətinə metodoloji yanaşma, sığortanın tarixi, mahiyyəti və ölkəmizdə sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi haqqında məlumat verilmişdir. II fəsildə Azərbaycanda sığorta bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi xüsusiyyətləri, xarici dövlətlərin sığorta bazarları ilə milli bazarın müqayisəli təhlili və milli bazarın qiymətləndirilməsi təhlili analiz edilmişdir. III fəsildə isə sığorta bazarının inkişaf istiqamətlərini və onu təkmilləşdirilməsi yolları, dünya təcrübəsinin əsas istiqamətləri və onun milli bazara tətbiqi yolları haqqında geniş biliklər oxucuya verilmişdir.